

KIBRIS ÇIKMAZI: BUNDAN SONRASI

171. Avrupa Raporu – 8 Mart 2006

İÇİNDEKİLER

ÖZET VE ÖNERİLER	i
I. İHTİLAFLARLA DOLU BİR TARİH	1
II. ANNAN PLANI VE 2004 REFERANDUMLARI	3
A. ANNAN PLANI.....	3
B. KIBRISLI TÜRKLER: UZLAŞMAYA DOĞRU BİR DEĞİŞİM.....	5
C. KIBRISLI RUMLAR: ÖRTÜLÜ KABULDEN AÇIK REDDE	5
D. REFERANDUMLARIN ÇÖZÜMLENMESİ: ANNAN PLANI KURTARILABİLİR Mİ?	8
III. YEREL, BÖLGESEL VE AB İLE İLİŞKİLİ GELİŞMELER.....	11
A. YEŞİL HATTIN AÇILMASI VE YEŞİL HAT TÜZÜĞÜ	11
B. AB’NİN KIBRISLI TÜRKLERE KARŞI YERİNE GETİRİLMEMİŞ SÖZLERİ.....	12
C. KIBRIS TÜRK SİYASETİNDE KÖKLÜ DEĞİŞİM	14
D. KIBRIS RUM SİYASETİNDE HAREKET EKSİKLİĞİ.....	15
E. TÜRKİYE’DEKİ REFORMLAR VE AB ÜYELİK MÜZAKERELERİ	17
F. YUNAN-TÜRK YAKINLAŞMASI.....	18
IV. ALTERNATİF GELECEK SENARYOLARI.....	19
A. ANNAN PLANI TEMELİNDE KISA VEYA UZUN VADELİ BİR ÇÖZÜM.....	19
B. MERKEZİ BİR DEVLET – KIBRISLI RUMLARIN TERCİH ETTİĞİ SEÇENEK Mİ?	21
C. AYRI BİR KIBRIS TÜRK DEVLETİNİN ZAMAN İÇERİSİNDE TANINMASI	21
V. İLERİYE ADIM ATMAK.....	22
A. KIBRIS İÇERİSİNDE: DAHİLİ BOYUT	22
B. YUNAN-TÜRK-AB BOYUTU	24
C. BİR PAKET ANLAŞMA MI, GÜVEN ARTIRICI ÖNLEMLER Mİ YOKSA TEK TARAFLI ADIMLAR MI?24	
VI. ŞİMDİLİK TEK SEÇENEK: TEK TARAFLI ADIMLAR.....	25
A. KIBRISLI TÜRKLERİN VE TÜRKİYE’NİN ATABİLECEĞİ TEK TARAFLI ADIMLAR.....	25
B. KIBRISLI RUMLARIN VE YUNANİSTAN’IN ATABİLECEĞİ TEK TARAFLI ADIMLAR	28
C. ULUSLARARASI TOPLUMUN KİLİT ÜYELERİNİN ATABİLECEĞİ TEK TARAFLI ADIMLAR.....	29
EKLER [İNGİLİZCE]	
A. KIBRIS HARİTASI	32

KIBRIS ÇIKMAZI: BUNDAN SONRASI

ÖZET VE ÖNERİLER

Kıbrıs'ın uzun süren barış sürecinin son turu 2004 Nisan ayında sona erdi. Bu tarihte, bölünmüş ada'nın iki toplumlu ve iki kesimli bir temelde yeniden birleşmesini uzun süredir savunmuş olan Kıbrıs Rum toplumu, tam da bunu öngören ve BM tarafından hazırlanmış olan "Annan Planı"nı büyük bir çoğunlukla reddetti. Aynı zamanda Yeşil Hat'tın kuzeyindeki Kıbrıs Türk toplumu, bölünme doğrultusundaki geleneksel tercihini ciddi bir şekilde tersine çevirerek yeniden birleşme önerisini destekledi. Referandumun başarısızlığı hala bölünmüş bir Kıbrıs'ın bir hafta sonra Avrupa Birliği (AB) üyeliğine kabul edilmesini engellemedi. AB'nin diğer tüm üyelerinin ve daha geniş ölçekte uluslararası toplumun, Annan Planı'na ya da bir türevine hala açık destek vermesine rağmen, mevcut durum hala çıkmazda.

Halihazırda üzerinde anlaşma sağlanmış bir çözümün mevcut olmadığı dikkate alınır, şu anda bu konuda ilerleme sağlamanın tek yolu, ilgili yerel ve uluslararası tarafların bir dizi tek taraflı adım atması gibi gözükmektedir. Bu adımlar, kuzey kesimde çözüm taraftarı yönelimi korumayı, güney kesimde siyasi değişim gerçekleştirmeyi ve iki toplum arasında uzlaşmayı geliştirmeyi hedeflemelidir. Dış aktörler, ellerinden geldiği ölçüde, müzakerelere hemen başlanması için her iki toplumun siyasi elitlerine baskı yapmaya çalışmalı ve bu süre zarfında da, kuzey kesimin izolasyonunu azaltmak için mümkün olan her şeyi yapmalıdırlar.

Her iki tarafın ve bölgedeki komşularının menfaatleri açısından en iyi çözüm, Annan Planı'nda belirtilen geniş çerçeve kapsamında Kıbrıslı Rumların ve Türklerin Kıbrıs'ı yeniden birleştirmek için ek çaba sarfetmeleri olurdu. Başpiskopos Makarios ve Rauf Denktaş arasında 1970'li yıllarda varılan ilk anlaşmada öngörüldüğü şekilde iki kesimli ve iki toplumlu bir federasyon kavramına dayanan, ayrıntılı ve kapsamlı maddelere sahip olan, sıkı bir şekilde örülmüş uzlaşma anlaşmaları içeren ve otuz yıllık müzakerelerin birikimini taşıyan bu Plan'ın yeni bir türevi, herkes tarafından kabul edilebilecek tek öneri olarak gözükmektedir.

Şu anda bu türden bir anlaşmanın önündeki en önemli engel, Kıbrıs Rum yönetiminin ve özellikle Başkan Papadopoulos'un politikası ve yaklaşımıdır. Farkına varmalıdırlar ki eğer Birleşmiş Milletler'le ve Kıbrıs'ın diğer uluslararası ortaklarıyla bu konuda yol almayı reddederlerse; ada'nın kalıcı bölünmesi ve resmen tanınması ya da tanınmaması, kuzey kesimin bağımsızlığı kendiliğinden gerçekleşecektir. Kıbrıs Türklerinin, merkezi bir Kıbrıs Rum devletinde azınlık statüsünü kabul edebileceği düşüncesi gerçekleşmeyecek bir hayaldir.

Mevcut ortamda güven artırıcı önlemlerin gerçekçi bir şekilde görüşülmesi beklenemez. Buna rağmen bu tarz adımlar tek taraflı olarak atılabilir. Siyasi liderler, karşılığı hemen gelmeyen tavizler vermek konusunda her zaman tereddüt ederler ancak bu türden adımlar bazen uzun vadede ulusal çıkarlar açısından çok faydalı olabilir. Bu raporda savunulan düşünce; Kıbrıs ihtilafının dinamiklerini değiştirmenin, BM aracılığıyla gerçekleştirilecek bir çözümün tekrar ele alınmasını sağlayacak bir ortam yaratmanın ve tüm tarafların çıkarlarının korunmasının en iyimser umudunun, kilit tarafların aşağıda belirtilen adımları atması ve yaklaşımları benimsemesine bağlı olduğudur:

- **AB, BM ve ABD'nin** ilerlemenin mümkün olduğu bir ortam yaratmada önemli rolleri bulunmaktadır. 2004 yılında BM Genel Sekreteri, AB Bakanlar Konseyi ve ABD Dışişleri Bakanı kuzey kesimin izolasyonunun sona erdirilmesi için çağrıda bulundular; şimdi bu sözlerini gerçeğe dönüştürmeleri gerekmektedir. AB, Kıbrıs'ın vetoları karşısında zorlansa da, 2004 Nisan ayında verdiği söz doğrultusunda Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik gelişmesini ve Avrupa'yla bütünleşmesini ilerletmek konusunda bilhassa sorumluluğa sahiptir. AB Komisyonu, Konsey, Parlamento ve diğer üye ülkeler; Kuzey Kıbrıs için yeni mali fon aracını uygulamaya koymalı, bu yardımın dağıtılmasını denetlemek üzere Komisyon delegasyonunun kuzey kesimde bir şubesinin açılması ve AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'ne Kuzey Kıbrıs'ın da dahil edilmesi için

baskı yapmalıdır. Yine buna benzer olarak ABD de kuzey kesimdeki mevcut bürosunun seviyesini yükseltmelidir. Kuzey kesimin izolasyonunu ortadan kaldırmak, eşitliğe dayalı uzun vadeli ve sürdürülebilir bir çözüm geliştirmenin anahtarıdır.

- **Kıbrıslı Rumların** temel meselelere tekrar odaklanmaları; merkezi bir devletin, gerek yerel gerek bölgesel istikrarsızlığı ilelebet devam ettireceğini farketmeleri; ve Kıbrıs ihtilafının 1974 kadar 1963'ten kaynaklandığını kabul etmeleri gerekmektedir. Kıbrıslı Rumlar, evlerini terketmek zorunda kalan ve kayıplarının ardından yas tutan tek tarafın kendileri olmadığını kabullenmeli ve 30 sene önce kabul ettikleri iki kesimlilik ve iki toplumluluk ilkelerini hayata geçirmenin avantajlarını tekrar düşünmelidir. Mevcut hükümetin bu konudaki katı tutumu dikkate alındığında bu alanda tartışma başlatılması için kritik görev Kıbrıs Rum muhalefetine, siyasi yelpazenin her kesiminden ılımlılara ve sivil toplum liderlerine düşmektedir.
- **Yunanistan** da, buna benzer bir şekilde, tarihsel yaklaşımını gözden geçirmelidir. Birbiri ardına gelen Yunan hükümetlerinin “Kıbrıs karar verir, Yunanistan takip eder” yaklaşımı, günün şartlarına uymamakta ve sorunun çözümüne yardımcı olmamaktadır. Yunanistan sessizliğe dayalı politikalarını terkedip, müzakerelere yeniden başlanması ve bir çözüm bulunması konusunda Annan Planı'nın temel alınmasına dair yaklaşımını uluslararası toplum nezdinde bir kez daha açıkça belirtmeli, Avrupa Birliği'nin Kıbrıslı Türk yurttaşlarına karşı yükümlülüklerini yerine getirmesi için AB içerisinde öncü bir rol üstlenmeye hazır olmalıdır.
- **Kıbrıslı Türkler**, hükümetleri aracılığıyla, çözüm bekleyen mülkiyet davaları sorunlarına eğilmeli, yasalarını ve bunların uygulanmasını AB müktesebatı (*acquis communautaire*) ile uyumlu hale getirmeli, AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin fiilen kuzey kesimi de kapsayacak şekilde genişlemesini sağlamalı, Türkiye'yi askeri varlığını azaltmaya ve son otuz yılda anaradan ada'nın kuzey kesimine göç eden Türk yerleşimcilerin sayısını azaltmaya teşvik etmelidir. Kıbrıs Türk tarafı, kayıp kişiler ve hasar görmüş kültürel anıtların onarılması ile ilgili konulardaki Kıbrıs Rum taleplerine karşı daha fazla anlayış göstermelidir; böylece geçmişten kalan uyuşmazlıkları çözmekte kararlı olduğunu, 1974'teki olaylarda acı çekenlerin sıkıntılarını ve yeniden birleşmenin maliyetlerini azaltmaya istekli olduğunu göstermelidir.

- **Türkiye**, bir çözüm bulunması konusundaki taahhüdünü teyit etmek için tek taraflı olarak bir grup güven artırıcı adım atmalıdır. Türkiye, AB'ye vermiş olduğu taahhütleri yerine getirmelidir, buna Gümrük Birliği'nin, 25 üye ülkenin hepsini kapsayacak şekilde tam olarak uygulanması da dahildir. Ada'nın kuzey kesiminde bulunan 35 bin askerin bir kısmının geri çekilmesi Türkiye'nin güvenlik alanındaki çıkarlarını tehlikeye düşürmeksizin Kıbrıslı Rumların korkularını gidermekte önemli bir adım olacaktır. Türkiye ayrıca, ada'da bir nüfus sayımı yapılmasından sonra, belirli bir sayıda yerleşmecinin ülkelerine geri dönmesi için taslak bir planın hazırlığına üstlenmelidir.

ÖNERİLER

AB Kurumları ve Üye Ülkeler:

1. Kuzey Kıbrıs'a uygulanan izolasyonunun sona erdirilmesinin, ada birleşene kadar, AB açısından stratejik bir öneme sahip olduğunu kabul etmeli.
2. Aşağıda belirtilen konularda çalışmaları sürdürmeli ve bunları kabul etmesi için Kıbrıs'a baskı yapmalı:
 - (a) AB'nin, belirli bir takvim doğrultusunda ticaret tüzüğü konusunda yol alma taahhüdü vermesi ve Kuzey Kıbrıs'a mali yardımla ilgili tüzüğün uygulanması ve, bu bağlamda, müktesebatın (*acquis*) uyumlulaştırılması dikkate alınarak kamu hizmetlerinde reforma gidilmesi, Gazimağusa Limanı'nın yeniden inşası ile onarımı ve bir nüfus sayımı için gerekli finansmanın ayrılması;
 - (b) Fonların dağıtımının koordine edilmesi ve müktesebatın (*acquis*) uyumlulaştırılması için kuzey kesimde Komisyon delegasyonuna bağlı bir şubenin kurulması;
 - (c) Kıbrıslı Türklerin AB kurumları içerisinde adil bir şekilde temsil edilmesi sağlanmalı; ve
 - (d) Doğrudan ticaretle ilgili mevcut öneriler gözden geçirilmeli ve AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'ne Kuzey Kıbrıs'ın da dahil edilmesi, Yeşil Hat Tüzüğü'nün değiştirilmesi ve Gazimağusa Limanı'nın Kıbrıslı Türkler ve Komisyon tarafından ortak bir şekilde yönetilmesi önerilere dahil edilmeli.
3. AB üyesi ülkeler, uygun olduğu hallerde, Kuzey Kıbrıs'taki yetkililer ve sivil toplum kuruluşlarıyla ikili bağlar kurmalı.

4. Birleşik Krallık, Britanya egemenliğindeki üs topraklarının ciddi bir kısmının, sağlanacak anlaşmadan sonra kurulacak devlete devredilmesiyle ilgili Annan planında bulunan taahhüdünü sürdürmeli.

Amerika Birleşik Devletleri:

5. Kuzey Kıbrıs'taki konsolosluk bürosunu Lefkoşa'daki ABD Elçiliği'nin bir şubesi seviyesine yükseltmeli.
6. Kuzey Kıbrıs'taki yetkililer ve sivil toplum kuruluşlarıyla irtibatları her düzeyde artırmalı.

Birleşmiş Milletler:

7. Kuzey Kıbrıs'ın izolasyonunun sona erdirilmesine yönelik BM çağrılarını kuvvetlendirmek için, Genel Sekreter'in 2004 Mayıs tarihli Kıbrıs Raporu'nda belirtilen sonuçları bir Güvenlik Konseyi kararı olarak benimsemeli.
8. Kıbrıslı Rumların Annan Planı'yla ilgili kaygılarını müzakereye dayalı bir çözüm için ümitlendirici şekilde belirtmeleri durumunda yeni müzakerelerin hazırlanmasında etkin katkıda bulunmaya hazır olmalı.
9. Kuzey Kıbrıs için bir Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) fonun oluşturulması devam etmeli.

Kıbrıslı Rumlar:

10. Hükümet, en azından BM tarafından hazırlanan çözüm sürecine tekrar katılarak, Annan Planı'na dair kaygıları önceliklendirilmiş bir liste halinde Genel Sekreter'e sunmalı (kendisinin de istemiş olduğu üzere).
11. Muhalefet, siyasi yelpazenin her kesiminden ilımlılar ve sivil toplum liderleri:
 - (a) Ada'nın geleceği ile iki toplumluluk ve iki kesimlilik ilkelerini uygulamanın faydalarına dair yeni bir tartışma başlatmalı, bu bağlamda Kıbrıs Rum kesiminde, özellikle eğitim sisteminde ve medyada, ihtilafın tarihsel olarak ele alınışının gözden geçirilmesini desteklemeli;
 - (b) Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik gelişimine karşı olumlu bir yaklaşım benimsemeli, kuzey kesimin izolasyonunu azaltacak önlemler almalı ve Annan Planı'na göre yurttaşlık hakkı elde etmiş olacak Türk yerleşimcilerin vizesiz seyahat etmelerini desteklemeli; ve

- (c) AB ile Türkiye arasındaki ilişkilere dair Kıbrıs Rum kesimindeki tartışmanın yeni bir eksene taşınması için çalışmalı, Türkiye'nin AB'ye üye olmasının güvenlik açısından sağlayacağı yararları vurgulamalı.

Yunanistan:

12. Kıbrıslı Rum siyasetçiler arasında ve sivil toplum kuruluşları içerisinde çözüm taraftarı yaklaşımları proaktif bir şekilde desteklemeli ve Annan Planı'nı temel alan müzakerelerin yeniden başlamasına aktif olarak destek vermeli.
13. Ortak Savunma Doktrini'ni askıya almalı, Kıbrıslı Rumlarla ortak askeri faaliyetleri sona erdirmeli ve Kıbrıs Ulusal Muhafız Birliği'nin operasyonlarına katılımı ve bu kuvvete eleman yerleştirilmesini durdurmalı.

Kıbrıslı Türkler:

14. Kıbrıs Türk Mülkiyet Komisyonu prosedürlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olmasını sağlamalı; Kıbrıs Türk yönetimi denetiminde yeniden onarılmış bir Varosha'da, Kıbrıslı Rumlara mülklerini iade etmeli.
15. Ticaret ve kamu sektöründe reform gibi alanlarda AB müktesebatı (acquis communautaire) ile uyumlulaştırma çalışmalarına hemen başlamalı; diğer alanlarda da kamu bilincinin artırılması ile gerekli geçiş sürelerinin belirlenmesine yönelik hazırlık çalışmalarına başlamalı.
16. Ortak Dış Tarifelerini benimsemeli.
17. Güven artırıcı önlemler için çalışmalı, örneğin kuzey kesimde (AB denetiminde) bir nüfus sayımı yapılması, Karpas Yarımadası'ndaki Ortodoks toplulukların hakları genişletilmeli (buna yarımadanın bir kısmının askerden arındırılmış bir ulusal park olarak ilan edilmesi de dahildir), sınırda daha çok sayıda geçiş noktası oluşturulmalı, mayınların temizlenmesine yönelik uluslararası çalışmalar aktif olarak desteklenmeli ve kültürel anıtların korunması amacıyla girişimde bulunulmalı.
18. 1960'lardaki olaylar ve 1974'teki askeri operasyon neticesinde kaybolan ve haklarında hala bilgi edinilememiş 2,500 Kıbrıslı Rum ve Türk'ün durumunun aydınlatılması için Kayıp Kişiler Komisyonu ile çalışmaya devam etmeli.
19. Kıbrıslı Rumlara ait mülklerde her türlü inşaat çalışmasını durdurmalı.
20. İnsanların taşınmaya istekli oldukları durumlarda karma nüfuslü köylerin oluşturulması için hazırlıklara başlamalı.

Türkiye:

21. Taahhüt edildiği üzere, Gümrük Birliği'ni, AB'nin 25 üye ülkesinin hepsini kapsayacak şekilde uygulamalı.
22. Ada'nın kuzey kesiminden Türk askerlerinin sınırlı geri çekilmesine başlamalı.

23. Belirli bir sayıda yerleşimcinin Türkiye'ye geri dönmesi yolunda taahhüt vermeli.

Brüksel/Lefkoşa, 8 Mart 2006

KIBRIS ÇIKMAZI: BUNDAN SONRASI

I. İHTİLAFLARLA DOLU BİR TARİH

Kıbrıs'taki ihtilafın tohumları, yirminci yüzyılın başlarında Britanya sömürge yönetimi döneminde atıldı. 1920'li yıllarda, Yunanistan tarafından desteklenen Kıbrıs Rum toplumunun Britanya yönetimine karşı duyduğu hoşnutsuzluk giderek arttı. Ancak, yirminci yüzyıldaki diğer sömürgecilikten kurtulma hareketlerinden farklı olarak, Kıbrıslı Rumların özgürlük arzuları bir bağımsızlık talebine dönüşmedi. Yunanistan anakarasındaki halkla kendilerini bir sayan Kıbrıslı Rumlar, kendi kaderlerini tayin etme noktasında *enosis* talebini gündeme getiriyorlardı; bu ise Yunanistan ile birleşmek demektir. 1950'li yıllara gelindiğinde, Kıbrıslı Rumların hoşnutsuzluğu artarak, Britanya yönetimine karşı bir gerilla mücadelesine dönüştü. Nüfusun yüzde 18'ini oluşturan Kıbrıslı Türkler, son 100 yıl içerisinde Yunanistan'a katılan eski Osmanlı topraklarındaki diğer çoğu Müslüman toplumunun akibetlerinin farkındaydı, bu nedenle *enosis*e karşıydılar. Türkiye tarafından desteklenen ve Britanya tarafından da kışkırtılan Kıbrıslı Türkler, bu harekete tepki olarak silahlandılar ve iki toplum arasında çatışmalar başladı. 1950'li yılların sonuna doğru, Kıbrıslı Türklerin ve (Türkiye'nin) istekleri, *taksim* talebinde somutlaştı; bu ise ada'nın Rum ve Türk bölgeleri olarak bölünmesi demektir.¹

1959 yılında Britanya, tutumunu değiştirerek Kıbrıs üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçince, bir uzlaşma fırsatı doğdu. 1959 yılında imzalanan Londra ve Zürih Antlaşmaları ile taraflar, yeni ve bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (KC) temel yapısı üzerinde anlaşılabilir; bu yeni devlet, hem *enosis*i hem de *taksimi* açıkça reddediyordu. 16 Ağustos 1960 yılında kurulan Kıbrıs Devleti iki toplumlu bir devlet olarak öngörülüyordu, iki kurucu toplumun temsil edilmesi ve iktidarı paylaşması için etkin bir zemin sağlanmıştı. Taraflar aynı zamanda Kuruluş, Garanti ve İttifak

Antlaşmaları imzaladılar. Garanti Antlaşması'nda Birleşik Krallık, Yunanistan ve Türkiye'ye, ada'daki anayasal düzeni korumak için tek taraflı müdahale hakkı verilmişti. İttifak Antlaşması'na göre Yunanistan Kıbrıs'ta 950, Türkiye ise 650 asker bulunduracaktı. Kuruluş Antlaşması'na göre Britanya, Dhikelya ve Akrotiri'de iki askeri üs bulunduracaktı.

Çoğu Kıbrıslı Rum, daha başından itibaren bu antlaşmaları olumsuz karşıladılar; bunları *enosis* davasına ihanet olarak gördüler ve Kıbrıslı Türklerle aşırı taviz verildiğini ileri sürerek, bunlara karşı çıktılar. 1963 Aralık ayında Kıbrıslı Rumların liderleri Anayasa'da bir dizi değişiklik yapılmasını istediler; bu değişiklikler, Cumhuriyet'in iki toplumlu niteliğini ortadan kaldıracak ve Kıbrıslı Türklerin azınlık haklarına sahip olduğu merkezi bir üniter devlet kurulmasına giden yolu açacaktı. Beklendiği üzere, Ankara ile Kıbrıslı Türklerin liderleri bu önerileri reddetti; bunun ardından Kıbrıslı Türk yetkililer bütün kamu görevlerinden ayrıldılar, ve görevlerine bir daha geri dönmeleri mümkün olmadı. İki toplum arasında şiddet olayları yeniden başladı, binlerce kişi öldü ve 30.000'i aşkın Kıbrıslı Türk, iki halkın birlikte yaşadığı yerlerden ayrılmak ve "anklav" olarak anılan, dışarıya kapalı küçük bölgelere geçmek zorunda kaldı. 1964 yılında ada'da bir BM barış gücü (UNFICYP) görevlendirildi, bu kuvvetin asli amacı Kıbrıslı Türkleri korumaktı; koşulların değişmiş olmasına karşın bu barış gücü bugün de görev yapmaktadır. 1967 yılında Yunanistan'da askeri bir diktatörlük kurulması ve Yunanistan'ın ada'nın iç işlerine giderek daha fazla karışır hale gelmesi yüzünden sorun daha da büyüdü. 15 Temmuz 1974 tarihinde, başında kötü şöhretli Nicos Sampson bulunan Kıbrıs Rum Ulusal Muhafız Birliği'nin (o dönemde bu kuvvet Yunanistan anakarasındaki subaylar tarafından yönetiliyordu), Kıbrıs'ı da Yunanistan'daki askeri yönetime bağlamak amacıyla Kıbrıs Rum hükümetine karşı darbe yapmasıyla olaylar son noktaya erişti. Bu noktada Türkiye, Garanti Antlaşması'ndaki haklarına dayanarak askeri müdahalede bulundu ve Girne ile Lefkoşa arasındaki bölgenin çevresini denetimi altına aldı, bunun ardından da, Ağustos ayının ortasında, kuzey kesimde ada topraklarının yüzde 37'sini kontrol altına aldı. Kıbrıs'taki savaş sırasında, darbeyi teşvik eden ama yeterince destek veremeyen

¹ Kıbrıs ihtilafının kısa bir tarihi için bakınız: Andrew Borowiec, *Cyprus, A Troubled Island* (Westport, 2000). Kıbrıslı Rumların bakış açısını okumak için bakınız: Glafkos Klerides, *Cyprus: My Deposition [Kıbrıs: İfadem]*, 1-4 ciltler (Nicosia, 1989). Kıbrıslı Türklerin bakış açısını okumak için bakınız: Pierre Oberling, *The Road to Bellapais* (Boulder, 1982).

Yunan askeri diktatörlüğü çöktü ve Yunanistan'da tekrar parlamenter demokrasiye geçildi.

Türkiye'nin müdahalesinden sonra, Türk birlikleri Kıbrıs'ta kaldı. 1960 yılındaki anayasal düzene bir daha geri dönülemedi; ortaya çıkan düzen bundan çok farklıydı: ada fiilen iki bölgeye bölünmüştü, kuzeyde Kıbrıslı Türkler, güneyde ise Kıbrıslı Rumlar vardı, aralarında ise BM denetiminde olan bir tampon bölge, Yeşil Hat uzanıyordu. 1975'te Viyana'da imzalanan geçici nüfus mübadelesi antlaşmasının ardından, kuzey kesimdeki 140,000 Kıbrıslı Rum güneye, güney kesimdeki 60,000 Kıbrıslı Türk de kuzeye geçti. Böylece her iki bölge de etnik açıdan neredeyse temizlenmiş oldu. Bölünmeden bu yana Türkiye, anakaradan Kıbrıs'a göçü teşvik etmiştir, bugün kuzey kesimdeki yaklaşık 200,000 kişilik toplam nüfusun içerisindeki Türk göçmenlerin sayısı 55,000² ile 115,000³ arasındadır. 1975 yılında kuzey kesimdeki Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurdular, 1983 yılında ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) adında bağımsız bir devlet kurduklarını ilan ettiler. KKTC, bir tek Türkiye hariç, uluslararası toplum tarafından tanınmadı; bu devletin kurulması ise BM tarafından kınandı.⁴ Güney kesimdeki Kıbrıslı Rumlar kendilerini, uluslararası düzeyde tanınan "Kıbrıs Cumhuriyeti" olarak tarif etme hakkını korudular. Devlet kurumlarında Kıbrıslı Türklerin yer almamasına karşın, "Kıbrıs Cumhuriyeti" uluslararası toplum tarafından ada'daki tek yasal otorite olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Türkiye, mevcut "Kıbrıs Cumhuriyeti"nin meşruiyetini kabul etmemektedir.

İki tarafın bu olayları yorumlayışı tamamen farklıdır. Kıbrıslı Türkler açısından ihtilaf 1963 yılında, 1960 yılında oluşturulan iktidar paylaşım mekanizmalarının çökmesiyle başlamıştır. Bu durum şiddet olaylarına neden olmuş, önde gelen Kıbrıslı Rum siyasetçiler bu olayları desteklemiş, bu süreçte açıkça belgelenmiş zulüm olayları yaşanmış ve nihayetinde, Kıbrıslı Türkler anklavlara itilerek gettolaştırmaya maruz kalmışlardır. Kıbrıslı Rumlara göre ise, ihtilaf, Türk ordusunun 1974 yılında ada'yı işgal etmesiyle başlamıştır; bu süreç, ada'nın bölünmesine, topraklarının yüzde 37'sinin işgal edilmesine, 140,000 Kıbrıslı Rumun evlerinden ayrılmak zorunda kalmasına, Anadolu anakarasından getirilen 115,000 Türkün işgal edilen topraklara yerleştirilmesine ve 35,000 kişilik bir Türk askeri kuvvetinin ada'ya kalıcı olarak yerleşmesine yol açmıştır. Kıbrıslı Rumlar tarihi ele alırken, 1963 ile 1974 arasındaki dönemi bütünüyle yok saymaktadır;

bu da o dönemde etnik toplulukların uyum içerisinde bir arada yaşadığı izlenimine yol açmaktadır.

Bu gelişmeleri takip eden on yıllar içerisinde kuzey ile güney kesimleri arasındaki ekonomik eşitsizlik giderek büyüdü. 2003 yılına gelindiğinde, kişi başına GSYİH güney kesimde 15,600 euro, kuzey kesimde ise 5,240 euro idi; kuzey kesimdeki emek verimliliği, güney kesimin yüzde 40'ı kadardı.⁵ 1974'ten sonra Kıbrıslı Rumların küçük ekonomisi hızlı bir büyüme yaşadı; hükümetin uluslararası toplum tarafından ada'da kabul gören tek devlet olmasının da bu sürece katkısı oldu. Kuzey kesim, ticaret ve yatırımlardan faydalandı; hafif imalat ürünlerine, turizme ve offshore finans hizmetlerine odaklandı. Hükümet aynı zamanda hem Arap dünyası hem de İsrail ile iyi ilişkilere sahip olmanın faydalarını gördü. Kıbrıslı Türklerin ekonomisi ise çok daha durgun bir niteliğe sahip oldu. Uluslararası alanda izole edilmiş olmaları, ticaret ve turizm alanında engeller çıkardı. Kuzey Kıbrıs'ın tanınmaması ve bunun sonucunda emlak piyasalarında oluşan belirsizlik, doğrudan yabancı yatırımları (DYY) ve özel sektörün gelişmesini olumsuz etkiledi. Kuzey Kıbrıs, ekonomik bağımlılığı nedeniyle, Türkiye'deki yüksek enflasyon oranlarından ve makro ekonomik istikrarsızlıktan etkilendi. Bunlara ek olarak, kuzey kesimdeki ekonomiye hakim olan büyük ve verimsiz kamu sektörü, mali dengesizlikleri daha da şiddetlendirdi. Kuzey Kıbrıs'ın ekonomisi, Türkiye'nin bütçeye doğrudan yardımlarıyla desteklenmektedir.

1974'ten bu yana iki toplum arasında arka arkaya gerçekleştirilen pek çok müzakere sonucunda birkaç kısmi başarının yanı sıra çok büyük sayıda başarısızlık elde edildi. Değişik tarihlerde tarafların biri veya ötekisi, uluslararası düzeyde geliştirilen teklifleri reddettiler. Buna rağmen, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla hareket eden uluslararası toplum, bir anlaşmanın ana hatlarının nasıl olması gerektiğine dair giderek daha kesin fikirler geliştirdi. Geliştirilen uluslararası teklifler hem 1960 Antlaşmalarına hem de 1974 sonrasındaki dönemin başlarında iki toplum arasında ilk olarak sağlanan ve bir daha yakalanamayan ortak yaklaşımlara dayanıyordu. 1977 ve 1979 Doruk Anlaşmaları⁶, gelecekte sağlanacak bir çözümün; bağımsız, egemen, iki toplumlu ve iki bölgeci bir

² Kıbrıs Türk kesimi nüfus sayımı (1996).

³ Avrupa Konseyi tahmini (2004).

⁴ 5412 sayılı BM Genel Kurul kararı (1983), 541 (1983) ve 550 (1984) sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları ile 1056 sayılı Avrupa Konseyi kararı (1987).

⁵ Willem Noe ve Max Watson, "Convergence and Reunification in Cyprus: Scope for a Virtuous Circle", ECOFIN Country Focus, 2. cilt, 3. sayı, Avrupa Komisyonu, Brüksel, 2004.

⁶ Bunlar, iki toplumun liderleri tarafından müzakere edildi: 1977 anlaşması, Başpiskopos Makarios III (1960 yılında bağımsızlığa kavuşulmasından 1977'de ölünceye kadar Kıbrıs Cumhuriyeti Başkanı) ile Rauf Denktaş (1973 ile 2005 yılları arasında Kıbrıs Türklerinin lideri) arasında; 1979 anlaşması ise Denktaş ile Makarios'un ardından gelen Başkan Spiros Kipriyanu arasında.

federasyona dayanacağını ifade ediyordu. Bu antlaşmalarda ayrıca, toprak dağılımının gözden geçirileceği; yerlerinden edilmiş kişilerin konumları ve mülkleriyle ilgili sorunların çözüleceği; dolaşım, yerleşme ve mülkiyet alanındaki “üç özgürlük” temelinde hükümler belirleneceği belirtiliyordu. Birleşmiş Milletler, 1980’li yılların ortalarında Genel Sekreter Javier Perez de Cuellar, ondan sonra da 1990’lı yılların başlarında Butros Butros-Gali ve ondan sonra da 1999-2004 yılları arasında Kofi Annan dönemlerinde, Kıbrıs’ın federal düzeyde yeniden birleşmesine yönelik ayrıntılı planlar ve teklifler geliştirmeye çok zaman ve emek harcadı.

1970’li yılların sonlarından bu yana barış sürecinin iyi ve kötü zamanlarının yanı sıra, başka kilit gelişmeler de yaşandı. Bunlardan en önemlileri, tarafların Avrupa Topluluğu / Avrupa Birliği (AT/AB)⁷ ile ilişkilerini etkileyen gelişmelerdi. Yunanistan’da, 1974 yılında askeri yönetimin sona ermesinden sonra Konstantin Karamanlis’in Yeni Demokrasi Partisi’nin kurduğu yeni sivil hükümet AB üyeliği için başvurdu ve 1981 yılında Birliğe katıldı. Yunanistan’ın AB üyeliğinin bu ihtilaf üzerinde iki etkisi oldu. Birinci olarak, Kıbrıs Rum Hükümeti AB üyeliği yolunda ilerlemeye karar verdi. Bu doğrultuda 1990 yılında üyelik başvurusunda bulundu ve bunu takip eden on yıl boyunca Kıbrıslı Türklerin ve Türkiye’nin itirazlarına rağmen, 2004 Mayıs ayında sekiz eski komünist ülke ve Malta ile birlikte AB üyesi oldu. İkinci olarak, Yunanistan’ın AB üyesi olması, bu üyeliğin ilk yirmi yılında AB ile Türkiye ilişkilerinde ciddi gerginliklere yol açtı. Yunanistan 1999 yılına kadar Türkiye’nin AB adaylığını engellediği gibi, AB’nin Türkiye’ye mali yardımda bulunmasına da engel oldu. O sene içerisinde Yunanistan ve Türkiye arasında bir yakınlaşma başlamasıyla Yunanistan’ın yaklaşımı büyük ölçüde değişti; bu yakınlaşma 1920’li yıllardan bu yana iki ülke arasında barışçıl uzlaşma anlamında yaşanan en önemli süreç oldu. Gerek bu yakınlaşmanın, gerek Türkiye içerisinde ve diğer önemli AB üyesi ülkelerde gerçekleşen kilit gelişmelerin bir sonucu olarak, 1999 yılında Türkiye’nin AB adaylığı resmen tanındı, böylece 2005 yılında üyelik müzakerelerine başlanmasının yolu açılmış oldu. Kıbrıs Türk toplumu da geleceğinin AB’de olduğuna giderek artan bir şekilde ikna oldu.

II. ANNAN PLANI VE 2004 REFERANDUMLARI

Kıbrıs’ın AB üyeliği sürecinin son safhasında, bir anlaşma sağlanması için uluslararası toplum tarafından yürütülen çalışmalar, 1959-1960 yıllarındaki bağımsızlık müzakerelerinden bu yana en yoğun ve en organize çabalardı. 1999-2000 yıllarında Kıbrıslı Türklerin lideri Rauf Denktaş ile Kıbrıslı Rumların lideri Glafkos Klerides arasında dolaylı görüşmeler gerçekleştirildi, bu görüşmeler 2000 yılında Kıbrıslı Türklerin çekilmesiyle sona erdi. Bir yıl süren bir kilitlenmeden sonra 2001 Aralık ayında doğrudan görüşmelerin başlamasıyla süreç tekrar canlandı. Kıbrıs’ın AB’ye girme tarihinin yaklaşmasıyla ve tekrar birleşmiş bir Kıbrıs’ın AB’ye girmesi konusunda, AB’nin ve BM’nin açık tercihinin de etkisiyle, (özellikle Britanya’nın Kıbrıs özel temsilcisi Lord Hannay tarafından desteklenen) BM ekibi 2002 Kasım ayında Annan Planı’nın ilk versiyonunu sundu. Yaklaşık 300 toplantı ardından hazırlanan, ana yazıları ve son halini almış kanunları 182 sayfa tutan, ilişikteki taslak kanunları ve antlaşmaları 9000 sayfa uzunluğunda olan Plan, o ana kadar BM tarafından Kıbrıs’ta federal bir çözümü sağlamak için atılan en ayrıntılı ve en kapsamlı adımdı.⁸

A. ANNAN PLANI

Annan Planı’na göre yeni bir düzen kurulacaktı, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti (BKC) AB üyesi olacaktı, bu cumhuriyet, bir federal hükümet ile iki kurucu devlete dayanacaktı: Güney kesimde Kıbrıs Rum toplumu, kuzey kesimde de Kıbrıs Türk toplumu. Plan, anayasal düzeyde, erkin çoğunu iki kurucu devlete veriyordu; federal hükümet ise esas olarak dış ilişkilerden, para politikasından, federal finansman, cumhuriyet genelinde yurttaşlık ve göç meselelerinden sorumlu olacaktı.

Federal kurumların temel belirleyici özelliği siyasi eşitlik olacaktı. Yürütme organı, dokuz üyeden oluşan bir Başkanlık Konseyi olacaktı (bu konseyin en az üç üyesi Kıbrıslı Türklerden belirlenecekti); bu üyeler beş yıl süreyle görevde kalacaklar ve konseyin başkanlığı iki toplum tarafından dönüşümlü olarak üstlenilecekti. Başkanlık konseyi karar alırken mutabakat sağlamaya çalışacaktı ancak söz konusu kararların her bir kurucu devletten en az bir üye tarafından desteklenmesi koşuluyla çoğunluk oyuyla da karar alabilecekti. Federal meclis iki organdan oluşacaktı, karar alınması için her iki

⁷ AB’nin, Yunanistan-Türkiye-Kıbrıs üçgeni üzerindeki etkisine dair bir anlatım için bakınız: Nathalie Tocci, *EU Accession Dynamics and Conflict Resolution: Catalyzing Peace or Consolidating Partition in Cyprus* (Ashgate, Aldershot, 2004).

⁸ 1999-2004 dönemindeki müzakerelerin seyri için bakınız: David Hannay, *Cyprus: The Search for a Solution* (Londra, 2005) ve “Report of the Secretary-General on his mission of good offices in Cyprus”, BM, New York, Mayıs 2004.

mecliste basit çoğunluk sağlanması gerektiği, ayrıca her kurucu devletin senatörlerinin dörtte birinin desteği aranacaktı. Temsilciler meclisi seçimlerinde kurucu devletlerin yurttaşları esas alınacak, ancak her koşulda Kıbrıs Türk devletinin koltukların en az dörtte birine sahip olması şartı aranacaktı. Senato ise eşit sayıda Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türkten oluşacaktı. Kurucu devlet seçimlerinde kalıcı yerleşim hakkı esas alınacaktı. Yüksek mahkemede eşit sayıda Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk yer alacaktı.

Anayasal boyuttaki (ki bu alanda Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitlik talepleri ciddi ölçüde karşılanıyordu) öneriler, toprak düzenleme alanındaki önerilerle dengeleniyordu, buna göre Kıbrıslı Türklere ait bölge ciddi ölçüde azalarak, ada'nın %37'sinden yaklaşık olarak %28,5'üne inecekti. Öngörülen toprak düzenlemelerine göre, yerinden edilmiş olan Kıbrıslı Rumların çoğunluğu, Kıbrıs Rum yönetimi altındaki mülklerine geri dönebileceklerdi. Bunların dışında kalan, kuzey kesimdeki mülklerine geri dönmek isteyen yerlerinden edilmiş insanlara, normal olarak mülklerinin üçte biri değerinde tazminat ödenecek ve topraklarının üçte biri kadar toprak verilecekti. Bu kişilerin mülkleri yerinden edilmiş başka insanlar tarafından işgal edilmişse veya ciddi ölçüde geliştirilmişse, alacakları tazminat, mülklerinin üçte ikisi değerinde olacaktı.

Bütün Kıbrıs güvenlik birimleri dağıtılacaktı, anakaradan gelmiş olan Yunan ve Türk askerlerinin sayısı 2011 yılına kadar 6'şar bine, 2018 yılına kadar da (ya da Türkiye'nin AB üyesi olduğu tarihe kadar) 3'er bine düşürülecekti. Bundan sonra da, askerlerin sayısı, İttifak Antlaşması'nda ilk öngörülen şekliyle 950 ve 650 askere düşürülecekti; nihai amaç ada'nın tümüyle askerden arındırılmasını sağlamaktı. Yeni görev alacak bir BM barış gücü, anlaşmanın uygulanmasını denetleyecekti. Garanti Antlaşması *mutatis mutandis* (gerekli uyarlamalar ile) yürürlükte kalacaktı, böylece üç garantör ülke hem bir bütün olarak yeni cumhuriyetin hem de iki kurucu devletin anayasal düzenini koruyabilecekti. Ayrıca Plan'a göre Kıbrıs, Türkiye'nin AB üyesi olduğu tarihe kadar, iki kurucu devletin ve hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin onayı olmadan, topraklarının uluslararası askeri operasyonlarda kullanılmasına izin vermeyecekti (buna Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamındaki operasyonlar da dahildi).

Hem Kıbrıslı Rumların hem de Kıbrıslı Türklerin önerilen anlaşmayı kabul etmek için çok iyi nedenleri vardı. Kıbrıslı Rumlar açısından, Annan Planı çok arzuladıkları şeyi, ülkelerinin birliğini sağlayacaktı. Aynı zamanda Kıbrıslı Rum mültecilerin, kaybettikleri toprakların ciddi bir kısmına kavuşmalarını, güven içinde evlerine dönmelerini ve 1960 Garanti Antlaşmasında öngörülen düzeyde ada'nın askerden arındırılmasını sağlayacaktı. Kıbrıslı Türkler içinse, Annan Planı, kendi başlarına ilan ettikleri siyasi oluşumun uluslararası düzeyde tanınmamasından kaynaklanan birçok sorunu ortadan

kaldıracaktı; bir yandan eşit siyasi haklara kavuşurken diğer yandan da Türk kimliklerini açıkça koruyabileceklerdi. Kıbrıslı Türklerin önerilen planı kabul etmek istemesi için bir nedeni daha vardı; ada'nın iki kesiminin birleşmesi sonucunda, Türk toplumu ada'nın AB'ye üye olmasından kaynaklanan ayrıcalıklardan hemen faydalanmaya başlayabilecekti. Plan'ın çerçevesi, iki kesimliliği ve siyasi eşitliliği, etnik çeşitliliğe ve insan haklarına saygı gösterilmesini ve uluslararası düzeyde tek bir kimliğe sahip, bağımsız ve egemen bir devletin varlığını teminat altına alıyordu.

BM Genel Sekreteri'nin "Kıbrıs Sorununun Kapsamlı Çözümü İçin Temel" (Annan I) belgesi, 2002 Kasım ayında, Kıbrıslı Rum ve Türk toplumlarının liderlerine ve üç garantör ülkeye sunuldu; değiştirilmiş bir versiyon (Annan II) ise dört hafta sonra sunuldu. Amaç, Aralık ayında Kopenhag'da toplanacak Avrupa Konseyi'nde, AB'nin genişlemeyle ilgili kararını almasından önce, Kıbrıs ihtilafını kesin olarak çözüme kavuşturmak ve uluslararası düzeyde tanınan ve yasal Kıbrıs Cumhuriyeti'ni, kendi başına bağımsızlık ilan etmiş ve uluslararası düzeyde izole edilmiş olan KKTC ile Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında birleştirmekti. Ancak Kıbrıslı Türk liderlerin kesin ret yanıtıyla umutlar suya düştü. Plan'ın üçüncü bir versiyonu (Annan III) 2003 Mart ayında sunuldu, 16 Nisan tarihinde Üyelik Anlaşması'nın imzalanmasından önce sorunu çözmek için son bir girişimde bulunuldu ama bu da Kıbrıslı Türkler tarafından reddedildi. 2004 Mayıs ayında Annan IV ile Annan V planları sunuldu ancak bunlar da Kıbrıs'ı, o sene 1 Mayıs'ta AB'ye resmen katılmadan önce birleştirmekte başarısız oldu.

24 Nisan 2004 tarihinde Kıbrıslı Rumlar ve Türkler, ayrı referandumlarda Annan Planı'nın 5. versiyonuna oy verdiler. Taraflar; ABD, AB ve Britanya'nın yoğun baskıları sonucunda, Genel Sekreter'in, bir belge üzerinde nihai bir anlaşma sağlanamaması durumunda, eksiklerini kendi tamamladığı versiyonu halkoyuna sunabileceği konusunda nihayet Şubat ayında anlaşmaya varmışlardı. ada'nın yurttaşları bir barış anlaşması konusunda kendi fikirlerini ilk defa ifade etme fırsatı buluyordu. Referandumlara katılım yüksek oldu, kayıtlı 480 bin Kıbrıslı Rum'un %90'ı ve kayıtlı 143 bin Kıbrıslı Türk'ün %75'i oy kullandı. Çifte referandumun sonucunda bütün müzakerelerin tarihi şaşırtıcı bir şekilde tersine döndü; Kıbrıslı Türklerin tarafında açık bir "evet" (%65) ama Kıbrıslı Rumların tarafında güçlü bir "hayır" (%76) sonucu elde edildi. Bir ay sonra Kıbrıs, bölünmüş haliyle AB üyesi oldu; AB müktesebatı (*acquis communautaire*) kuzey kesimde uygulanmıyor.⁹

⁹ Kıbrıs Rum hükümetinin 1990 yılındaki başvurusu Avrupa Komisyonu tarafından 1993 yılında kabul edildi, üyelik müzakereleri ise 1998 yılında başladı. O dönemde Ada'nın

Bu ihtilafın çözümü ise bugün her zamanki kadar uzak gözüküyor.

B. KIBRISLI TÜRKLER: UZLAŞMAYA DOĞRU BİR DEĞİŞİM

Kıbrıs Türk lideri Rauf Denktaş, başkanlık görevi boyunca katı bir yaklaşım sergiledi, bunun sonucu olarak müzakereler çıkmaza girdi, barış önerileri reddedildi ve katı ön koşullar ileri sürüldü. Denktaş, 2004 yılındaki nihai Annan Planı'nı, 1992 ve 1986 yıllarındaki önerilerden daha da güçlü bir şekilde reddetti. Ancak bu sefer kendi halkı ve Ankara'da oluşmuş olan yeni bir siyasi mutabakat ona karşı çıktı. Yeni ve ılımlı liderlerin peşinden giden ve Türkiye'deki AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) hükümeti tarafından desteklenen Kıbrıslı Türkler, Annan Planı'nı ve bu Plan'ın öngördüğü şekilde AB içerisinde yeniden birleşme hedefini benimsedi.

Uzun süreli liderlerinin Plan'ı şiddetli bir şekilde reddetmesine karşın Kıbrıslı Türklerin yeniden birleşmeye dayalı bir çözüm önerisini ezici bir çoğunlukla kabul etmelerinin nedeni neydi? Bunun bir nedeni 1990'lı yılların sonlarından itibaren Kuzey Kıbrıs'taki ekonomik durumun kötüleşmesiydi. Ama AB üyeliğinin giderek daha çekici hale gelmesi de diğer bir kilit unsurdur. Kıbrıslı Türkler, AB üyeliğini elde edebilmek için yeniden birleşmenin maliyetlerini kabul etmeye giderek daha eğilimli hale geldiler.¹⁰ İzolasyonun sonuçlarından biri de Kıbrıslı Türklerin Türkiye'ye giderek daha bağımlı hale gelmeleriydi, bu da Kıbrıslı Türklerin kendi topraklarında söz sahibi olamadıklarına dair farkındalıklarını daha da artırdı. Böylece kendi kaderlerini tayin etmeyi, bir çözüm sağlanmasına ve AB üyeliğine bağlı görmeye başladılar.

Kıbrıslı Türklerin "evet" oyu vermelerinin diğer bir nedeni de Annan Planı'nın kendisi ve bu Plan lehinde yürütülen yerel kampanya idi. Plan'ın yayınlanmasının ardından halkın çözüme verdiği destek arttı. Kıbrıslı Türkler için bu Plan'ın olumsuzlukları ne olursa olsun, Plan'da önerilen çözümün Kıbrıslı Türklerin

yeniden birleşmesinin önündeki en büyük engel, Kıbrıs Türk liderleriydi. Kıbrıs Cumhuriyeti, AB Üyelik Anlaşması'nın başlıklarını birer birer imzalarken, Ada'nın yeniden birleşmesini kabul etmelerini AB üyeliğinin bir önkoşulu yapmayı kimse teklif etmedi; çünkü can alıcı taahhütler verildiği sırada, Ada'daki sorun güneyden çok kuzeyde görünüyordu. Her koşulda, müzakereciler, Kıbrıs'a karşı bu türden bir engelin konması durumunda, Yunanistan'ın da diğer aday ülkeleri veto edebileceğinden endişeleniyordu.

¹⁰ Annan Planı'na göre, yaklaşık 74 bin Kıbrıslı Türk yerinden olacaktı, bu sayı nüfusun yaklaşık üçte biriydi ve bu kişilerin çoğu daha önce bir veya iki kez yerlerinden olmuştu (1963 and 1974).

temel ihtiyaçlarını nasıl karşılayabileceği görüldüğünde pek çok korku giderilebildi. Plan'ın yayınlanmasının ardından çözüm taraftarları, eski yönetime ve bu ihtilaf konusunda uzun süredir sahip oldukları görüşlere karşı hemen iyi organize edilmiş bir kampanya başlattılar.

Son bir önemli unsur da Ankara'yla ilgiliydi. Türkiye'nin politikasındaki değişiklik ve Türkiye ile AB arasındaki ilişkinin gelişmesi Kıbrıslı Türkler için önemli ölçüde destek oldu. AKP hükümeti döneminde Ankara'nın dış politikasındaki temel U dönüşü ve Ankara'nın, referandum prosedürü ile bizzat Plan'ı kabul etmesi, Kıbrıs Türk halkının görece daha suskun kesimlerinin çoğunu Plan lehinde oy kullanmaya itti. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa yolundaki ilerlemesi, çoğu Kıbrıslı Türk'ü, uzun vadede bütün tarafların aynı Avrupa ailesinde bir araya geleceği konusunda rahatlatmıştı.

C. KIBRISLI RUMLAR: ÖRTÜLÜ KABULDEN AÇIK REDDE

Eğer referandumlar 2002 Aralık ayında Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi'nde sağlanan bir anlaşmadan sonra gerçekleştirilmiş olsaydı, (2003 Şubat ayında yeniden girdiği seçimleri kaybeden) Başkan Klerides'in hükümeti Kıbrıslı Rumları "evet" oyu vermeye ikna edebilirdi. Eğer Klerides bu belgeyi imzalayabilmiş olsaydı, faydalarını anlatabilir (özellikle toprak ve mülkiyet açılarından) ve AB üyeliğinin sağlayacağı korumayı vurgulayarak halkı güvenlik konusunda rahatlatabilirdi.¹¹

Eğer 2003 Mart ayında Lahey'de bir anlaşma imzalanmış olsaydı, yeni seçilmiş Başkan Papadopoulos döneminde bile Kıbrıslı Rumların olumlu oy vermesi mümkün olabilirdi. Papadopoulos, o zamandan bu yana, o koşullar altında anlaşmayı imzalamamış olacağını belirtmiş olsa da, Kıbrıs'ın AB üyelik anlaşmasının da henüz imzalanmamış olması, AB'nin mevcut üye ülkelerinin onun üzerinde uygulayacağı baskıyı artıracaktı.¹² Böylesi koşullar altında, yetkililer, medya ve siyasi elitin daha geniş kesimleri "hayır" kampanyasını açıkça desteklemek konusunda çok daha isteksiz olacaktı.

Kıbrıs Türklerinin eski liderlerinin 2002 ve 2003 yılındaki önerileri kesin bir şekilde reddetmiş olması yüzünden, olayların başka ne şekilde gelişmiş olabileceğini bilemiyoruz. BM arabulucuları nihayet 2004 Şubat ayında, liderler arasında önceden bir anlaşmaya varılmaksızın bir referandum yaptırma imkanına kavuştular; böylece

¹¹ Kıbrıs Rum gazeteci ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

¹² Bazılarına göre, ödenmesi gereken bedel Annan Planı olsaydı, Kıbrıslı Rumlar AB üyeliğinden vazgeçerdi. a.e.

Denktaş'ın açık muhalefetine yarattığı engeli aşabildiler.¹³ Ancak BM ekibi, kıdemli Kıbrıs Türk liderinin oluşturduğu engeli aşmaya odaklanmışken, Yeşil Hat'ın öbür tarafındaki sorunları gözden kaçırdılar.

Bariş süreci yeniden başladığında koşullar çok değişmişti. Kıbrıs AB'ye üye olmak üzereydi. BM Genel Sekreteri tarafından bildirildiği üzere, yeni Kıbrıs Rum müzakere ekibi, müzakerelerin son safhasında ciddi bir çaba göstermedi.¹⁴ Yeni başkan Plan'ı açıkça reddetti, bunun için halkın korkularını ve sömürgecilik karşıtı duygularını kullandı. Buna ek olarak "hayır" cephesi, 2002 Kasım ayında Annan Plan'ının yayınlanmasının ardından geçen bir buçuk yıl boyunca yürütülen ısrarlı bir kampanya sayesinde güçlenmişti. Anlaşmanın son versiyonuna dayanarak kampanya yürütmeye başlayan "evet" cephesi ise, tezlerini inandırıcı bir şekilde savunma imkanını, referandumlardan ancak bir ay önce, metin son halini aldıktan sonra bulabildi. Yine kilit öneme sahip bir konu da, Kıbrıs Rum kesiminde en büyük parti olan ve toplumun geniş kesimlerini etkileme potansiyeli taşıyan AKEL'in Plan'ı reddeden başkanla aynı hükümette bulunması ve referandumda kaybeden tarafta yer almak istemeyip, nihayetinde "hayır" cephesine katılmasıydı.

Aynı dönemde Yunanistan'da, Kostas Karamanlis'in yeni seçilmiş muhafazakar hükümeti, geleneksel Yunan politikası olan "Kıbrıs karar verir, Yunanistan destekler" yaklaşımını sergiliyordu. Aslında Karamanlis kendini oldukça zor bir durumda bulmuştu, AB'nin yaklaşan on ükelik genişlemesini tehlikeye düşürmemek için Annan çözüm önerisine açıkça destek vermek konusunda ABD ve AB'den baskı görmekteydi. Bir başka unsur ise, Yunanistan'ın, Türkiye ile arasındaki tarihi yakınlaşmayı sürdürmek isteği idi; bu bağlamda Annan Planı'nın başarısızlığa uğraması ve bölünmüş bir ada'nın AB'ye girmesi durumunda, bir AB üyesinin tam yetkilerine sahip olacak Kıbrıs Rum Hükümeti'nin 2004 Aralık ayında Türkiye'nin üyeliğine karşı veto kullanmasından endişe ediliyordu; bu durum Atina-Ankara ilişkileri açısından felaket anlamına gelirdi. Nihayet 16 Nisan 2004 tarihinde, referandumdan bir hafta önce, Yunan Başbakanı haftalar süren bir sessizliği bozarak Annan Planı'na yürekten olmasa da destek verdi ve Avrupa Birliği çerçevesinde ele alındığında, Plan'ın olumlu yanlarının olumsuz yanlarından daha ağır bastığını söyledi. Ancak bu açıklama, Kıbrıslı Rumların görüşlerini etkileme açısından çok geç kalmıştı ve çok zayıftı; Kıbrıslı Rumların liderleri zaten halkın önerilen çözümü reddetmesini garanti altına almıştı.

Bazı gözlemcilerin özellikle dikkat çektikleri bir nokta, Kıbrıs Rum halkında Türkiye'ye karşı duyulan güvensizlikti; temelinde tarihsel deneyim yatan bu olgu, sorgulamadan uzak bir eğitim sistemi ile önyargılı bir medya tarafından da destekleniyordu.¹⁵ Annan Planı daha başından itibaren Kıbrıslı Rumlar nezdinde sorunlu bir şekilde algılanmıştı.¹⁶ Ada'nın geçmişindeki sömürgecilik dönemi düşünüldüğünde Kıbrıslı Rumların Birleşik Krallık ile ilişkileri muğlak ve bazen gergin bir niteliğe sahipti. Kıbrıslı Rumlar, 1974 yılındaki Türk müdahalesini önceden tasarlanmış bir saldırı olarak algıladıkları için, Annan Planı'nı daha başından itibaren, esas olarak yabancı çıkarlara ve özellikle de Türk çıkarlarına hizmet eden, Britanya ve Amerika tarafından hazırlanmış bir tasarı olarak görmeye eğilimliydi. Annan Planı'nda yer alan maddelerin neredeyse hepsinin, yıllar boyunca Kıbrıslı Rum ya da Kıbrıslı Türk müzakereciler tarafından yapılmış olan önerilere dayanıyor olması idrak edilemedi. Çok daha fazla dikkat çeken ve tepki toplayan nokta, (AB üyeliği öncesinde ada'yı yeniden birleştirme zorunluluğu nedeniyle) Plan'ın haricen dayatılan dar süreler çerçevesinde müzakere edilmiş olması ve iki toplumun liderleri tarafından üzerinde ön anlaşma sağlanmaksızın halka sunulmuş olmasıydı. Bu açıdan bakıldığında, 1974'teki aşağılanma ve yabancı güçlere karşı duyulan genel güvensizlik dikkate alındığında, Kıbrıs Rum kesimindeki "hayır" oyu, yabancıların müdahalesine karşı koymak, bağımsızlığı ve egemenliği savunmak adına cesur bir girişimdi.

Kıbrıslı Rumların Annan Planı'na İtirazları. Annan Planı'nı eleştirenlerin genel şikayeti, BM'nin ve Plan'ı hazırlayanların gereğinden fazla Türk talebini kabul ettiği ama bunun karşılığında pek az şey alındığı idi. Temel itiraz noktaları şunlardı:

- Eğer Plan'ın, ada'nın AB'ye girmesiyle uyumlu olması isteniyorsa, bütün AB müktesebatını (*acquis communautaire*) desteklemeliydi. Bu nedenle, dolaşım, mülk sahipliği ve yerleşim alanındaki üç vazgeçilmez özgürlükle ilgili derogasyonlar neticesinde tuhaf bir durum doğacaktı: AB üyesi bütün diğer ülkelerin yurttaşlarının Kıbrıs'ta sahip oldukları toprak ve mülkiyet hakları, Kıbrıslı Rumlardan fazla olacaktı.
- Annan önerilerinin özellikle mülkiyet tazminatı ile ilgili kısımları, ertelenmiş ödemelere dayanan bir sistem üzerinden karşılıklı değişim dahil olmak üzere; kişisel mülkiyet haklarını ihlal ediyordu

¹³ Eski Britanyalı diplomat ile Crisis Group röportajı, Lamaka, Şubat 2005.

¹⁴ "Report of the Secretary-General" içerisinde bildirilmiştir, a.g.e.

¹⁵ Peter Loizos, "The Greek Cypriot Referendum Vote on Annan Five: Perceptions of Non-Elite Voters", *Cyprus Review*, 2004 sonbaharı.

¹⁶ Kıbrıs Rum antropoloğu ile Crisis Group röportajı, Londra, Haziran 2005.

ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına aykırıydı.

- Plan'da öngörülen toplumlar arası çoğunluklar nedeniyle Kıbrıslı Türkler her konuda azınlık veto hakkı elde ediyordu, böylece "bir azınlık diktatörlüğü" oluşuyordu. Bunun sonucunda bütün ihtilaflar Yüksek Mahkemeye intikal edecekti, bu mahkemede ise her bir kurucu devletten üç hakimin yanısıra Kıbrıslı olmayan üç hakim de olacaktı, böylece Kıbrıs'taki karar verme mekanizmalarında son söz yine yabancıların olacaktı.
- Önerilen çözümün ekonomik maliyeti de diğer bir itiraz noktasıydı: Yeniden inşa çalışmalarının değişik yönlerinin masraflarını Kıbrıslı Rumların ödemek zorunda kalma olasılığı vardı, oysa Kıbrıslı Rumlar bu konularda Türkleri sorumlu tutuyorlardı; bunlara 1974 öncesindeki yasal sahiplerine iade edilmemiş mülklerle ilgili tazminat, BM'nin tampon bölgesi içerisinde kalan terkedilmiş mülklerin yeniden inşa masrafları ve Türkiye'ye dönmek isteyebilecek yerleşimcilerle verilecek tazminat da dahildi. BM'nin Türkiye'yi, ada'da neden olduğu hasarların bedelini ödemekten kurtarması ve tazminatlar, hak iadeleri ve yeniden inşa ile ilgili masrafları Rumlara yüklüyor olması "ahlaka aykırıydı".
- Bir anlaşma sağlanır sağlanmaz ada'nın bütünüyle askerden arındırılması ve işgalci Türk kuvvetlerinin hepsinin ada'dan ayrılmasına (gelecekte müdahale hakları olmaksızın) yönelik Kıbrıslı Rumların uzun süredir ileri sürdükleri talep karşılanmıyordu. Annan Planı kapsamında Türkiye'ye belirsiz bir tarihe kadar asker bulundurma hakkı veriliyordu; Türkiye'nin, ada'nın Kıbrıs Rum tarafına dahi askeri müdahale hakkı korunuyordu ve anlaşmanın uygulanması için somut garantiler verilmiyordu.
- Annan Planı, Türkiye'den gelmiş olan ve kalmasına izin verilecek yerleşimcilerle ilgili çok açık ifadelerle sahipti (45 bin kişiye Kıbrıs Türk yönetimi tarafından yurttaşlık verilecekti, bunlara bu dönem içerisinde Kıbrıslı Türklerle evlenenler de eklenecekti) ancak geriye kalanların Türkiye'ye dönüşünün nasıl gerçekleşeceğiyle ilgili hiçbir ifade yer almıyordu.

Uzlaşmaya dayalı her anlaşma gibi Annan Planı'nın da eksiklikleri vardı, ancak uygulanabilir bir anlaşma için tek gerçekçi ihtimal bu Plan'dı ve yukarıdaki bütün iddialara karşı mantıklı tezler mevcuttu:

- Annan Planı'nın AB yasalarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ettiği iddiaları abartılıdır: Önerilen derogasyonlar çoğunlukla geçiciydi ve uluslararası insan hakları yasaları ile bağdaştırılması kesinlikle mümkündü, özellikle de

ada'nın bölünmüş ve sorunlu bir siyasi varlıktan; birleşik, iki toplumlu ve iki kesimli bir cumhuriyete geçiş yaptığı dikkate alındığında.

- Annan V'de, Plan'ın daha önceki versiyonlarında mevcut olan ve mülk sahiplerine iade edilecek mülkler ve mülk edinmeyle ilgili kalıcı üst sınırlar zaten kaldırılmıştı; Kıbrıslı Rumların Kuzey Kıbrıs'taki mülkleri yaklaşık olarak iki misline çıkacaktı.¹⁷ Kıbrıslı Rumlar Annan Planı'na karşı oy vererek, anlaşmada öngörüldüğü şekilde ciddi sayıda yerinden edilmiş kişinin dönmesi yerine, kimsenin dönmemesini sağladılar.
- Başka yerlerde elde edilen tecrübeler, her iki tarafta siyasi irade varsa iktidarı paylaşmaya yönelik karmaşık mekanizmaların işleyebileceğini göstermektedir.¹⁸ Esas soru, Kıbrıs Rum tarafında paylaşmaya yönelik bir irade olup olmadığıdır.
- Uluslararası toplum, kapsamlı bir çözüm için gereken masrafların çoğunu karşılamaya kesinlikle hazırdı, bu nedenle ekonomik maliyetin çoğunu Kıbrıslı Rumların yüklenmek zorunda kalacağı algısı yanlıştı; hatta 2004 Nisan ayının ortalarında ön bir bağış konferansı düzenlenmişti (Annan Planı henüz son halini almamış olduğu için bu konferansın daha önce düzenlenmesi zor olurdu).¹⁹
- Annan Planı'nda Türk askerlerinin varlığını korumasına müsaade edildiğine yönelik şikayetler abartılıdır. Yunanistan ve Türkiye, 2011 yılına kadar ada'da 6'şar bin asker bulundurabilecekti. Bundan sonra ise, her iki taraf 2018 yılına kadar 3'er bin asker bulunduracaktı, bu tarihte ise, 1960 yılındaki İttifak ve Garanti Antlaşmaları'nda öngörüldüğü şekilde Türkiye'nin asker sayısı 650'ye, Yunanistan'ın asker sayısı da 950'ye düşürülecekti. 1960 yılındaki Anayasal antlaşmalar bağlamında ada'nın tümüyle askerden arındırılması, gerçekleştirilmesi imkansız bir hedefti; 2004

17 "Report of the Secretary-General", a.g.e.

18 "Consociation" olarak bu alanda örnek gösterilen, iktidarın paylaşımı açısından başarılı devletler (yani, toplumun değişik kesimleri arasında iktidarın paylaşılmasına yönelik yerleşik düzenlemelerin olduğu devletler) Belçika ve İsviçre'dir. Ayrıca Lübnan (son yıllarda daha sorunlu), Makedonya ve başka örnekler de verilmektedir.

19 ABD 400 milyon \$, AB 259 milyon €, Danimarka 4,7 milyon € ve Finlandiya 500 bin € için söz verdi. Diğer katılımcı ülkeler (İsviçre, Belçika, İtalya, Japonya, Hollanda, Almanya, Norveç, İsveç, Şili, Avustralya ve Avusturya), Ada'da nihai bir çözüm sağlandıktan sonra mali yardımda bulunmaya istekli olduklarını belirtti. Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Konseyi Kalkınma Bankası, çözüm sonrası dönemde elverişli mali düzenlemelerle ilgili destek sözü verdi. Çözümün toplam maliyeti 2 milyar \$ olarak hesaplandı.

yılındaki referandumda 1960 antlaşmalarının dışına çıkılması sözkonusu değildi.

- Türkiye’den gelen yerleşimciler sorunu yeni ortaya çıkmış bir sorun değildir: Kıbrıs’ta Türk yerleşimciler on yıllardır yaşamaktadır; BM’de bu Planı hazırlayanların, 115 bin kişinin erken bir tarihte ülkelerine dönüşüyle ilgili düzenleme yapması kolay değildi.

Annan Planı’nın bir takım ayrıntılarda daha da geliştirilmesi mutlaka mümkündür ve bu önerilerin bazıları bu raporun değişik yerlerinde ana hatlarıyla belirtilmiştir. Ancak dışarıdan bakıldığında, ada’yı yeniden birleştirme iradesi gerçekten varolmuş olsaydı; Kıbrıs Rum halkını, uluslararası düzeyde denetlenen bir güvenlik ortamının yararları, ada’nın yeniden birleşmesine ekonomik olarak katkıda bulunmanın zorunluluğu ve “hayır” oyu vererek bütün mültecilerin dönüşünün önünü kapamaktansa “evet” oyu vererek birçok mültecinin evlerine dönmesini sağlamanın mantığını görmek için sağduyunun yeterli olduğu konularında ikna etmek mümkün olabilirdi.

Gelecekte kurulacak birleşik bir Kıbrıs’ta Kıbrıslı Türklerin siyasi etkisiyle ilgili ifade edilen kaygıların, pek çok yıl süren ayrıntılı müzakerelerden sonra önerilen sistemle ilgili gerçek sorunlardan çok ada’daki diğer büyük toplumla iktidarı paylaşma konusunda bir isteksizlikten ve 1960’lı yılların başındaki Kıbrıs’ın yokolmasının tek nedeninin 1974 yılındaki Türk işgali olmadığı, aynı zamanda bundan on yıl önce Kıbrıslı Rumların kendi yurttaşlarına uyguladığı şiddetin de bir etken olduğunu kabul etme konusunda rahatsız edici bir şekilde süren bir isteksizlikten kaynaklandığı sonucuna varmamak zordur.

2004 yılındaki büyük ironi şudur; 1960 yılındaki bağımsızlık müzakerelerinden sonra ilk kez, ada’nın gelecekteki siyasi konumuyla yakından ilgilenen iki baş düşman Yunanistan ve Türkiye, çözümün anayasa ve kurumlara dair maddelerinde, açık kalan noktaları BM Genel Sekreteri’nin tamamlamasında ve Kıbrıs’ın bağımsızlığının garantörleri olarak kendi rollerinde anlaştılar. İki ülkenin liderleri de pragmatik yaklaşımlar sergiliyordu, hem Kostas Karamanlis hem de Tayyip Erdoğan, Annan Planı belirli noktalarda umutları ve beklentileri tam karşılamasa bile bu Plan’ın kabul edilmesinin kayda değer kesinlikler sağladığının farkındaydı. Kıbrıslı Rumların onları örnek alamaması ya da örnek almak istememesi muazzam bir hayal kırıklığı yarattı.

Başkan Tasos Papadopoulos televizyonda gözyaşları arasında Annan Planı’nı kötüledi ve “kendisine bir devlet

teslim edilmişken”, “bir toplumu teslim etmeye” hiç niyeti olmadığını söyledi.²⁰ Kendisi, Kıbrıslı Rumların diğer liderleri ve toplumda etkiledikleri kişiler, referandumla ilgili kampanyalarını bu doğrultuda yürüttüler. Aralarında BM Genel Sekreteri’nin Kıbrıs özel temsilcisi Alvaro De Soto ile AB Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu üyesi Gunter Verheugen’in de bulunduğu en üst düzey AB ve BM yetkililerinin Kıbrıs Rum devlet televizyonuna hatta özel televizyona bile röportaj vermesi engellendi.²¹ Verheugen sonunda, sadece ikinci devlet radyo kanalında konuşma şansı bulabildi. Yunan Ortodoks Kilisesi, Plan’ı “şeytansı” olarak tanımladı, Plan lehinde oy kullananların “ruhlarının sonsuza kadar lanetleneceği” tehdidini savurdu ve Plan’ın benimsenmesine karşı “sürekli dua” çağrısı yaptı. Kıbrıs Rum medyasının taraflılığı ve “hayır” kampanyası yürütenler; dünyaya karşı komplocu bir bakışın benimsenmesine, keskin bir mağduriyet ruh halinin yerleşmesine ve en kötüsü, daha da keskin bir yakınma ve kayıp hissiyle içiçe geçmiş aşırı bir üstünlük yaklaşımının yerleşmesine neden oldular.²²

D. REFERANDUMLARIN ÇÖZÜMLENMESİ: ANNAN PLANI KURTARILABİLİR Mİ?

Referandumların ardından düzenlenen kamuoyu anketlerinin²³ en çarpıcı ve birçok açıdan en üzücü sonucu, Kıbrıs Rum kesiminde yeniden birleşme önerisini reddedenlerin, özellikle genç kuşaklar arasında ve bu sorunun doğrudan fiziksel olarak daha az etkilediği kesimler (örneğin, bölünme çizgisinden çok uzakta yaşayanlar) arasında daha yaygın olmasıydı. Daha yaşlı

²⁰ Papadopoulos 2003 yılında başkan seçilmeden önce, bir sertlik yanlısı olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Papadopoulos, 1959 yılında Londra ve Zürih Anlaşmalarının imzalanmasına karşı çıkan Kıbrıs Rum müzakerecilerden biriydi; ayrıca Çalışma Bakanı olarak, 1963 Akritis Planı’nda önemli bir rol almıştı, buna, Kıbrıslı Türklere karşı kullanılmak üzere Yunanistan’dan gizlice silah ithal etmek de dahildi. Papadopoulos daha sonraki dönemde de siyasette öne çıktı.

²¹ Yiannis Pretenderis, “Verheugen in quarantine”, *To VIMA* (Yunan günlük gazetesi), 25 Nisan 2004, şu adreste erişilebilir: <http://tovima.dolnet.gr>.

²² Eski Başkan Yorgo Vasiliu alenen yaptığı bir açıklamada, “bu utanç verici bir durum, tam bir rezalet... Burada bir yalan enformasyon endüstrisini iş başında gördük... insanlara neye oy vermeleri gerektiğinin söylendiği ve dolaylı olarak tehdit edildikleri özel bir tür polis devleti” dedi.

²³ Alexander Lordos tarafından gerçekleştirilen ve <http://www.cypruspolls.org> adresinde yayınlanan kamuoyu anketinin altındaki yorumlara bakınız; ayrıca bakınız: C. Webster and C. Christophorou, “Spring Survey 2004: Greek-Cypriots, Turkish-Cypriots, and the Future. The Day after the Referendum”, Üst Yönetim Raporu, CYMAR Market Research Ltd, Lefkoşa, 2004.

kuşaklar ve daha elverişsiz bir konumda olanlar (örneğin, Yeşil Hat'a yakın yaşayanlar ya da mülteciler) ciddi ölçüde daha hoşgörülüdürler ve yeniden birleşmeye açıldılar. Oy kullanan "genç kesimler" iki toplumun ortak geleceğiyle ilgilenmiyorlardı. Buna tezat olarak, 1960'lı yıllardaki iki toplumlu ve iktidarın paylaşımına dayanan demokrasinin siyasi "deney"ini tecrübe etmiş olan daha yaşlı kuşaklar, Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti'ni gerçekleştirmeye ikinci bir fırsat tanımak konusunda daha çok iyi niyet ve hoşgörü sahibiydiler.

Ada'nın kuzeyindeki Kıbrıs Türk kesiminde ortaya çıkan manzara ise bunun tersidir. Referandum sonrasında yapılan kamuoyu anketleri, Kıbrıslı Rumlarla birlikte yaşamayı bizzat tecrübe etmiş olan ve 1960'lı yıllarda iki toplum arasındaki şiddete ve kanlı olaylara tanık olmuş olan 45 yaş ve üstü kişilerin, Annan Planı'nı çok daha az desteklediğini ve yeniden birleşmeye daha kuşkucu baktığını gösterdi. Buna tezat olarak 1974'ten sonra doğmuş Kıbrıslı Türkler, ezici bir çoğunlukla Plan lehine oy kullandılar ve diğer taraf hakkında ebeveynlerine göre daha az ön yargılıydılar. Bu kesim milliyetçi yaklaşımlardan yorulmuştu, değişen siyasi ve ekonomik koşulların çok daha fazla farkındaydı. Fırsatlar arayan ve ekonomik büyüme görmek isteyen bu genç Kıbrıslı Türk kuşağı, retorik ve fanatizme dayalı kemikleşmiş yaklaşımlardan çok, ticaret temelinde pragmatizm ile yeniden birleşmenin vaad ettiği girişimcilik ruhuna yakındı.

Kıbrıslı Rumlar ise bu meselelere oldukça değişik bir açıdan yaklaşıyordu. Ada'nın güney kesimi uzun bir süredir ekonomik refah içindeydi. Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde "ne havuç, ne de sopa olmaması"²⁴, nihai bir çözüm sağlanmasına yönelik olası motivasyonu daha da azaltmıştı: AB üyeliği herhangi bir taviz vermeden elde edildiğine göre, Kıbrıs Rum tarafını "evet" oyu kullanmaya özendirilecek herhangi bir açık etmen yoktu, aynı şekilde "hayır" oyu kullanmalarını engelleyecek açık bir engelleyici etmen de yoktu (yaptırımlar gibi). Kıbrıs Rum gençliği statükoyu değiştirmek için hiçbir neden görmedi.

Diğer taraftan, Annan Planı'nın destekleyicileri, gizli Kıbrıs Rum çoğunluğunun temel görüşlerinin, mevcut yönetimin görüşleriyle örtüşmediği ve Plan'da bazı değişiklikler yapılırsa, çoğunluğun "evet" oyu vermeye ikna edilebileceğine inanıyor. "Hayır" oyu verenlerin yüzde 80'inin Plan'ı reddetme nedeninin, Türkiye'nin taahhütlerini yerine getirmeyeceği konusunda duyulan korku olduğunu gösteren kamuoyu anketleri bu yaklaşımı kısmen destekliyor.²⁵ Bağlayıcı bir BM Güvenlik Konseyi

kararı ile daha güçlü garantiler sağlansaydı ve toprak düzenlemeleri ile aşamalı askerden arındırma konusunda daha kısa süreler belirlenseydi, oy verenlerin dörtte birinden çoğu "evet" oyunu tercih edebilirdi.

Yakın zamanlarda gerçekleştirilen ve oy kullanım verilerine dayanan kapsamlı bir araştırmanın sonuçlarına göre, halkın görüşleri temelinde bakıldığında, hala bir uzlaşma sağlanması mümkün olabilir.²⁶ Her iki tarafta da büyük bir çoğunluk, iki toplumlu ve iki kesimli bir çözümü hala kabul edilebilir bir uzlaşma olarak değerlendiriyor. Bu araştırmanın diğer bulguları arasında Kıbrıslı Türklerin, mülkiyet ve oturma izni konularında Annan Planı'nda öngörülenden daha cömert davranmaya eğilimli olduğudur; özellikle de kuzey kesimi terketmek durumunda kalacak Türk yerleşimcilere karşı da daha cömert davranılırsa. Ayrıca, Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs hükümetinin daha etkili olmasını destekledikleri, hatta eğitim politikası gibi hassas bir konunun denetimini bile bu merkezi hükümete devredebilecekleri bu bulgular arasındadır.²⁷

Bütün bu tespitlere rağmen, hala ciddi görüş ayrılıkları mevcuttur, özellikle de bir barış anlaşmasının hemen ardından uygulanacak güvenlik sistemiyle ilgili olarak. Kıbrıslı Rumların %76'sı, hem Yunan hem de Türk askerlerinin Annan Planı'nda öngörüldüğünden çok daha hızlı çekilmesinin "gerekli" olduğunu düşünürken, Kıbrıslı Türklerin %45'i de bu durumun "kesinlikle kabul edilemez" olduğunu düşünüyordu.²⁸ Daha uzun vadede Kıbrıs'ın bütünüyle askerden arındırılması konusunda da benzer görüş farklılıkları olduğu ortadadır. Ancak Kıbrıslı Türkler arasında, Ada'daki Yunan ve Türk askerlerinin nihai olarak tek bir Avrupa Güvenlik Kuvveti'nde birleştirilmesi yaklaşımına ve Türkiye AB'ye katıldıktan sonra, Türk askeri garantilerinin yerini bütünlük bir Avrupa Güvenlik Kuvveti'nin almasına kayda değer ölçüde destek mevcuttur.²⁹ Kıbrıslı Rumlara ise bu sorular sorulmamıştır.

düzenlenen 4. Yıllık AB-Türkiye Konferansı'nda Yorgo Vasiliu'nun sunumu.

²⁶ Alexandros Lordos, "Civil Society Diplomacy: A new approach for Cyprus?", Lefkoşa, Şubat 2005, şu adreste erişilebilir: <http://www.dzforum.de/deutscheVersion/Standpunkte/CivilSocietyDiplomacy.pdf>.

²⁷ a.e., s. 76-80.

²⁸ a.e., s. 17. Kıbrıs Türk verileri, "kesinlikle kabul edilemez" diyenler yüzde 44.6, "gerekliyse tahammül edilebilir" diyenler yüzde 13.8, "olumlu bir gelişme" diyenler yüzde 13.7 ve "kesinlikle gerekli" diyenler yüzde 14.7, yüzde 13.2 ise yanıt vermemişti. Başka bir deyişle, "kesinlikle kabul edilemez" diyenler, başka fikirleri belirtenlerin hepsinin toplamından fazlaydı.

²⁹ a.e., s. 19. Lordos'un Kıbrıslı Türklere sorduğu soruda, "içinde Yunan, Türk ve başka Avrupa ülkelerinden gelen

²⁴ Q. Oliver, "Why Cyprus lost its referenda", *Cyprus Mail*, 9 Mayıs 2004.

²⁵ 2004 Haziran ayında Barselona'da, Avrupa Üniversite Enstitüsü, Sabancı Üniversitesi ve LeMed Enstitüsü tarafından

Güvenlik meselesinin bu derece etkili olması Annan Planı'nın müzakerecilerini tamamıyla şaşırttı. Alvaro de Soto, müzakereler sırasında en az tartışma yaratan bu meselenin, "son dakikada hiç beklenmedik bir şekilde ortaya çıktığını" belirtiyor.³⁰ Yeşil Hat'tın her iki tarafında da bilinmeyene doğru adım atmak kaygı yaratmaktadır. Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumların hakimiyeti tekrar ele geçirmesinden korktuğu kadar; Kıbrıslı Rumlar da Türkiye'nin ada'yı ısrarla elinde tutma isteğinden kaygılanmaktadır. Her iki yaklaşım da acı deneyimlere dayanmaktadır; her iki yaklaşım da aşırı milliyetçi talepleri meşrulaştırmak, bunların dışında kalan her şeyi reddetmek için kullanılabilir ve kullanılmıştır da.

Kamuoyu anketlerinde belirlenen bu meselelerin müzakere edilmesi mümkündür. Eğer iki taraf barış sürecini yeniden işletmek konusunda ciddiye, her iki taraf açısından tatminkar çözümler bulmak mümkün olmalıdır. Ancak Kıbrıs Rum yetkililerinin müzakerelere ciddi bir şekilde yeniden başlamaya karar verdiğine dair ortada pek az kanıt bulunmaktadır.

Kıbrıslı Türklerden farklı olarak çoğu Kıbrıslı Rum için ve az önce değinildiği üzere özellikle de genç kuşak için statüko oldukça rahattır. 1970'li yıllardan bu yana Kıbrıslı Rumların yaşam standartları artmıştır. AB üyeliği sayesinde durumları daha da iyileşmiştir. BM Genel Sekreteri'nin belirttiği gibi, pek çok Kıbrıslı Rum açısından Plan kendilerine "kazanacak çok az şey sunuyordu ama pek çok rahatsızlık ve tehlike getiriyordu".³¹ Referandumların ardından Genel Sekreter tarafından ifade edilen kuşuklara tepki duyan Kıbrıs Rum hükümeti, Kıbrıs Rum tarafında çoğunluğun artık kalıcı ve geri dönülmez şekilde yeniden birleşmeyi sağlayacak bir çözüme karşı olduğu düşüncelerini ısrarla reddetmektedir.³² Ama sorun şudur ki, en azından mevcut siyasi yönetimin şu andaki yürüdüğü yolda, Kıbrıs Rum tarafının kabul etmeye istekli olduğu çözüm ve bununla ilişkili olarak algıladığı ve ödemeye gönüllü olduğu bedel, iki tarafın da kabul edebileceği bir anlaşmayı sağlamak için gerekli kırmızı çizgilerin dışında kalabilir.³³

askerlerin bulunacağı bir kuvvet... adanın her tarafında konuşlanmış olacak, ama kuzeyde daha fazla Türk askeri, güneyde ise daha fazla Yunan askeri" önerilmekteydi.

³⁰ De Soto, "Next Steps on Cyprus", Doğu Akdeniz üzerine John Hopkins Konferansı'nda yapılmış konuşma, 10-11 Şubat 2005, Bologna, s. 109.

³¹ "Report of the Secretary-General" içerisinde bildirilmiştir, a.g.e., 85. paragraf.

³² Genel Sekreter, Plan'a karşı oy veren Kıbrıslı Rumların, aslında çözüme karşı oy verdiklerini ifade etmişti. a.e., 83. paragraf.

³³ Güney Kıbrıs'ta yakın zamanda gerçekleştirilen bir kamuoyu anketinde, nüfusun yaklaşık yarısının tercih ettiği çözümün üniter bir devlet olduğu ortaya çıktı (diğer taraftan

Güney kesimde pek çok kişi "daha iyi bir anlaşma"nın mümkün olduğunu ifade etmektedir, ama "daha iyi bir anlaşma" konusundaki inançların kısa ve uzun vadeli açıklamaları mevcuttur. Kısa vadeli açıklama, "hayır" cephesinin ve özellikle de Başkan Papadopoulos'un ileri sürdüğü tezlerle bağlantılıdır. "Hayır" cephesi, önceki Başkan Klerides'in yaptığı gibi AB üyeliğinin güvenlik açısından sağlayacakları üzerinde durmaktansa, AB'ye üye olduktan sonra daha iyi bir anlaşma sağlanabileceğini savundu. Kıbrıs'ın AB'ye üye olması ve Türkiye'nin Birliğe üye olma arzusu, Kıbrıslı Rumların pazarlık gücünü artıracak ve böylece daha iyi bir anlaşma gerçekleşmesi sağlanacaktı. Bu nedenle, Papadopoulos'un söylediği gibi, Kıbrıslı Rumlar neden "tam da AB'ye girerek siyasi güçlerini artırdıkları bir anda, uluslararası düzeyde tanınan devletlerinden vazgeçeceklerdi?"³⁴ İnsanlar bekleyebilecekken ve belki de yarın, Kıbrıslı Rumların hegemonyasını garantileyecek bir anlaşma yapmaları mümkünken, neden bugün tehlike ve taviz içeren bir anlaşmayı kabul edeceklerdi?

Uzun vadeli açıklama ise, 1974 yılından bu yana Kıbrıs Rum halkının, hükümetler, eğitim sistemi ve medya aracılığıyla, davalarının ahlaki ve hukuki haklılığına ikna edilmiş olmasıyla ilişkilidir. Kıbrıs Rum tarafındaki elitler, sömürgeci ve yeni sömürgeci etkilere karşı bir direniş kültürü oluşmasını desteklediler; dış baskılara ve dayatmalara karşı koyan ve karşı koyması gereken mazlum bir Kıbrıslı Rum imajı yarattılar. Siyasetçiler, Kıbrıslı Türklerle iktidarı paylaşmaya yönelik, uzlaşmaya dayalı gerçek bir çözümünün gerekliliğini nadiren savundular, bunun arzu edilir bir şey olup olmadığı üzerinde ise daha da az durdular. Buna kalkışan liderler seçmenler tarafından cezalandırıldı. Kıbrıs Rum kesiminde yerleşik siyasi kurumlarda bulunan kimse, (çoğu siyasetçinin sahte bir bağlılık gösterisi yaptığı) gerçekçi bir federasyonun nasıl olabileceğini tarif etmedi, oysa bu konudaki ayrıntıların birbiri ardına gelen müzakereciler tarafından iyi anlaşılması gerekirdi. Halk kendisine böyle bir anlaşma sunulduğunda, beklentilerine uymadığını görerek hayal kırıklığına uğradı. Kıbrıslı Rumların Plan'ı reddetme nedeni, içerdiği ayrıntılardan çok genel felsefesi ve yaklaşımı olabilir. BM Genel Sekreteri'nin eski Kıbrıs özel temsilcisi de Soto'nun sorduğu gibi "Yoksa ... Kıbrıslı Rumların federal bir çözüm için gerekli en kritik iki unsuru, kuzeydeki müstakbel ortaklarıyla siyasi eşitliği ve onlarla iktidarı paylaşmayı kabul etme konusundaki

yüzde 70, mecburi bir uzlaşma için bir federasyonu kabul edeceğini belirtti). Sonuçlar Alexandros Lordos tarafından sunulmuştur, "Cyprus: The Way Forward", Wilton Park konferansı, 10-11 Şubat 2005, Larnaka.

³⁴ "Report of the Secretary-General" içerisinde bildirilmiştir, a.g.e., 65. paragraf.

isteklerinin azalmasına mı şahit oluyoruz?”³⁵ Yukarıda aktardığımız kamuoyu anketleri sonuçları bu kaygıları ancak bir ölçüde giderebilir; Kıbrıslı Rumlar anketörlere, iki kesimli ve iki toplumlu bir devlet yaklaşımını beğendiklerini söylediler de, ellerinde fırsat varken buna karşı oy kullandıkları da bir gerçektir.

Kıbrıs'ın AB'ye girişi pek çok kişi tarafından Kıbrıs sorununun çözümünü sağlayacak bir katalizör olarak görülmüştü.³⁶ İhtilafı sona erdirmek ve AB'ye birleşmiş bir ada olarak girmek için her iki tarafı özendirerek çok sayıda etmen olacaktır. Her iki taraf için de en öncelikli etmenler ekonomik faydalar olacaktır ama özellikle Kıbrıs Türkleri; ticaretin ve turizmin artması, AB yapılandırma fonlarına erişim ve Avrupa Para Birliğine (EMU) nihai üyelik gibi etmenlerden yararlanacaktır. İkinci olarak, AB gözetimi altında birleşik bir Kıbrıs'ın hem hukuki hem de toplumsal açıdan avantajlı olacağı ileri sürülmüştü: AB müktesebatının (*acquis communautaire*) ve bununla ilişkili AB demokrasi değerlerinin kabul edilmesi ve azınlık haklarının korunması, iki toplumun yeniden beraber yaşaması için gereken hukuki çerçeveyi olduğu gibi toplumsal güvenliği de sağlayacaktır.

Kıbrıs Rum tarafınca Annan Planı'nın reddedilmesi, Kıbrıs Rum toplumunun AB'ye üye olduktan sonra Kıbrıs Türkleriyle bir anlaşmaya gitmek için artık bir nedeni olmayacağından ve bu nedenle, artık uzlaşmaz taraf olacağından kaygı duyanları haklı çıkardı.³⁷ Ada'da bir çözüme ve AB üyeliğine doğru eşgüdümlü ilerlenmesi yaklaşımı Türkiye'de, Yunanistan'da ve ada'nın Kıbrıs Türk tarafında destek buldu. Ancak Kıbrıslı Rumlar yeniden birleşme sağlayabilecek bu benzeri görülmedik fırsatı kaçırdılar, böylece ada'nın bölünmüşlüğüne daha da derinleştirmiş olabilirler. Şimdiki başkanları, yeniden birleşme sürecini canlandırma konusunda herhangi bir isteğe veya bu konuda tutarlı bir stratejiye sahip değilmiş gibi görünüyor ve bunun gerçekleşmesi ihtimali zayıf gözüküyor.

III. YEREL, BÖLGESEL VE AB İLE İLİŞKİLİ GELİŞMELER

2004 Nisan ayında düzenlenen referandumlardan önce ve sonra, Kıbrıs içerisinde, Yunanistan ile Türkiye arasında ve AB ile ilişkili olarak bazı diğer kilit gelişmeler yaşandı. Bunların bazıları yeniden birleşme sürecine destek verdi, bazıları ise bölünmüşlüğü perçinledi.

A. YEŞİL HATTIN AÇILMASI VE YEŞİL HAT TÜZÜĞÜ

İlk önemli olay, Kıbrıslı Türklerin Lahey'den çekilmesinden sonra, 2003 Nisan ayında Türk tarafının tek tarafı olarak Yeşil Hat'tu açma kararı almasıydı. İlk haftalarda çok sayıda kişi hattan geçti, bunun sonuçları ise büyük ölçüde olumluydu. Genç Kıbrıslı Rumlar ve genç Kıbrıslı Türkler, temasın şiddet içermediğini ve bir arada var olmanın mümkün olduğunu gördüler.

Bu alışılmamış durumun getirdiği heyecan bir kaç ay sonra dindiğinde, hattan geçişler azaldı ve belirli bir sayıya oturdu, böylece bölünmüşlüğü geriye kalan yönleri keskin bir şekilde gözler önüne serildi. Kıbrıs Rum tarafındakiler, kuzey kesimindeki görece yoksulluğu görünce ve Kıbrıslı Türklerin zengin güneyde tüketim malları almasına tanık olunca, “fakir öteki” bakışı daha da güçlendi. Bazı Kıbrıslı Rumlar, hattı geçerken belgelerini Kıbrıs Türk yetkililerine göstermek zorunluluğuna tepki duydular. Kıbrıs Türk tarafında ise, Kıbrıs Rum hükümetinin ada içinde ticarete çıkarttığı engeller ve kuzey kesime seyahat eden turistlere konulan kısıtlamalar tepki çekti.

Referandumların düzenlenmesinden ve ardından bölünmüş Kıbrıs'ın AB'ye girmesinden sonra, AB Bakanlar Konseyi tarafından 28 Nisan 2004 tarihinde onaylanan yeni bir tüzük Ağustos ayında yürürlüğe girdi; bu tüzüğün amacı, Yeşil Hat'ın AB'nin dış sınırlarını temsil etmemesini güvenceye almak ve yeniden birleşmeyi teşvik etmektir. Bu tüzük, birinci olarak, kuzey kesimde AB yasalarının geçerli olmamasına rağmen, bireysel düzeyde Kıbrıslı Türklere AB yurttaşlık hakları verilmesini sağlamayı amaçlıyordu: 1974 yılında Kıbrıs yurttaşı olan Kıbrıslı Türkler ve onların soyundan gelen kişiler ile eşleri (ve hangi limandan giriş yaptığına bakılmaksızın tüm AB yurttaşları) adada serbestçe hareket edebilecekleri, diğer taraftan AB yurttaşı olmayanlar (yani Türkler) bu imkana sahip olmayacaktı. İkinci olarak da, ada içinde ticaretin gelişmesi amaçlanıyordu; Kıbrıslı Türkler yerli malları güney kesime gönderebilecek, bu mallar burada satılabilecek veya Güney Kıbrıs'taki limanlar üzerinden diğer AB pazarlarına ihraç edilebilecekti.

³⁵ Alvaro de Soto, Federalizm üzerine Üçüncü Uluslararası Konferans'da yapılan konuşma, 3-5 Mart 2005, Brüksel.

³⁶ Başka pek çok kaynak arasında bakınız, Avrupa Komisyonu - 1993 Görüşü: “Kıbrıs'ın Topluluğa üyeliği, Ada'daki iki toplumun yakınlaşmasına yardımcı olacaktır”; veya o dönemin Britanya Dışişleri Bakanı, Robin Cook, müzakerelerin başlangıcında: “Üyelik yolunda ilerleyiş ile, Kıbrıs sorununa adil ve gerçekleştirilebilir bir çözüme doğru ilerleyiş, birbirini doğal olarak destekleyecektir.”

³⁷ Şu kaynakta öngörüldüğü üzere: S. Atasoy. “Cyprus, Turkey, and the EU: The Need for A Gradual Approach”, *The Brown Journal of World Affairs.*, Yaz/Sonbahar 2003, vol.x, 1. sayı, s. 257-267.

Bu tüzük, ciddi bir sınır ötesi ticaret başlatmayı veya Kıbrıs Türk kesiminin ihracatını artırmayı başaramadı; görüldüğü kadarıyla bunun esas nedeni, Kıbrıslı Türk üreticilerin, mallarının satışının denetimini güneydeki yetkililere bırakmak istememesi. Bunlara rağmen, sınırın açılmasının, Yeşil Hat Tüzüğü'nün ve 2001 krizinden bu yana Türkiye'deki ekonominin sürekli bir şekilde düzelmesinin kuzey kesimi üzerinde olumlu etkileri oldu. 2003-2004 döneminde ekonomi yüzde 10-12 arasında büyüdü, enflasyon ise Türkiye'deki keskin düşüşün ardından tek haneli rakamlara indi. Ekonomik büyümenin en açık işaretleri inşaat sektöründe görüldü, özellikle de Girne ve Gazimağusa yakınlarında. Güney kesimde Kıbrıslı Türklere iş verilmesi de istihdam ve tüketimin artmasını etkiledi. Ayrıca turizmde de büyüme gerçekleşti, bunun esas nedeni Yeşil Hat'tın açılmasıydı: Güneyi ziyaret eden turistlerin yaklaşık olarak yüzde 4'ü kuzeye de seyahat etmektedir.³⁸ Ancak Kuzey Kıbrıs'taki ekonomik canlanma, iki taraf arasındaki açığı kapamak için gerekenin oldukça gerisindedir.

B. AB'İN KIBRISLI TÜRLERE KARŞI YERİNE GETİRİLMEMİŞ SÖZLERİ

Kıbrıs Türk kesiminin ekonomik gelişiminin önündeki en büyük engellerden biri, uluslararası izolasyondur. Turizm alanında; uluslararası hava bağlantılarının olmaması (aynı zamanda konaklama tesislerinin kötü kalitede olması), Kuzey Kıbrıs'ın turizm alanındaki altyapısının ortalama olarak sadece yüzde 30'unu kullanması sonucunu doğurmuştur. 2003 yılında güney kesimi 2,3 milyon turist ziyaret etmesine karşılık, kuzeye sadece 470,000 turist seyahat etmiştir.³⁹ Menşe sertifikaları ve Kıbrıs Türk limanlarıyla ilgili hukuki sorunlar uluslararası ticareti, özellikle de AB ülkeleri ile ticareti engellemiştir.⁴⁰ Mülkiyet hakları konusundaki hukuki belirsizlikler yüzünden DYY asgaride kalmıştır. Kıbrıslı Rumlar tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) taşınan davalara ek olarak, yakın dönemde Kıbrıslı Rumlar tarafından kuzeyde mülk sahibi olan Britanyalılara karşı

yerel mahkemelerde açılan davalar, hukuki belirsizliği daha da artırmıştır.⁴¹

BM Genel Sekreteri'nin referandumlardan sonraki raporunda⁴², kuzey kesim üzerindeki ekonomik kısıtlamaların ve engellerin kaldırılması için uluslararası topluma çağrıda bulunuluyordu. ABD eski Dışişleri Bakanı Colin Powell, AB Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu eski üyesi Gunter Verheugen ile Britanya Başbakanı Tony Blair gibi AB liderleri, ve genişleme öncesinde AB Bakanlar Konseyi de bu çağrıyı tekrarlamıştı.

Bu çağrıların dayandığı üç yaklaşım vardı. Birinci olarak, referandumların sonucunun, Kıbrıslı Türklere tazmin etmek yükümlülüğü doğurduğu düşünülüyordu, çünkü Kıbrıslı Türklere olumlu yönde oy kullanmalarına rağmen, AB üyeliğinin getirdiği avantajlardan yararlanamayacaktı. İkinci olarak, Kıbrıs Türklerinin 1983 yılında tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesinden bu yana, uluslararası toplum 541 (1983) ve 550 (1984) sayılı BM Güvenlik Konseyi kararlarına uymuştu; bu kararlarda ülkelerden, Kuzey Kıbrıs'ın ayrılmasına destek olmamaları istenmişti. Kuzey kesimdeki ekonomik durumun normalleştirilmesi, ayrılmaya destek olmanın bir biçimi olarak ele alınmıştı. Ancak 2004 yılında kuzey kesiminde yeniden birleşme lehinde yapılan tercih, izolasyonun siyasi mantığını geçersiz kılmıştı.

Üçüncü olarak, artık izolasyonun kaldırılması, Kıbrıs Türk tarafında ekonomik gelişmeyi desteklemek ve böylece iki taraf arasındaki ekonomik açığı kapamak anlamında, yeniden birleşme yolunda bir adım olarak görülmektedir. Bu tezlerin ışığında, Avrupa Konseyi ile İslam Konferansı Örgütü'nün (İKÖ) de dahil olduğu AB dışı teşkilatlarca bazı adımlar atıldı. İKÖ, 2004 Temmuz ayında Kıbrıs Türk kurucu devletini tanıdı (Annan Planı'nda öngörüldüğü şekilde). Kıbrıslı Türklere İKÖ bünyesinde hala gözlemci konumunda olsalar da, "toplum" olan ünvanları, "kurucu devlet" olarak değişti (yani, egemen, bağımsız bir devlet olarak değil de, gelecekteki bir birleşik Kıbrıs'ın kurucu devleti olarak). Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi 2004 Ekim ayında iki Kıbrıslı Türk üyeyi davet etti; onlara oy hakkı vermese de, konuşma hakkı verdi. AB Genel İşler Konseyi (Dışişleri Bakanları), Avrupa Komisyonu'ndan Kıbrıslı Türklere durumunu iyileştirmek için mali

³⁸ Komisyon yetkilileri ile Crisis Group röportajı, Brüksel, Nisan 2005.

³⁹ Noe ve Watson, a.g.e.

⁴⁰ Kıbrıslı Türklere ticari ilişkilere girme konusunda BM veya başka bir yerden kaynaklanan bir ambargo yoktur. Ancak AB üyelerinin Kıbrıslı Türklere ticaret yapması çok zordur. Kuzey Kıbrıs, AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne dahil değildir ve buna alternatif bir ticaret rejimi de mevcut değildir. Ayrıca, Anastasiou davasında Avrupa Adalet Divanı'nın kararına göre, Kıbrıs limanlarından gelen tüm malların yanında, Ada'nın resmen tanınan yetkilileri, yani KC tarafından verilmiş menşe sertifikaları olmak durumundadır. Bu nedenle, Kıbrıs Türk yetkililerinin verdiği her türlü taşımacılık ve ticaret belgesi geçersizdir.

⁴¹ Kıbrıs Rum toplumundan bir kadının, Loizidou'nun 1998 yılında açtığı ilk davadan sonra, şimdi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde bekleyen bireysel Kıbrıs Rum mülkiyet davalarının sayısı 100'ü geçmiştir. Ayrıca, Kıbrıs'ın AB'ye girmesi nedeniyle, 2004 Mayıs ayından itibaren Kıbrıs Cumhuriyeti'nde kuzey kesimde mülk edinen Britanya yurttaşlarına karşı açılan davalarda alınan karar Britanya mahkemelerinde yürürlüğe konabilir hale gelebilir.

⁴² "Report of the Secretary-General", a.g.e.

yardım ve ticaret alanlarında iki taslak öneri hazırlamasını istedi; mali yardım tüzüğü nihayet 2006 Şubat ayında kabul edildi ama önerilen ticaret tüzüğü henüz gerçekleşmedi.

Mali Yardım. Avrupa Konseyi 2002 yılında, yeniden birleşmenin gerçekleşmesi durumunda kuzey kesim için 259 milyon euroluk bir mali yardım paketini onayladı. Komisyon 2004 Temmuz ayında, referandumların başarısızlığa uğramasına rağmen bu fonları kullanmayı önerdi; bu yardım, alt yapıya, özel sektörün gelişmesine, müktesebat (*acquis*) uyumlulaştırma çalışmalarına, güven artırıcı önlemlere ve fizibilite çalışmalarına yönlendirecekti. Bu para, Avrupa İmar Kurumu tarafından idare edilecekti.⁴³ Ancak hem esasa dair hem de prosedürlerle ilgili sorunlar yüzünden bunun uygulanması aylarca mümkün olmadı. Esas olarak, Kıbrıslı Rumların Bakanlar Konseyi'ndeki ısrarları sonucunda direktifte yer alan bir maddeye göre, AB fonları ne Kıbrıslı Rumlara ait topraklarda veya mülklerde ne de kamu kurumlarında kullanılamayacaktı. Bu da fonların Kıbrıslı Türklerin denetimindeki toprakların sadece yüzde 20'sinde kullanılabileceği anlamına gelmektedir; Kıbrıslı Türkler, güney kesime üyelik öncesinde mali yardımda bulunulurken Kıbrıs Türklere ait mülklerle ilgili benzeri önlemlerin alınmadığına dikkat çekmektedirler.

Ticaret. Gerçekleştirilmesi öngörülen daha ciddi girişim, kuzey kesimiyle AB arasında doğrudan ticaretin gerçekleşmesini sağlamaktı. Önerilen direktif, AB mallarının gümrük vergisine tabi olmadan Kuzey Kıbrıs'a girmesine ve bütünüyle kuzey kesimde elde edilen ya da esas olarak kuzey kesimde üretilen malların gümrük vergisine tabi olmadan AB'ye ihraç edilmesine izin verecekti. Komisyon, menşe sertifikaları sorununu çözmek için, Kıbrıs Türk Ticaret Odası tarafından verilen sertifikaların kabul edilmesini önerdi; çünkü bu ticaret odası 1960 yılındaki düzenlemelere göre yasal olarak kurulmuştu. Komisyon'un önerisinde, AB pazarlarına sadece Kıbrıs Türk mallarının serbestçe ihraç edilmesini güvence altına almak için bir gümrük kotası sistemi öngörülüyordu (üçüncü ülkelerin kuzey kesim üzerinden AB'ye mallarını ihraç etmeleri tehlikesini asgariye indirmek için).

Hem hukuki hem de siyasi açıdan bunların uygulanmasında zorlu engellerle karşılaşıldı; bu durum, bu ihtilafın taraflarından birinin artık bir AB üyesi olmasıyla beraber, AB'nin Kıbrıs konusunda kararlı adımlar atmasının ne derece zorlaştığını göstermektedir. Yasal planda, Komisyon'un bu direktifi ilk önerdiği prosedür kapsamında, Konsey'de sadece nitelikli bir çoğunluk sağlanması yeterli olacaktı.⁴⁴ Ancak Konsey Hukuk Bürosu'nun desteğini alan Kıbrıslı Rumlara, bu direktifin oy birliği gerektirdiğini savundular ve bu tezlerini kabul ettirdiler.⁴⁵ Bu konuda veto hakkını tesis eden Kıbrıs Rum hükümeti, bu hakkını kullanmaya hazır olduğunu da gizlemedi. Kıbrıs Rum hükümeti, Kıbrıs'tan ihraç edilen mallara sertifika verilmesi ve menşe belirlenmesi konusunda tek yetkilinin kendisi olduğunda ısrar etti. Kıbrıs Rum hükümeti buna ek olarak, Kıbrıs Türk limanlarının kullanılmasına da itiraz etti, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinin bu limanları denetleyememesi yüzünden bunun yasadışı olacağını savundu. Siyasi planda ise, Kıbrıs Rum hükümeti, Yeşil Hat Tüzüğü'nün yeterli olduğunu savundu ve kuzey kesimle doğrudan ticaret gerçekleştirilmesinin KKTC'nin giderek tanınmasına yol açacağını iddia etti.⁴⁶

Bu iki tüzük ile ilgili yaşanan çekişmeler olumsuz sonuçlara yol açtı. 2005 yılının ilk yarısında AB dönem başkanı olan Lüksemburg, sorunları çözmeye kalkıştı ve her iki tarafı Brüksel'e getirmeyi başardı; Kıbrıslı Türkler burada şaşırtıcı bir öneride bulundular. Kıbrıslı Türkler, kuzey kesimdeki limanların ve havaalanının açılması karşılığında Varosha'yı (daha önce inşa edilmiş olan ve şu anda kimsenin yaşamadığı, Gazimağusa kentine komşu turistik tatil bölgesi) bütünüyle Kıbrıslı Rumlara iade etmeyi teklif ettiler. Kıbrıslı Rumlara bunu derhal reddetti ve müzakereler sonuca bağlanmadan sona erdi. 2005 yılının ikinci yarısında AB dönem başkanı olan Britanya, Kıbrıslı Rumların istediği şekilde, mali yardım ve ticaretle ilgili iki tüzüğün birbirinden ayrılmasını kabul etmeye karar verdi. Ancak Kıbrıslı Rumlara bu sefer de mali yardım tüzüğünün kabul edilmesinin, ticaret tüzüğünün daha kısıtlanmış bir halinin Komisyon'a gönderilmesine

⁴³ Avrupa İmar Kurumu şu ana kadar Balkanlar'da yardımın denetlenmesinde sorumluluk üstlendi, bakınız: Crisis Group 160. Avrupa Raporu, *EU Crisis Response Capability Revisited*, 17 Ocak 2005 s. 16. Şu anda AB tarafından finanse edilen, "Partnership for the Future" adında bir mali yardım programı bulunuyor. Bu program, Yeşil Hat'tın her iki tarafında faaliyet göstermektedir. Partnership for the Future (PFF) programı, Ada'nın her iki tarafındaki iş topluluklarına, kuzey kesimdeki ana şehirler için altyapı ve rehabilitasyon projelerine ve tampon bölgedeki mayın temizleme çalışmalarına doğrudan destek sağlıyor.

⁴⁴ Bu, AB Anlaşması'nın 133. Maddesine göre olacaktı, bu madde esas olarak, Topluluk ile üçüncü ülkeler arasındaki ticareti düzenler ama buna ek olarak, Ceuta ve Melilla (İspanya) gibi bir AB ülkesinin parçası olsa da, farklı bir gümrük düzenlemesine tabi olan topraklarla yapılan ticareti düzenlemek için de kullanıldı.

⁴⁵ Bu direktifin, Üyelik Anlaşması'ndaki 10. Protokole tabi olduğunu savundular; bu protokole göre, kuzeyde askıya alınmış olan müktesebatın kısmen kaldırılması için oybirliği gerekmektedir. Komisyon, yasal zeminin biraz farklı olması gerektiğini savunsa da, Kıbrıslı Rumların oybirliği talebini ilkel olarak kabul etmiştir.

⁴⁶ Wilton Park konferansında bir Kıbrıs Rum yetkilisinin konuşmasından, "Cyprus: The Way Forward", Larnaka, Şubat 2005.

bağlı olmasını talep ettiler. Kıbrıslı Türkler ise, Komisyon'un önerdiği açıklama metninin kabul edilemez olduğunu belirttiler ve görüşmeler yine bir sonuca bağlanmadan sonuca erdi; bu sefer, 2004 mali yılının sona ermesinden ötürü, 259 milyon euroluk yardım paketinin 120 milyon eurosu yitirilmiş oldu.⁴⁷ Mali yardım tüzüğü nihayet 27 Şubat 2006 tarihinde, bir açıklama metni olmaksızın kabul edildi.

Kıbrıslı Rumların davranışları kendi çıkarlarına aykırıdır. Eğer Kıbrıslı Türklerin dünyada tanınmaya çalışacaklarından endişe ediyorlarsa, yaptıkları açıklamalara uygun davranarak Annan Planı'nı kabul etmelidirler. Her durumda, Kıbrıs Türk limanları zaten AB'ye mal ihraç etmek için kullanılmaktadır (2003 yılında 10 milyon euro değerinde, 2004 yılında ise 15 milyon euro değerinde mal ihraç edilmiştir) ama bu limanlar, Avrupa Adalet Divanı'nın 1994 yılında aldığı bir karardan ötürü tercihli muameleden yararlanamamaktadır.⁴⁸ Yasal açıdan bakıldığında, (yaptırımlar sözkonusu değilse), her gemi, istediği her limana girebilir. AB içerisinde, emniyet ve güvenlik standartlarının karşılanmasından mal ithal eden ülkeler sorumludur. Bu durumda, Kıbrıs Rum hükümetinin kuzey kesimindeki limanların kullanılmasına değil, Kıbrıs Türk mallarına tercihli muamele yapılmasına ve bunun sonucunda Kıbrıs Türk kesiminin elde edebileceği olası ekonomik kazanca karşı olduğu sonucuna varılabilir.

Görünüşe bakılırsa, Kıbrıs Rum yönetimi, kuzey kesimin (güneyden bağımsız bir şekilde) gerçekleştireceği ticaretin ve buna bağlı olarak sağlayacağı ekonomik gelişmenin, Kıbrıslı Türklerin yeniden birleşmeye yönelik isteklerini azaltacağından kaygı duyuyor. Bu tez, ihtilafın her iki tarafında on yıllardır hakim olan olumsuz bir yaklaşımın ürünüdür. Her iki taraf da, kendi açısından uygun bir anlaşma sağlamak için, tek taraflı hamlelerle diğer tarafı zayıflatmaya çalışmıştır. Türkiye askeri gücüne başvurmuş, Kıbrıslı Rumlar ise Kıbrıslı Türklere ekonomik baskı uygulamıştır. Kıbrıslı Rumların lider kadroları, referandumlardan sonra uluslararası çevrelerde Kıbrıslı Türklere karşı daha fazla sempatiyle bakıldığını farketmiştir; gelecekte yapılacak müzakerelerde güç kaybetmemek için kuzey kesime her zamankinden daha da kararlı bir şekilde baskı uygulamaktadır.

Hava Bağlantıları. Havaalanları sözkonusu olduğunda, aynı siyasi mantık uluslararası hukuk tarafından desteklenmektedir. Doğrudan hava bağlantılarının

olmaması, potansiyel olarak kuzey kesimin en büyük gelir kaynağı olan turizmin gelişmesini engellemektedir. Şikago Uluslararası Sivil Havacılık Sözleşmesi'nde, her ülkenin "kendi toprakları üstündeki hava sahası üzerinde tam ve münhasır bir egemenliğe sahip olduğunu" kabul edilmektedir (1. Madde). BM tarafından ada'nın tek yasal yönetimi olarak kabul edilen Kıbrıs Cumhuriyeti hükümeti, hangi havaalanlarının kullanılabilmesinin sadece kendisi tarafından belirlenebileceğini iddia etmektedir. Mevcut ortamda pek de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümeti kuzey kesimdeki havaalanlarını tanımamıştır ve kuzey kesime doğrudan sefer düzenlemenin Şikago Sözleşmesi'nin ihlali olacağını savunmaktadır. Avrupa Komisyonu, bu konuda karşı öneri getiremeyeceğini belirtmiştir. Birleşik Krallık gibi konuyla ilgelenen AB üyeleri de öneri getirmekte temkinli davranmıştır ve en basit çözümün Kıbrıslı Rumların, Kuzey Kıbrıs'taki Ercan Havaalanı'na doğrudan uçuş izni vermesi olacağını savunmuştur.⁴⁹ Kuzey kesimin ekonomik gelişimi açısından önem taşımaya rağmen bu meselede bundan öte bir ilerleme ihtimali zayıf görünmektedir.

Kıbrıslı Rumlardan farklı olarak Kıbrıslı Türklerin kendi bakış açılarını Brüksel'de anlatma imkanları neredeyse hiç yoktur. AB'nin onlara verdiği sözler tutulmamış, günlük AB müzakerelerinde hükümetler arası pazarlıklarda kaybolmuştur. Gelişen noktada ada'nın bölünmüşlüğü konusunda diğer AB üyeleri, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin "bu bizim için yaşamsal bir ulusal çıkar meselesidir" tezine saygı göstermektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti bu konuda kendi görüşünün alınmamasına ya da çoğunluk oyu ile kendisine rağmen karar alınmasına mümkün olduğunca direnecektir (kaldı ki gerçekte bir AB üyesinin meseleyi o noktaya kadar zorlaması zayıf bir ihtimaldir). 26 Nisan 2004 tarihinde AB Dışişleri Bakanları "Türk Kıbrıs toplumunun izolasyonunu sona erdirmeye ve bu toplumun ekonomik gelişimini teşvik ederek Kıbrıs'ın yeniden birleşmesine yardımcı olmaya" karar verdi. Bundan neredeyse iki yıl sonra, görünüşe bakılırsa, bu kararın değeri yazılı olduğu kağıttan daha azdır.

C. KIBRIS TÜRK SİYASETİNDE KÖKLÜ DEĞİŞİM

Annan Planı, ekonomik zorluklar, Türkiye'ye bağımlılık ve AB üyeliği olasılığı, Kıbrıs Türk kesiminde köklü bir siyasi değişime neden oldu. Tarihsel olarak, milliyetçi kesim (Ulusal Birlik Partisi - UBP, Demokrat Parti -

⁴⁷ Komisyon yetkilileri ve üye ülkelerin diplomatları ile Crisis Group röportajları, Ocak 2006.

⁴⁸ 1994 yılında, Avrupa Adalet Divanı'nın Anastasiou davası ile ilgili kararında, Kıbrıs Cumhuriyeti menşe sertifikasına sahip olmayan Kıbrıs ihraç mallarına yönelik tercihli muamele yasaklandı.

⁴⁹ Bakınız: "Response of the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs on the Second Report of the Foreign Affairs Committee, Session 2004-05 on Cyprus", Londra, Nisan 2005, s. 4.

DP ve Başkan Denktaş) siyasi arenaya hakimdi. 1990'lı yıllarda, Kıbrıs Rum kesimi AB üyeliğine doğru ilerledikçe, Kıbrıs Türk liderleri duruşlarını daha da sertleştirdiler, BM'nin barış sürecini ilerletmek için gerçekleştirdiği tüm girişimleri engellediler. Ancak 2002-2003 yıllarında, kuzey kesimde başını muhalefetin ve sivil toplumun başlıca kesimlerinin çektiği büyük çaplı bir hareket, duruşunu kemikleştirmiş mevcut yönetime başarılı bir şekilde meydan okudu. AKP hükümeti zamanında Türkiye'de gerçekleşen siyasi değişim bu süreci kolaylaştırdı, hatta bunu mümkün kıldı.

İlk sonuçlar 2003 Aralık ayında geldi, başında Mehmet Ali Talat'ın bulunduğu merkez soldaki Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) meclis seçimlerinde en yüksek oyu aldı. Bu seçimler, "çözüm taraftarı" kesimin kesin zaferiyle sonuçlanmadı. İki milliyetçi parti, Derviş Eroğlu liderliğindeki UBP ve Serdar Denktaş (Rauf Denktaş'ın oğlu) liderliğindeki DP, merkez soldaki iki partiyle aynı sayıda sandalye kazandı: Talat'ın CTP'si ve Mustafa Akıncı'nın liderliğini yaptığı Barış ve Demokrasi Hareketi, BDH. Yeni hükümet, Annan Planı'nı destekleyen CTP ile daha kuşkucu olan DP tarafından kuruldu.

Koalisyon hükümeti, bünyesindeki görüş farklılıklarına rağmen, tutarlı bir siyasi strateji geliştirdi. DP'nin Annan Planı konusundaki tutumu muğlak olmaya devam etse de, Serdar Denktaş, Talat ile beraber çalışarak halkı referanduma götürdü (ama babası farklı bir tutum alarak, Plan'ı reddetti ve 2004 yılında barış sürecinin son safhasından çekildi).

2004 Nisan ayındaki referandumlardan sonra, çözüm taraftarı kesimin kazandığı büyük zaferin ilk başta yarattığı heyecanın yerini hayal kırıklığı aldı. Kıbrıslı Türkler, barış, uzlaşma ve AB üyeliği için oy vermişlerdi ama bunun karşılığında pek az şey elde etmişlerdi. Kıbrıslı Türkler Avrupa'nın nimetlerinden dışlandıkları gibi, komşuları Kıbrıslı Rumlar ezici bir çoğunlukla "hayır" oyu verdikten bir hafta sonra AB'ye girmişti. AB liderlerinin Kıbrıslı Rumlara karşı ilk tepkisi ve Kıbrıslı Türklere yönelik övgüleri, mali yardım ya da ticaret alanında elle tutulur sonuçlara dönüşmemişti.

Kıbrıslı Rumların "hayır" oyu ve AB'nin sözlerini tutmaması karşısında şaşırarak CTP-DP hükümeti vaktinden erken bir şekilde, 2005 yılının başlarında dağıldı. AB'nin yaklaşımının kuzey kesiminde milliyetçiliğin yeniden canlanmasına yol açabileceği yolunda Talat'ın yaptığı uyarıya⁵⁰ rağmen bu gerçekleşmedi. Aksine, 2005 Şubat ayında yapılan

seçimlerde Talat'ın CTP'si kesin bir zafer kazanarak 50 kişilik mecliste 24 sandalye kazandı. Ancak 2003 yılından 2005'e gelindiğinde, meclisteki milliyetçi ve ılımlı kuvvetler arasındaki denge değişmedi (her iki seferde de bu iki kesim 25'er sandalye kazandı). Talat bunun ardından 2005 Nisan ayında düzenlenen başkanlık seçimlerini kazandı. Rauf Denktaş'ın yerine ılımlı Talat'ın geçmesiyle, Kıbrıs Türk siyasetinde yeniden birleşme ve AB'ye üyelik taraftarı bir eksende yönelim değişikliği pekişmiş oldu.

Diğer taraftan, Kıbrıslı Rumlar ve AB ile ilişkili olarak hissedilen ihanete uğramışlık duygusunun yerel siyaset üzerinde etkisi olmadığı söylenemez. Geçmiş dönemin dar milliyetçiliğine dönüş zayıf bir ihtimal olarak görünse ve Kıbrıs Türklerinin liderleri Annan Planı'na destek vermeyi sürdürse de, Talat ile CTP'nin görüşleri merkeze doğru kayıyor olabilir, yaşanan hayal kırıklığı ve Ankara ile yakın ilişkileri sürdürme zorunluluğu, yeni lider kadroların görüşlerini sertleştiriyor olabilir.⁵¹ Diğer taraftan, Kıbrıs Türk "devrimi"nin belirleyici özelliği olan milliyetçi ve ılımlı kesimler arasındaki kutuplaşma da azalıyor olabilir.⁵²

D. KIBRIS RUM SİYASETİNDE HAREKET EKSİKLİĞİ

2003 Şubat ayında düzenlenen başkanlık seçiminde görevdeki Glafkos Klerides'e karşı Tasos Papadopoulos'un kazandığı zafer güney kesimde milliyetçiliğin yeniden su yüzüne çıkmasına yol açtı. Başkanın Demokratik Parti'si (DIKO) geçmişte ılımlı tutum alan AKEL ile bir koalisyon oluşturmuş olsa da, AKEL'in söylemi son yıllarda ciddi ölçüde sertleşti. 2003 Mart ayından sonra yeni liderin tercihleri belli oldu. Papadopoulos, o zamana kadar Denktaş'ın Annan Planı'nı kesinlikle reddetmesi sayesinde, kendisini uzlaşmacı olarak göstermeyi başarmıştı. 2003 Mart ayında Lahey'deki zirvenin başarısızlığa uğramasından ve Nisan ayında AB Üyelik Anlaşmasının imzalanmasından sonra Papadopoulos'un açıklamaları giderek sertleşti. 2004 Nisan ayında Papadopoulos'un Kıbrıs Rum halkına Annan Planı'nın reddedilmesi için yaptığı duygusal çağrı ile by sertleşme son noktaya ulaştı.

Papadopoulos'a kendi partisi DIKO ve sosyalist parti EDEK destek verdi. Toplumun geniş kesimleri, medya ve Ortodoks Kilisesi de "hayır" kampanyasına destek verdi.

⁵⁰ Simon Bahceli, "A New Era for Turkish Cypriot Politics", *Cyprus Mail*, 17 Şubat 2005.

⁵¹ Kıbrıs Türk sivil toplum aktivisti ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Şubat 2005.

⁵² Kıbrıs Türk kamu çalışanı ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005; 10-11 Şubat 2005 tarihinde Larnaka'daki Wilton Park konferansında Kudret Akay tarafından sunulan kamuoyu anket verileri.

2003 Şubat ayında Papadopoulos ile ittifak yaparak onu iktidara taşıyan parti olan AKEL, ilk başta Annan Planı'nı alenen desteklemek için daha fazla uluslararası garanti istedi. ada'nın AB'ye üye olmak üzere olduğunu dikkate alan AB'nin de desteği ile birlikte, ABD ve Birleşik Krallık, AKEL'in talebini karşılamak için girişimde bulunarak, BM Güvenlik Konseyi'nden bu yönde bir karar almasını istediler. Bu karar, hem Kıbrıslı Rumların hem de Kıbrıslı Türklerin Plan'ı desteklemesi durumunda, her iki tarafın da güvenliğini garanti edecekti. Referandum öncesinde bir taslak kararın uygunsuz olduğunu savunan Rusya bu kararı veto etti.⁵³ Bunun üzerine AKEL referandumların ertelenmesini istedi ancak bu istek, 1 Mayıs tarihinde AB'nin gerçekleştireceği genişleme dikkate alınarak reddedildi. AKEL nihayet, referandumdan iki gün önce, Plan'ın başarılı bir şekilde uygulanması için mevcut uluslararası garantilerin yeterli olmadığını savunarak, Plan'a karşı olduğunu açıkladı. Plan'a sadece iki parti destek verdi: Merkez sağdaki Demokratik Seferberlik, DISY (eski Başkan Klerides'in de bulunduğu bu partinin ihtilaf konusundaki tavrı, güçlü bir Avrupalılaşıma duygusunun etkisiyle, son yıllarda oldukça ılımlı bir noktaya geldi) ile liberal EDI partisi (lideri eski Başkan Yorgo Vasiliu'dur).

Referandum sonuçları Kıbrıs Rum toplumunda herhangi bir derin değerlendirmeye ya da Kıbrıs Türk kesiminde güçlü bir "evet" oyu verilmiş olması karşısında, kaçırılmış bir fırsat duygusu doğmasına neden olmadı. Referandumlardan bir hafta sonra Kıbrıs Cumhuriyeti AB'ye girdi, o zamandan bu yana ihtilaf günlük siyasetin gölgesinde kaldı. 2004 Mayıs ayındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde güney kesimde herhangi bir kayda değer siyasi değişim gözlenmedi, ancak AKEL yüzde sekiz oy kaybetti. AKEL, doğrudan müzakerelerin başlatılması veya ikinci bir referandumun düzenlenmesi için başkanı harekete sevketmeye yönelik kararlı bir girişimde bulunmadı.

Referandumlardan bu yana, muhalefet partileri Kıbrıslı Türkler ve Türkiye ile görüşmelere yeniden başlamak için girişimde bulundular ve Türkiye'nin AB üyeliğini destekleme konusunda daha olumlu bir yaklaşım benimsediler. Hükümet ise AB karar mekanizmaları içerisindeki yeni gücünü kullanarak, Kıbrıslı Türklerle uygulanan izolasyon politikasının kaldırılmasına yönelik çabaları engelledi. Görünüşe göre Kıbrıs hükümetinin stratejisi, Kıbrıslı Türkleri, güney kesimde Kıbrıs Rum hakimiyetinde olan bir devlete katılmayı sorgusuz kabul etmeye zorlamaktır. Hükümetin bu stratejiye sahip olduğuna işaret eden bir diğer olgu da, Kıbrıs Rum liderlerinin, bireysel temelde Kıbrıslı Türklerle sosyal, ekonomik ve siyasi faydalar (Kıbrıs yurttaşlığı, istihdam,

sigorta, sağlık bakımı, eğitim, vb.) sunma taktiğidir.⁵⁴ Diğer taraftan Kıbrıslı Rumlar, siyasi kurumların denetimini tek başlarına ellerinde tutmaya devam etmektedir.

2004 Nisan ayındaki referandumda Annan Planı'nın reddedilmesinden bu yana Başkan Papadopoulos uluslararası toplumla çekişmeye devam ediyor. Papadopoulos ada'nın "yabancı dostları"nın yalan söylemekle suçluyor ve iyi niyet "arabulucuları" olarak davranması gerektiği halde öyle yapmayan "sansürcüler ve derebeyleri"nden bahsediyor.⁵⁵ Papadopoulos her yerde düşman görüyor ve Annan Planı'na, tüm Kıbrıslılardan çok yabancıların çıkarlarını koruduğu için karşı çıkıyor.⁵⁶ Hatta Kıbrıs'ın Avrupalı ortaklarının yaşadığı hayal kırıklığına değinirken, "çünkü yaptıkları planlar istedikleri şekilde gerçekleşmedi" diyor.⁵⁷ Papadopoulos, suçlamalarında ve eleştirilerinde ne kadar açık olursa, suçlamalarında ve eleştirilerinde de o kadar muğlak ve çelişkili konuşuyor. Bir taraftan, "biz Annan Planı'nı reddetmiyoruz. Biz hala bunun nihai bir çözüm için iyi bir temel olduğuna inanıyoruz. ... Fedakarlıklar yapmaya ve çözümün adil olamayacağını kabul etmeye hazır olmalıyız" diyor.⁵⁸ Diğer taraftan da Annan Planı'nı reddedişini savunuyor: "Hiç kimse, en üstün hakkını demokratik bir şekilde kullanarak, başkaları tarafından hazırlanmış bir planı ... reddeden ve hem kendi geleceğini, hem de gelecek kuşakların geleceğini belirleyen ... bir halkı eleştirme, nefretle yaklaşma veya cezalandırma hakkına sahip değildir". Papadopoulos'un baş diplomatik yardımcısı, açık uçlu olmayacak ama aynı zamanda bitim süreleri belirlenmemiş yeni müzakerelere başlanması çağrısında bulunmuştur.

Papadopoulos, bu ihtilafı Kıbrıs ile Türkiye arasında bir ihtilaf olarak yeni baştan tanımlamaya çalışmıştır, çünkü AB çerçevesinde Türkiye üzerinde baskı kurmayı ummaktadır.⁵⁹ Papadopoulos AB veto haklarını "elimizdeki bir silah" olarak tanımlamıştır ve Türkiye'nin AB üyeliği sürecini 64 kez veto etme imkanına sahip olduğunu iddia etmiştir (her bir müktesebat [*acquis*] başlığının müzakereye açılmasına ve kapanmasında).⁶⁰ Papadopoulos'un, Annan Planı'nın kısıtlayıcı çerçevesinden kurtulmak istemesi; BM önerileri ya da bitim süreleri

⁵³ Rusya, 1994 yılından bu yana, bir BM Güvenlik Konseyi kararını ilk kez veto ediyordu.

⁵⁴ Eğer önümüzdeki yıllarda Kıbrıslı Türkler, kayıp mülklerin geri alınması ve oy kullanma hakları konusunda güney kesimde açtıkları davaları kazanırlarsa, bu eğilimler daha da güçlenebilir.

⁵⁵ D. Konstantakopoulos, "Papadopoulos rebukes 'friends'", *The Investor's World* (Yunan günlük gazetesi), 5 Haziran 2004.

⁵⁶ J. Christou, "Solution cannot serve the interests of outsiders", *Cyprus Mail*, 3 Haziran 2004.

⁵⁷ a.e.

⁵⁸ a.e.

⁵⁹ Kıbrıs Rum gazeteci ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

⁶⁰ "Cyprus refuses to rule out Turkey EU membership veto", *Financial Times*, 12 Ekim 2004.

olmadan, açık uçlu bir barış sürecini savunması da bu yüzdendir; Kıbrıslı Rumlar böyle bir çerleve içerisinde, yeni pazarlık güçlerini Türkiye'ye karşı kullanarak oldukça değişik bir çözüme kavuşabilecektir. Papadopoulos ile Kofi Annan arasında 28 Şubat 2006 tarihinde gerçekleşen toplantıda, her ikisi de anlaştıkları (az sayıda) konuları tekrar ifade ettiler; Kıbrıs Rum tarafının barış sürecine ciddi bir şekilde tekrar katılacağına dair bir işaret yoktu.

E. TÜRKİYE'DEKİ REFORMLAR VE AB ÜYELİK MÜZAKERELERİ

2001 yılının sonlarından bu yana Türk hükümetleri ülke içinde eşi görülmedik bir siyasi reform süreci işleterek, AB üyelik müzakerelerinin başlaması için erişilmesi gereken Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmeye çalışmaktadır.⁶¹ Özellikle AKP'nin 2002 Kasım ayındaki seçim zaferi ve 2002 Aralık ayında Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi'nin kararı bu müzakerelerin başlamasını yakınlattığında Türkiye'nin reform yolunda attığı adımlar kayda değer bir şekilde hızlandı. Bu reformlar ne eksiksizdir ne de tamamlanmaya yakındır; hepsine riayet edildiği ve hepsinin uygulandığı da söylenemez. Bunlara rağmen, ileri yönde önemli bir değişim süreci işlediği ve bu değişimin Türk Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasının ardından Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlardan bu yana Türkiye'nin tarihindeki en kapsamlı değişim olduğu inkar edilemez.

AKP'nin iktidara gelmesiyle Kıbrıs politikası kökten bir şekilde değişti. AKP, 1974 yılında bir çözüme ulaşıldığı yönünde uzun süredir değişmeyen yaklaşımı terkederek, "çözumsuzlük çözüm değildir" dedi. Aralarında Irak'ta Amerika'nın öncülüğünde yürütülen savaş, AKP lideri Tayyip Erdoğan'ın ancak 2003 ilkbaharında başbakan seçilmesi ve Türkiye ile Kuzey Kıbrıs'taki muhafazakar güçlerin direnişi gibi bir dizi etmenin rastlantısal şekilde bir araya gelmesi yüzünden AKP'nin değişen söylemi hemen bir politika değişimi yaratmadı; dolayısıyla 2002 Aralık ayında Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi'nde Türkiye ve Kıbrıs Türkleri Annan Planı'nı reddettiler. Buna rağmen çok ciddi bir dönüşüm süreci başlamıştı, bunun bir nedeni AKP idi ama, Silahlı Kuvvetler ve Dışişleri Bakanlığı gibi kilit kurumlar ve sivil toplum

kuruluşları ile medya içerisinde değişen yaklaşımlar da bu sürece destek vermekteydi.

Türk hükümeti 2004 Şubat ayında, üç aşamalı sıkı bir prosedür ile barış sürecini yeniden başlatmayı teklif etti; bu o zamana kadar karşılaşılmamış düzeyde bir iyi niyet belirtisiydi. Liderlerin bir anlaşmaya varamaması gibi (muhtemel) bir durumda BM Genel Sekreteri'ne açık kalan noktaları tamamlama yetkisi veriliyordu, ayrıca müzakerelerin sonucu ne olursa olsun, Plan'ın ayrı ayrı halkoyuna sunulması öneriliyordu. Bu önerinin yapıldığı bağlamda, Türkiye'nin 2004 Aralık ayında üyelik müzakereleri konusunda "tarih için tarih" alacağı zaman yaklaşıyordu ve AB yetkilileri, Kıbrıs sorununda ileri adım atma gereğini giderek daha fazla dile getiriyorlardı.⁶² Özetle, Türkiye'de siyasi alanda yaşanan büyük bir değişim ve üyelik müzakerelerine başlama isteği, Kıbrıs meselesinde adım atma konusunda AB'nin baskısı ile birleşince, Ankara'da Kıbrıs'ın yeniden birleşmesi lehinde tarihi bir yaklaşım değişimi meydana geldi.

2004 Aralık ayında Avrupa Konseyi'nin Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin 2 Ekim 2005 tarihinde başlamasına karar vermesinde, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki U dönüşü ve içeride gerçekleştirdiği reformların da katkısı oldu. Bu karar, Türkiye'nin reform sürecinin pekiştirilmesi açısından yaşamsaldı. Ancak, aşağıda ele alınan ve gereksiz yere abartılan Gümrük Birliği protokolü meselesini bir yana koyarsak, AB ile Türkiye arasındaki karmaşık ilişki konusunda bazı AB ülkelerinde temel kuşklar bulunmaktadır. Avrupa Konseyi'nin kararları bu tereddütlerin ve belirsizliklerin çoğunu yansıtmaktadır. Kararlarda Türkiye'nin 2014 yılından önce üye olamayacağı belirtildi, müzakerelerin açık uçlu niteliği ve durdurulma olasılığı kuvvetle vurgulandı, ve tarımın liberalleştirilmesi ve insanların serbest dolaşımı konularında kalıcı kısıtlamalar konması olasılığına işaret edildi.

2004 yılında Avrupa Konseyi'nde, bölünmüş bir Kıbrıs'ın AB üyesi olmasının, Türkiye'nin üyelik sürecini olumsuz yönde etkileme potansiyeli de sergilendi. Kıbrıslı Rumların kuvvetli ısrarları sonucunda Avrupa Konseyi, Türkiye'den, Gümrük Birliği Antlaşması'nı AB yasalarının Kıbrıs'ta geçerli olduğu kesimi, yani güney kesimi kapsayacak şekilde genişleten protokolü imzalamasını istedi. Bu meselenin zirve öncesinde siyasi niteliğe büründürülme şekli, bir kriz potansiyeli yarattı. Bu protokol, yeni bir önkoşul olarak sunuldu ve müzakerelerin gecikmesini sağlayabilecek uzun bir

⁶¹ 1993 yılında Kopenhag'da toplanan Avrupa Konseyi'nin AB üyeliğine başvuran ülkeler için belirlediği üç kriter şunlardır: i) demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını güvence altına kurumların istikrarı; ii) işleyen bir pazar ekonomisi ve Avrupa Birliği içerisindeki rekabetçi baskılar ve piyasa güçleri ile başa çıkabilme becerisi ve iii) siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlılık da dahil olmak üzere, üyeliğin yükümlülüklerini üstlenebilme becerisi.

⁶² "Continuing Enlargement: Strategy Paper and Report of the European Commission on the progress towards Accession by Bulgaria, Romania and Turkey", 2003, şu adresten erişilebilir: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdf/strategy_paper2003_full_en.pdf

engeller listesine eklenen yeni bir madde oldu; yeniden birleşmenin başarısız olmasının sorumlusu Kıbrıslı Rumlar iken bu durum ek bir haksızlık olarak algılandı. Türk hükümetinin yaklaşımına göre, Kıbrıs Rum hükümetini tanımak, Türkiye'nin ihtilaf konusunda tarihi görüşlerini geçersiz kılacaktı. Bu nedenle Başbakan Erdoğan zirvede protokolü imzalamayı reddetti.⁶³

Gümrük Birliği meselesi resmi olarak çözülmüştür: Türk hükümeti (ikinci bir Sevr Antlaşması'na imza attığı yönünde muhalefetten gelen eleştirilere rağmen)⁶⁴, atacağı imzanın Kıbrıs Cumhuriyeti'ni diplomatik açıdan tanıdığı anlamına gelmemesi koşuluyla, 2005 Mart ayında protokolü imzalama konusunda Avrupa Konseyi ile anlaşmaya varmıştır. Ancak bu protokol henüz Türkiye meclisinde onaylanmamıştır ve Türkiye, Türk limanları ile havaalanlarının Kıbrıs Rum nakliye araçlarına açılması bağlamında Gümrük Birliği düzenlemelerini eksik bir şekilde uygulamaktadır. (Türkiye, hizmetleri kapsamayan, sadece imal edilmiş mallarla ilgili olan Gümrük Birliği'nin bu yükümlülüğü getirmediğini savunmaktadır; ancak AB'nin yaklaşımına göre limanlara erişimle ilgili bu türden herhangi bir kısıtlama, ticaretin engellenmesidir ve kesinlikle izin verilemez.)⁶⁵ Kıbrıs Rum hükümeti ise, derhal ve tam olarak tanınma talebini şimdilik ertelemiştir, Türkiye'nin müzakere sürecinin başlarında bu tavizi elde etmeyi ummaktadır. Diğer taraftan, Kıbrıs Rum hükümeti daha fazla şey elde etmek için bu süreçte veto hakkını tehdit olarak kullanma seçeneğini de el altında tutmaktadır (bu vetonun gerçekte kullanılma olasılığı zayıf olsa da).

Türkiye'de milliyetçiliğin yeniden güçlenmesi olasılığına işaret eden Kıbrıs harici etmenler de mevcuttur. 2001 yılındaki mali krizden bu yana iktidara gelen Türk hükümetleri, IMF'nin desteğiyle makro ekonomiyi düzene soktu. Ancak bu dikkate değer ekonomik düzelme, istihdamın artmasını sağlamadı. Halkın tepkisi artmaktadır ve bu tabloda tüm siyasi partiler, özellikle de 2002 seçimlerinden sonra meclisten dışlanan partiler, AKP'ye meydan okumak üzere konumlarını belirlemektedir.

⁶³ Özellikle bakınız: Peter Ludlow, "Dealing With Turkey: The European Council of 16-17 December 2004", EuroComment Briefing Note 3.7, Şubat 2005.

⁶⁴ Dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu ile Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması'nda çok daha küçük bir Türk devleti öngörülüyordu ve Kürtlere ayrılma seçeneği tanıyıyordu. Sevr, Türklerin kolektif belleğinde, Batılı güçlerin Türkiye'nin iç ve dış düşmanlarına destek vererek Türkiye'yi zayıflatma ve bölme girişimi olarak yer etmiştir.

⁶⁵ Avrupa Birliği yetkilisi ile Crisis Group röportajı, Brüksel, 13 Şubat 2006.

Türk milliyetçiliği harici koşullar tarafından da beslenmektedir. Irak savaşı, Irak'taki siyasi ortamında Kürtlerin güçlenmesi ve PKK şiddetinin yeniden başlaması, ayrılıkçılık korkusunu yeniden canlandırmıştır.⁶⁶ AB'nin ayrımcılık yaptığı algısı, bu korkuları beslemektedir. 2005 yılında, Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiler ve Fransa ile Hollanda'nın AB Anayasa Antlaşması'nı reddetmesinden sonra AB üyelik müzakereleri konusunda ortaya çıkan belirsizlik, şüpheleri daha da güçlendirdi. Başka bir deyişle, 2002-2004 yıllarında AB-Türkiye ilişkilerinde etkili olan olumlu sürecin, Türkiye'deki demokratikleşmeye ve Kıbrıs'taki toplumlar arası ilişkilerin gelişmesine katkısı oldu; ancak 2005 yılında bu süreç durgunluğa girdi. Türkiye'nin en iyi tanınan yazarı Orhan Pamuk'un, Türkiye'nin Ermenilere ve Kürtlere karşı muamelesine dair yorumlarıyla ülkesinin ulusal kimliğini küçük düşürmek suçlamasıyla yargılanması da bu sürece gölge düşürdü. Bu davanın 2006 Ocak ayında düşmesine karşın, gazeteciler ve akademisyenler sözkonusu yasa nedeniyle hala yargılanmaktadır; bu yasa, ifade özgürlüğünün önünde ciddi bir engel olarak görülmektedir.

24 Ocak 2006 tarihinde Türkiye, çok reklamı yapılan "yeni bir girişim" kapsamında, Kıbrıs konusunda yeni bir Eylem Planı duyurdu; Kuzey Kıbrıs'taki limanların ve havaalanının açılması, AB ile arasındaki Gümrük Birliği'ne Kuzey Kıbrıs'ın dahil edilmesi, Kıbrıslı Türklerin uluslararası sportif, kültürel ve diğer sosyal faaliyetlere katılımı karşılığında; Türkiye'deki limanları Kıbrıs Rum gemilerine ve havaalanlarını da Kıbrıs Rum uçaklarına açmayı önerdi. BM Genel Sekreteri'ne, bu planın uygulanmasını sonuca bağlamak için 2006'nın ilk yarısında üst düzey bir konferans toplaması önerildi. Avrupa Komisyonu, Birleşik Krallık ve ABD, Türk önerilerini en azından bir diyalog zemini olarak olumlu karşıladı; kuşkusuz bu öneriler, kuzey kesimin izolasyonuna son vermek ve ekonomik olarak geliştirmek yolunda AB'nin verdiği taahhütlere uygundur. Ancak Kıbrıslı Rumlar, Türkiye'nin zaten AB üyeliği sürecinde gerçekleştireceğini taahhüt ettiği şeyleri yapmayı önerdiğinden yakınlıkla, bu önerileri tümüyle reddettiler. Elbette bu itirazlarında haklıydılar, ancak uluslararası toplumun Kıbrıslı Türklere verdiği taahhütler de yerine getirilmemişti.

F. YUNAN-TÜRK YAKINLAŞMASI

Türk-Yunan ilişkileri, Kıbrıs ihtilafı açısından çok temel bir öneme sahiptir. 1999 yılından bu yana süren yakınlaşma, Kıbrıs'ta yeniden birleşme lehinde kilit bir kuvvet olarak etki göstermiştir. Bu yakınlaşmanın

⁶⁶ Bakınız Crisis Group 35. Ortadoğu Raporu, *Iraq: Allaying Turkey's Fears Over Kurdish Ambitions*, 26 Ocak 2005.

tohumları o yılın ilkbaharında, Yunan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu'nun, 1996-1999 döneminde iki ülke arasındaki ilişkinin giderek gerilmesinden sonra geleneksel baş düşman Türkiye ile yapıcı diyalog kurma yönünde stratejik bir karar vermesiyle ekildi. İstanbul ve Atina'da o yaz gerçekleşen depremler ile Papandreu ile Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in çığır açan karşılıklı ziyaretleri, ciddi bir politika değişikliği açısından tetikleyici oldu. Bunun ardından "düşük siyasi önem" taşıyan meselelerde bir dizi ikili anlaşma üzerinden bu yakınlaşma sisteminin değişik yerlerine yansıdı ve gerek iş dünyasında, gerek sivil toplum kuruluşlarında yoğun temaslara kurulmasını sağladı, diğer taraftan da iki ülke arasındaki ticaret hacminde düzenli bir artışa neden oldu.

Yunanistan ve Türkiye, Ege ve Kıbrıs'ta uzun zamandır süren ihtilaflarının hiçbirini henüz çözemediler. Ama 2002 yılından bu yana iki ülke, kıta sahanlığını meselesini de kapsayacak bir şekilde Ege sorunları hakkında ön görüşmeler yürütmektedir. Eski PASOK hükümetinin Kıbrıs konusunda Annan Planı'na verdiği destek, Türkiye ile yakınlaşma politikasına oldukça bağlıydı; bir anlaşma sağlanması bu politikayı oldukça pekiştirecekti. 2004 yılında (artık o zaman muhalefet lideri olan) Papandreu, referandumlarda "evet" oyu verilmesini açıkça destekledi.

2004 Mart ayında Karamanlis'in Yeni Demokrasi Partisi'nin (ND) seçilmesinin ardından daha alt perdeden de olsa yakınlaşma politikası yine devam ediyor. Yeni hükümet de Annan Planı'nı desteklediğini ifade etti. Ancak kendisinden önceki hükümetten farklı olarak, referandumlar konusunda açık bir tavır almadı; bunun için Karamanlis'in 16 Nisan tarihinde Plan'ı gönülsüz bir şekilde desteklemesini bekledi. Elbette referandumlar yapıldığı zaman Karamanlis iktidara geleli henüz bir ay olmuştu; Karamanlis'in bu konuya daha mesafeli duruşu, partisinin geleneksel olarak Kıbrıs'a müdahaleden daha uzak durmayı tercih etmesinin bir sonucuydu. Buna ek olarak, Kıbrıs'ın tam AB üyesi olması yaklaşmışken, hükümet, Yunanistan'ın üzerine düşeni yaptığını ve Kıbrıslı Rumların artık geleceklerini kendi başlarına belirleyebileceklerini düşünmekteydi. Özellikle de Papadopoulos'un Plan'ı şiddetle reddetmesinden sonra, Karamanlis hükümeti seçilmiş Kıbrıslı Rum lidere açıkça ters düşüyor görünmek istemiyordu.

Türk-Yunan yakınlaşması 1960 yılından bu yana Akdeniz bölgesinde görülen en olumlu gelişmelerden biridir. Ancak bu yakınlaşma süreci henüz kırılma noktasını korumaktadır ve Kıbrıs'ta bir çözüm sağlanması açısından olumlu bir zemin sağlamış olmakla beraber, tek başına ada'da barış sağlamaya yeterli olmamıştır. Yunan hükümetinin, AB içerisinde bu ihtilafla ilgili konularda Kıbrıs hükümetinin yaklaşımına verdiği koşulsuz destek, bu yakınlaşmayı olumsuz etkileyebilir; Kıbrıs'ta ya da Ege'de yaşanabilecek bir kriz de bu süreci tehlikeye atabilir.

IV. ALTERNATİF GELECEK SENARYOLARI

A. ANNAN PLANI TEMELİNDE KISA VEYA UZUN VADELİ BİR ÇÖZÜM

En arzulanır sonuç, tarafların yeniden doğrudan müzakerelere başlayarak, Annan Planı'nın değiştirilmiş bir halini hazırlamaları, yeni referandumlar düzenlemeleri ve yeni bir çözüm üzerinde anlaşmalarıdır. Annan Planı, bazı değişiklikler yapılması gerekse de, içerdiği ayrıntıların düzeyi ve birbirine sıkıca bağlı taviz düzenlemeleriyle, bütün tarafların üzerinde anlaşabileceği bir yeniden birleşme çözümü anlamında tek gerçekçi zemindir. Eğer Kıbrıslı Rumlar, anlamlı bir müzakere sürecine yeniden başlamaya istekli oldukları konusunda BM Genel Sekreteri'ni ikna ederse bu senaryo gerçekleşecektir. 2004 Mayıs ayında, Kıbrıs'ta yeni bir başarısızlıktan kaçınmak isteyen Kofi Annan, BM'in bu alanda tekrar çalışmaya başlaması için, Kıbrıs Rum tarafının taleplerini önceliklendirmeye ve anlamlı müzakereler yürütmeye istekli olduğuna dair ikna edici kanıtlar olması gerektiğini açıkça belirtmişti. 2003 Mart ayında Lahey'deki zirveden sonra Kıbrıslı Türklere de aynı talep iletilmişti.

2005 Mayıs ayında Kıbrıs Rum hükümeti barış sürecinin yeniden başlatılması olasılığına dair BM Sekreteryası ile ön görüşmeler gerçekleştirdi. Bunun neticesinde bir ay sonra BM Genel Sekreteri'nin Müsteşarı Sir Kieran Prendergast bölgede "nabız yoklama" amaçlı bir tur gerçekleştirdi. Prendergast'ın 22 Haziran tarihinde Güvenlik Konseyi'ne verdiği raporda, Kıbrıslı Rumların kendisine esasa dair maddelerden oluşan uzun bir liste verdiğini bildirdi; bu listede, yönetim, güvenlik, yurttaşlık, oturma hakkı, mülkiyet, toprak, ekonomik ve mali meseleler, geçiş dönemleri ve uygulama garantileri yer alıyordu. Prendergast'ın kanaatine göre, bunlar o kadar uzun vadeli, muğlak ve birbirinden ayrılmamış maddelerdi ki, sürecin yeniden başlaması için gerçekçi bir zemin oluşturamazlardı.⁶⁷ BM şimdi Kıbrıs konusunda Genel Sekretere bir Özel Danışman atamayı düşünmektedir, ancak bu konuda çok da hevesli değildir; bu süre zarfında BM Özel Temsilcisi görevini ada'daki BM Barış Gücü'nün şefi yürütmektedir, ancak barış sürecini ileriye taşıyacağına dair bir beklenti mevcut değildir.

⁶⁷ Kıbrıslı Rumlardan BM'ye iletilmiş iddia edilen bu metin, 27 Kasım 2005 tarihinde Politis (Yunan günlük gazetesi) tarafından yayımlandı. Daldan dala atlayan, karışık ve çelişkili bu metnin gerçekliği Kıbrıs Rum hükümeti tarafından henüz doğrulanmamıştır.

Dolayısıyla en uygun sonucun elde edilmesi için Kıbrıslı Rumlardan bir girişim gelmesi gerekmektedir, bunun ilk adımında Prendergast'ın tarif ettiği şekilde "somut önerilerden oluşan önceliklendirilmiş ve kapsamlı bir liste" sunulması, ardında da "Annan VI" üzerinde müzakerelerin yeniden başlaması gerekmektedir. Kuzey Kıbrıs ve Türkiye'deki siyasi dinamiklerin değişmeyeceği ve AB-Türkiye ile Yunan-Türkiye ilişkilerinin gelişmeye devam ettiği varsayılırsa, Kıbrıslı Rumların mevcut lider kadrolarının (ya da bundan sonra gelenlerin), değiştirilmiş bir Annan Planı sayesinde elde ettiklerini en uygun şekilde kullanma fırsatı yakalayacaklarına dair stratejik saptamayı yapmaları için güney kesimde siyasi bir değişim gerçekleşmesi gerekecektir. Bu iyimser senaryoya göre, (2004 referandumlarından önce ABD ve Birleşik Krallık tarafından önerildiği ama Rusya tarafından engellendiği üzere) BM Güvenlik Konseyi'nden bağlayıcı bir karar alınması, AKEL'in tutumunu değiştirmeye ve Kıbrıslı Rumların oyunu "evet"e çevirmeye yetebilir.

Diğer taraftan, BM Genel Sekreteri'nin eski Kıbrıs özel temsilcisi Alvaro De Soto'nun sorduğu üzere "üç karşı bir çoğunlukla Plan'ı reddetmeleri, görünüşte Plan'ın içeriğine kesin bir şekilde karşı olduklarını gösteriyor; o halde neden Plan'ın uygulanmasını güvenceye almak için ek önlemler almak istesinler?"⁶⁸ Gerçekten de Kıbrıs Rum liderlerinin yaptıkları analize göre, Kıbrıslı Rumların itirazları, Plan'ın kendisine karşıydı.⁶⁹ Yukarıda da belirtildiği üzere⁷⁰, Kıbrıslı Rumlar, dönüş hakkının tam olarak uygulanması, yerleşim ve mülk edinme ile ilgili özgürlüklere konulan kısıtlamaları reddettiler. Kıbrıslı Rumlar, Türk askerlerinin ada'da belirsiz bir süre kalmasına ve Türkiye'nin garantör statüsüne karşı çıktılar. Kıbrıslı Rumlar yurttaşlık ve oturma haklarının (ve bununla beraber referandumda oy verme hakkının) çoğu yerleşimciye verilmesine itiraz ettiler. Kıbrıslı Rumlar, yeniden birleşmenin getireceği ekonomik masraflardan ve cumhuriyetlerinin yerine, işlevi tartışmalı gevşek bir birlik kurulmasından korktular. Kıbrıslı Rumların itiraz ettiği bir diğer nokta da, Plan'ın görünüşte Kıbrıslı Türkler'e hemen fayda sağlarken, Kıbrıslı Rumlara yönelik faydaların zaman içerisinde gerçekleşecek olması ve bunların Türkiye'nin iyi niyetine bağlı olmasıydı. Aynı zamanda prosedürle ilgili sorunlar da vardı; özellikle de BM tarafından dayatılan kısa bitim süreleri. Bütün bu kaygıları giderecek şekilde Annan Planı'nı değiştirmek ve bunu yaparken de Kıbrıslı Türklerin desteğinin sürmesini sağlamak, (İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası Dış

İlişkiler Komisyonu'nun durumu olduğundan daha hafif gösteren bir şekilde belirttiği üzere) "muazzam zorlukta bir iş"tir.⁷¹

Güvenlik konularında hala derin görüş ayrılıkları mevcuttur, özellikle de Türkiye'nin 1974 müdahalesini dayandırdığı Garanti Antlaşması'nın geleceği hakkında. Mülklerin iadesiyle ilgili maddelerde esneklik sağlanabilir, örneğin kayıp mülklerle ilgili tazminat konusunda Kıbrıslı Rumlara Türkiye'den (ya da dünyadan) daha büyük bir katkı sağlanabilir; bu da uzlaşma süreci açısından önemli bir sembolik jest olabilir. Türkiye'den gelmiş yerleşimcilerle ilgili düzenlemenin çok daha farklı olmasının olasılığı zayıf görünmektedir.

Anayasal düzenlemelerde ciddi değişiklikler olması zayıf bir ihtimaldir. Kıbrıslı Rumların yeniden birleşme ve süreklilik talebiyle, Kıbrıslı Türklerin siyasi eşitlik gereksinimi arasında çok dar bir hareket alanı mevcuttur. Hem Kıbrıs Rum tarafındaki hem de Kıbrıs Türk tarafındaki milliyetçiler, bu tekliflerin işlevsel bir hükümet yaratmayacağını iddia etmiştir. Bu iddiaların altında karşı tarafa siyasi eşitlik tanımak konusundaki isteksizlik yatmaktadır. Federal düzeyde karmaşık bir iktidar paylaşımı formülü, üniter bir devlet (veya devletlerden) daha az işlevsel olabilir ama bu da, ihtilafı çözmek için ödenmesi gereken bedeldir.

Kıbrıslı Türklerin, Plan'ın uygulanması konusunda bağlayıcı bir BM Güvenlik Konseyi kararına, toprak düzenlemeleri, mülklerin iadesi ve ada'nın askerden arındırılması ile ilgili sürelerin kısaltılmasına destek verecekleri düşünülebilir. Annan V, ilk Garanti Antlaşması'nda olduğu şekilde, ada'da sadece 650 Türk askerinin (ve 950 Yunan askerinin) kalıcı olarak bulunmasını öngörmüştü. (Plan'ın daha önceki versiyonlarında yer aldığı şekilde) Türkiye'nin AB'ye üye olmasıyla birlikte, bu rakamın belki daha da düşürülmesi, hatta sıfıra indirilmesi mümkün olabilir. Ancak eğer Kıbrıslı Rumların "hayır" oyu, kökleri derinde yer alan bir tavırsa, bu değişiklikler Kıbrıs Rum halkının dörtte birinin oyunu değiştirmeye yetmeyecektir. Ada'daki Türk askerlerinin sayısı ne kadar azaltılırsa azaltılsın, çok daha fazla askerin sadece birkaç dakikalık bir uçak yolculuğu mesafede olduğu bir gerçektir.

Her iki tarafın da kazançlı çıkacağı değişiklikler yapılması mümkün olsa da bunların çok kısıtlı olma ihtimali mevcuttur. Eğer önümüzdeki birkaç yıl içerisinde, Kıbrıs Türk tarafında çoğunluğu korurken, Kıbrıs Rum halkının dörtte birinin oyunu değiştirmek mümkün olmazsa, gelecekteki görüşmeleri aşağıda belirtilen iki alternatif

⁶⁸ Alvaro de Soto, "Next Steps on Cyprus", a.g.e.

⁶⁹ "Letter to the Secretary-General of the UN from the President of the Republic of Cyprus", 7 Haziran 2004; ayrıca yukarıda bakınız, 2005 yılında Kıbrıslı Rumlar tarafından Sir Kieran Prendergast'a verilen talepler listesi.

⁷⁰ Bakınız yukarıda Bölüm II C.

⁷¹ "Cyprus: Second Report of Session 2004-2005", İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası Dış İlişkiler Komisyonu, 1. cilt, Londra, 2005, s. 38.

yaklaşım belirleyecektir; bunların her ikisinin de taraftarları mevcuttur.

B. MERKEZİ BİR DEVLET – KIBRISLI RUMLARIN TERCİH ETTİĞİ SEÇENEK Mİ?

Bazı Kıbrıslı Rumların tercih ettiği seçenek⁷², Annan Planı'nın (hatta 1970'lerden bu yana tüm müzakerelerin) temel felsefesini ve yaklaşımını terkedip, güçlü bir merkezi devlet kurmuş gibi görünüyor; bu seçenekte çoğunluğun (başka bir deyiş Kıbrıslı Rumların) kararı belirleyici olacak ve çoğu Kıbrıslı Rum kuzey kesime geri dönebilecek, böylece ada'nın yönetimindeki iki kesimlilik ortadan kaldırılmasa bile seyreltilmiş olacak. Bu senaryoya göre, Türkiye'de yerleşik siyasi kurumlar, AB ile ilgili kazançlar elde etmek için Kıbrıs'ı "feda" edecek. Türk askerlerinin ve yerleşimcilerinin çekilmesi daha hızlı ve daha kapsamlı olarak gerçekleşecek, daha güçlü uluslararası garantiler verilecek ve ada'daki güvenlik düzenlemelerinde Türklerin rolü daha az olacak (veya hiç olmayacak). Kıbrıslı Rumlar bunu bir "Avrupa çözümü" olarak görüyor; buna göre, dolaşım özgürlüğü ve diğer haklar AB çerçevesinde güvenceye alınmış oluyor.

Kıbrıs Rum yönetimi daha şimdiden, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler üzerinde baskı kurmak için AB içerisindeki haklarını kullanmaya başladı. Ancak Kıbrıslı Rumlar ne kadar baskı yaparlarsa yaparsınlar, Kıbrıs Türklerini ve Türkiye'yi uzun süredir korudukları kırmızı çizgilerin ötesine geçmeye zorlamaları zayıf bir ihtimaldir. Kuzey kesimi üzerindeki tecridi sürdürmek, Kıbrıslı Türklerin teslim olma eğilimlerini artırmayacaktır. İzolasyonun, milliyetçi yaklaşımları yeniden meşru hale getirmesi ve AB'ye karşı desteği azaltması çok daha olasıdır. Mevcut ya da gelecekteki bir Türk hükümetinin AB üyeliği uğruna Kıbrıs'dan vazgeçmesi oldukça ihtimal dışıdır (ada'nın önemine dair belirli görüşler ne olursa olsun). Gelecekte öngörülebilir herhangi bir akla yatkın ortamda, bunu yapmak siyasi intihar anlamına gelecektir, özellikle de AB'nin Kıbrıs'ı kabul etmekle zaten çifte standart uyguladığının düşünüldüğü bir ortamda.⁷³ Annan Planı

⁷² Yerleşik siyasi kurumların geniş kesimlerinin gerçekten iki toplumlu, iki kesimli bir federasyon istediğinden uzun zamandır kuşku duyan Kıbrıs Rum araştırmacılar arasında sayılabilecek isimler: Caesar Mavratsas, "The ideological contest between Greek Cypriot nationalism and Cypriotism 1974-1995", *Ethnic and Racial Studies*, 20. cilt (1997), s. 718-737; Yannis Papadakis, "Greek Cypriot narratives of history and collective identity: nationalism as a contested process", *American Ethnologist*, 25. cilt (1998), s.149-165 ve Zenon Stavrinides, "Greek Cypriot perceptions on the Cyprus problem" (2001), şu adreste bakılabilir: <http://website.lineone.net/~acgta/Stavrinides.doc>.

⁷³ Tüm analistler buna ikna olmamışlardır, bunlar arasında Kuzey Kıbrıs'ta olanlar da vardır. Örneğin bakınız: "Island Trouble", *The Economist*, 26 Ocak 2006. Yine de, Ankara'nın

konusunda Türkiye'de sağlanan mutabakata, iki yıl süren şiddetli iç tartışmalardan sonra ulaşıldı. Bu mutabakatın her an bozulması mümkündür, özellikle de AB üyeliği sürecinde ortaya başka engeller çıkarsa.

C. AYRI BİR KIBRIS TÜRK DEVLETİNİN ZAMAN İÇERİSİNDE TANINMASI

Eğer Kıbrıs Rumlarının liderleri kuzey kesimine yönelik izolasyonu devam ettirmeye ve bir barış anlaşmasını engellemeye yönelik politikalarını sürdürürlerse, ortaya çıkması en muhtemel sonuç arzuladıklarının tam tersi olacaktır: KKTC zaman içerisinde, dünyanın geri kalan ülkeleri tarafından fiilen tanınacaktır. Şu anda, yukarıda anahatlarıyla aktarıldığı üzere hem Türkiye'de hem de Kıbrıslı Türkler arasında hakim görüş, bölünme yolunda ilerlemektense, Kıbrıslı Rumlarla bir uzlaşma sağlamayı yönündedir. Ama Kıbrıslı Rumların uzlaşma ve yeniden birleşme konularında kendi şartları dışında hiçbir şeyi kabul etmeye niyetleri olmadığı ortaya çıkarsa, sadece Türklerin değil, Kıbrıs'ın dünyadaki diğer muhataplarının da yaklaşımları değişecektir.

BM'nin Kıbrıs'ın tanınması konusundaki tutumunda gerçekleşen aşamaları ele almakta yarar vardır. 1960 Antlaşmalarının işlememesine rağmen, BM 1964 yılından bu yana Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'ni ada'daki tek devlet olarak tanımaktadır. BM'nin 1974 yılından sonra Kıbrıs Rum Cumhuriyeti'ni tanımaya devam etmesinin nedeni, ada'da süren bölünmüşlüğü Türk saldırganlığına ve Kıbrıslı Türklerin uzlaşmazlığına bağlı olduğuna dair uluslararası toplumda yaygın olan kanıydı. Referandumlar bu kanının değişmesine neden oldu. Artık Kıbrıslı Rumlar uzlaşmaz taraf olarak algılanmaktadır ve 1974 yılındaki olaylardan ötürü uluslararası düzeyde anlayış göreceklere güvenemezler.

Elbette Kıbrıs hükümeti Avrupa Birliği içerisine bir veto hakkına sahiptir ve üye ülkelerin (ya da ilişkili başka ülkelerin) KKTC'yi resmen tanımamasını mutlaka olabildiğince zorlaştıracaktır. Ancak, AB'nin resmi politikasının fiilen tek bir üye ülkenin çıkarları doğrultusunda belirlendiği durumlarda bile, ikili ilişkilerin pek çok değişik biçimde kurulabileceğini ve çoğu üye ülkenin KKTC'yi fiilen tanımamasının muhtemel olduğunu belirtmek gerekir.⁷⁴ Elbette ABD gibi başka ülkeler için

veya gelecekte bir Kıbrıs Türk yönetiminin KKTC'yi tek tarafı olarak feshedebileceğini düşünmek zordur.

⁷⁴ Makedonya, ikili ilişkiler nedeniyle, AB üyelerinin yarıdan fazlası tarafından anayasal ismi "Makedonya Cumhuriyeti" ile tanınmaktadır. Ama Yunanistan için ve resmi AB metinlerinde adı "FYROM"dur (Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti).

geçerli olabilecek kısıtlamalar daha da az sayıdadır⁷⁵; bir hükümetin, resmen tanınmasa bile, devlet olmanın çoğu avantajından yararlanması mümkündür.⁷⁶ Hatta Kıbrıs'ın BM Genel Kurulu'nda temsilci bulundurma hakkını kullanabilmesinin iki toplumun da temsil edilmesi koşuluna bağlanması için harekete geçilmesi bile mümkündür.

Ama, Kıbrıs Rum hükümetinin hareketlerini bir yana koyarsak, bu dengeyi aksi yöne itebilecek başka bir olası etmen belirlemiştir. Fransa ve Hollanda'daki referandum sonuçlarının ardından Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyelik müzakerelerinin tam üyelik hedefiyle yürütüldüğü yolundaki taahhüdünden geri adım atarsa, Türkiye'nin Kıbrıs hükümeti bir yana, AB içerisinde herhangi bir ülkeyle uzlaşma isteği büyük ölçüde azalacaktır ve KKTC'nin ayrılması olasılığı buna bağlı olarak artacaktır. Bu da Türkiye'nin Yunanistan'la ilişkilerini neredeyse 1974 yılındaki duruma geri döndürecektir ve bir AB üyesi ülkenin topraklarını askeri işgal altında tutan bir ülke olarak mevcut sorunlarını derinleştirecektir. Ama bu durum aynı zamanda ada'nın bölünmüşlüğü'nün perçinlenmesi anlamına gelecektir.

V. İLERİYE ADIM ATMAK

On yıllar boyunca ilgili tarafların ve uluslararası toplumun görünüşte sağlamaya çalıştığı çözümü terk edip, Kıbrıslı Rumların merkezi hakimiyetini ya da ada'nın kalıcı olarak bölünmesini kabul etmeden önce Annan Planı çerçevesinde gevşek bir federasyon oluşturmak için yeni bir çaba sarfetmeye değer. Siyasi koşulların bu sonucu elde etmekten uzak olduğu gözönüne alınırsa, mevcut durumu iyileştirmek ve kabul edilebilir uzun vadeli bir çözüm için koşulları yaratmak konusunda ilgili bütün taraflara imkanları doğrultusunda mümkün olan her şeyi yapma görevi düşmektedir.

Taraflar arasında güven artırıcı önlemlerin müzakere edilmesi şu anda gerçekçi bir beklenti değildir. Ama bu tür adımların tek taraflı olarak atılması mümkündür. İhtilafın dinamiklerini değiştirmek ve Annan Planı'na benzer bir çözümün tekrar ele alınabileceği bir ortam yaratmak konusundaki en iyi ümit, kilit tarafların aşağıda ana hatlarıyla anlatıldığı şekilde, bir barış anlaşmasının olabirliğine yönelik güveni artırıcı tek taraflı adımlar atmalarıdır.

A. KIBRIS İÇERİSİNDE: DAHİLİ BOYUT

Ada içerisinde birbirini tamamlayan üç hedefe ulaşılmaya çalışılmalıdır:

Kuzey kesimde çözüm taraftarı yönelimi korumak. Görünüşe bakılırsa Kıbrıslı Rumların lider kadrosunun tezi, kuzey kesimine uygulanan izolasyonun kaldırılması durumunda, Kıbrıslı Türklerin yeniden birleşme konusundaki isteklerinin azalacağıdır.⁷⁷ Burada yürütülen mantık oldukça hatalıdır. Kıbrıslı Türklere uygulanan izolasyonu daha da artırmak, muhtemelen onların Türkiye'ye olan bağımlılığını ve AB'den dışlanmışlıklarını daha da artıracaktır. Gerçekte, kuzey kesimin ekonomik açıdan gelişmesi, Kıbrıs Rum tarafının yararına olacaktır. İki taraf arasındaki ekonomik açığın azaltılması, federal bir çözümün gerçekleştirilebilirliğini artıracak, daha zengin Kıbrıs Rum toplumu açısından yeniden birleşmenin masraflarını azaltacak, Kıbrıslı Türklerin Türkiye'den daha bağımsız kılacak ve Kıbrıslı Türklerin Kıbrıs'ta kalmalarını güvence altına alacaktır. Daha da ötesi, federal bir anlaşma sağlanmasa bile Yeşil Hat'tın öteki tarafında makul ölçüde gelişmiş ve iyi yönetilen bir devlet ya da siyasi varlık olması Kıbrıslı Rumların menfaatinde. Kuzey Kıbrıs'ta başarısızlığa uğramış bir

⁷⁵ 2005 Mayıs ayında, Gambiya'nın KKTC'yi resmen tanıyacağı haberi, Yeşil Hat'tın her iki tarafında ve Yunan ile Türk basınında oldukça heyecan yarattı. Bu Afrika ülkesinin başkanı tarafından bir basın toplantısında önceden tasarlanmadan söylenen sözlere dayalı haber, Gambiya hükümeti tarafından resmen yalanlandı.

⁷⁶ Elbette bu konudaki klasik örnek Tayvan'dır; bakınız Crisis Group 53. Asya Raporu, *Taiwan Strait I: What's Left of One China?*, 6 Haziran 2003.

⁷⁷ Wilton Park konferansında Kıbrıs Rum hükümet yetkilisinin yaptığı konuşma, Larnaka, Şubat 2005.

devlet, güneydeki cumhuriyete hem siyasi hem de ekonomik açıdan sadece zarar verebilir.

Kuzey Kıbrıs liderlerinin bir çözüm sağlanması konusunda hala istekli olduklarını göstermek için atabilecekleri bir kaç adım daha vardır; örneğin etnik açıdan karma nüfuslu köylerin yaratılması ve bir anlaşma olması durumunda Kıbrıs Türk askeri kuvvetlerinin dağıtılması için şimdiden plan yapmaya başlayabilirler. Ancak kuzey kesimdeki çözüm taraftarı hareket, politikalarının somut bir sonucu olarak ekonomik gelişme sağlandığını göstermek zorundadır. Aksi takdirde, milliyetçi kesim, 1974 yılından sonra sürdürülmüş olan statükonun tercih edilir olduğunu savunmakta haklı çıkacaktır. Yeşil Hat'ın açılmasından bu yana görülen ekonomik canlanma bu açıdan yardımcı olmuştur. Ancak (özellikle de inşaat sektöründe) bunun etkisi sadece kısa vadeli olacaktır. İzolasyon sona erdirilmezse ve Kıbrıslı Türkler, kurumlarında ve politikalarında reform gerçekleştirmezlerse, kuzey kesimin ekonomisi yine bozulmaya mahkumdur.

BM, ABD, Birleşik Krallık, Avrupa Komisyonu ve Konseyi; Kıbrıslı Rumların tutumunun, uluslararası düzeyde kendilerine verilen desteği azalttığını düşünüyor olabilirler. Ama henüz kimse Kıbrıslı Türklerin ayrılmasının kabul edilmesi ihtimalini gündeme getirmemiştir. Elbette bu kadar ileri gidilmesi de gerekmemektedir. Uluslararası düzeyde ise, üçüncü partiler kuzey kesimine uygulanan izolasyonu sona erdirip, diğer yandan da Annan Planı'na destek vermeyi sürdürebilir ve Kıbrıslı Rumlardan, Kıbrıslı Türklerden istenenleri talep edebilirler (yani, bitim sürelerinin ve BM Genel Sekreteri'nin hakem rolünün kabul edilmesi). Aynı zamanda, üzerinde anlaşılacak ve ayrı referandumlara sunulan bir çözümün tekrar reddedilmesi durumunda, uluslararası toplum tarafından iki topluma kendi kaderlerini ayrı ayrı tayin etme seçeneği tanınmasını önerebilirler.

Güney kesimde siyasi değişim sağlamak. Annan Planı'nın (ya da herhangi bir türevinin) yakın gelecekte benimsenmesi için güney kesimdeki yaklaşımlarda ciddi bir değişim gerçekleşmesi zorunludur. Başkan Papadopoulos'un 2003 yılından bu yana yaptığı konuşmalar ve uyguladığı politikalar, lider kadrolarının herhangi bir anlamlı uzlaşma çözümünü benimseme konusundaki isteksizliğini yansıtmaktadır (Kıbrıslı Türklerin bundan önceki lider kadrolarına çok benzer bir şekilde). Burada kilit konumdaki iç aktör, en büyük parti olan koalisyon ortağı AKEL'dir. 2006 yılında düzenlenecek meclis seçimleri AKEL içerisinde bir politika değişimini ya da çözüme taraftar olan ve karşı olan kesimler arasında bir bölünmeyi tetikleyebilir.⁷⁸

Kıbrıslı Rumlara dış baskı uygulanması bir politika değişikliğine mi yol açar yoksa mevcut yaklaşımın katılmasını mı sağlar? Kıbrıs Rum kesimindeki "hayır" oyu, bir zorlama hissine ve dış dayatmaya ne ölçüde bağlı olarak açıklanabilirse, uluslararası baskı da tepkiselliği o ölçüde artırabilir.⁷⁹ Ama, daha olası görüldüğü üzere, "hayır" oyu uluslararası yaklaşımlardan etkilenmediyse veya Kıbrıs Rum halkının, davasının ahlaki ve hukuki haklılığının uluslararası toplum tarafından desteklendiğine inanması, "hayır" oyu verilmesinde kısmi bir neden olmuşsa; uluslararası toplum, güney kesimdeki halk arasında bir tartışma yaratma potansiyeline sahiptir.

Yunan hükümetinin AB içerisinde Kıbrıs hükümetine verdiği koşulsuz desteği gözden geçirmesi olumlu bir gelişme olacaktır, özellikle de kuzeye uygulanan izolasyonun AB tarafından kaldırılması girişimleri sözkonusu olduğunda. Ülke içindeyse, Kıbrıs Rum sivil toplum kuruluşları ve muhalefeti, bu ihtilaf ve çözüme dair ulusal çapta bir tartışma yürütebilir.

İki toplum arasındaki uzlaşmayı artırmak. Kıbrıs'ta ne türden bir yapısal çözüme gidilirse gidilsin, iki toplum adada yaşamaya devam edecektir ve birbirleriyle barış içerisinde, karşı karşıya gelmeden ilişki kurmak durumunda olacaktır. Referandumlardan sonra güven hasar görmüştür, özellikle de Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıslı Rumların ne derece güçlü bir şekilde hayır oyu verdiğini görünce yaşadığı hayal kırıklığı nedeniyle. İki toplum arasındaki temaslar ve ortak etkinlikler azalmıştır, bunların yeniden tesis edilmesi ve derinleştirilmesi zorunludur, özellikle de medya ve eğitim alanlarında; ayrıca genç Kıbrıslıların "öteki taraf"a dair fikirlerini gözden geçirmeleri yaşamsal bir öneme sahiptir. Sadece kuzey ve güney kesimdeki siyasi partiler arasında değil, aynı zamanda Kıbrıslı Rumlar ile Türkiye, Kıbrıslı Türkler ile de Yunanistan arasında da bağlar güçlendirilmeli ve kurumsallaştırılmalıdır. 2005 Şubat ayında DISY lideri Nikos Anastasiades'in Ankara ziyareti bu konuda olumlu bir örnek oluşturmuştur.

Annan Planı'nın iki toplum arasında uzlaşma sağlanmasıyla ilgili yönlerinin oturtulması, geliştirilmesi ve uygulanması için hükümet düzeyinde ya da (eğer bu mümkün olamazsa) sivil toplum kuruluşları düzeyinde adımlar atılmalıdır. Plan'da öngörüldüğü üzere iki toplumun tarihe dair çelişkili yaklaşımlarını birleştirmekle sorumlu olacak Uzlaşma Komisyonu'nun kapsamlı bir

⁷⁸ Bu referandum AKEL içinde bölünmeler yarattı. Parti tabanının geniş kesimleri, parti yönetiminin benimsediği

yaklaşma tepki duydu. Bir parti üyesine göre, eğer 2006 seçimlerinden sonra parti yönetimi, Annan Planı'nı reddeden başkanla iktidarı paylaşmaya devam ederse, parti bölünebilir. Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

⁷⁹ Kıbrıs Rum elçisi ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

anlaşmayı beklemesi gerekmemektedir, çalışmalarına hemen başlayabilir.

B. YUNAN-TÜRK-AB BOYUTU

2002 yılından bu yana Türkiye’de yerleşik siyasi kurumlar, Kıbrıs ve AB konusundaki stratejilerini değiştirmiştir. AB üyeliği yolunda daha kuvvetli taahhütler altına girilmiş ve Avrupa’ya giden yolun, hem iç hem dış politikalarda kökten reformlar gerektirdiği kabul edilmiştir. Daha önemlisi, Türklerin iç reformlar ve Kıbrıs’ta barış konularında üstlendikleri taahhütler, sadece Türkiye’nin AB’ye girmesi için araçlar olmanın ötesinde, kendi başlarına birer amaç olarak görülmeye başlandı. Bu değişimler, ada’da yeniden birleşme lehindeki harekete öncülük etti. Türkiye, Annan Planı çerçevesinde bir çözümü desteklemeye devam ettiği sürece, Kıbrıs ihtilafı ile Türkiye’nin AB üyelik süreci arasında mümkün olduğunca az bağlantı olacaktır.

Türk-Yunan yakınlaşmasının daha da ileriye götürülmesi, Kıbrıs’ta barış sağlanması için gerekli koşulların oluşturulması açısından ancak olumlu bir etki yaratabilir. TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın, Yunanistan’ın karasularını (ve hava sahasını) genişletmesini *casus belli* sayacakları yolundaki uyarıyı kaldırmayı önermesi bu açıdan olumlu bir adımdır.⁸⁰ *Casus belli* ile ilgili uyarı Türk meclisinde hiçbir zaman bir karar olarak benimsenmemiştir. Dolayısıyla bu söylemi terketmek, Türkiye’nin Yunanistan’a karşı politikasında resmi bir değişimi gerektirmemektedir. Üstelik, mevcut yakınlaşma sürecinde, 1990’lı yılların ortalarında iki ülke savaşın eşliğinde yapılan bu uyarı artık günün koşullarına uymamaktadır. Bu söylemi değiştirmek, iki ülke arasındaki anlayışı derinleştirecektir ve Yunanistan’ı da Türkiye’ye karşı benzer uzlaştırıcı adımlar atmaya sevkedecektir. Böyle bir adım Yunanistan’ın, Türkiye’nin AB üyeliğine ve Kıbrıs ihtilafının çözülmesine verdiği desteği de artıracaktır.

Diğer taraftan, Yunanistan’daki Yeni Demokrasi hükümeti, 1974 yılından sonra dogmatik bir şekilde uygulanan “Kıbrıs karar verir, Yunanistan destekler” yaklaşımını gözden geçirmelidir. Yunanistan, Kıbrıs’ın Avrupa Birliği üyeliği sürecinin sonuca ulaşmasını

sağlamıştır. Zayıf ve yenik düşmüş, işgal altında bir Kıbrıs çok gerilerde kalmıştır, Kıbrıs devleti artık rahatça tek başına ayakta durabilmektedir. Yunanistan’ın, Kıbrıs Rum liderlerinin değişen konumlarına koşulsuz destek vermesi için pek az neden görünmektedir. Doğrusu Yunanistan’ın, uygun olduğu durumlarda, AB içerisinde Kıbrıslı Rumların konumlarına koşulsuz destek vermekten kaçınması, artık Atina’da stratejik bir öncelik olarak kabul edilen Yunan-Türk yakınlaşmasını güçlendirmeye hizmet edecektir. Bu aynı zamanda Kıbrıs’ın da çıkarına olacak, bu ülkenin Avrupalılaşıma sürecini hızlandıracaktır. 2006 Şubat ayında Yunanistan’ın yeni Dışişleri Bakanı olarak atanan Dora Bakoyannis’in, geleneksel olarak Yunan-Türk yakınlaşmasını destekleyen bir aileden olması, bu süreci başlatmak için iyi bir fırsat sunmaktadır.

C. BİR PAKET ANLAŞMA MI, GÜVEN ARTIRICI ÖNLEMLER Mİ YOKSA TEK TARAFLI ADIMLAR MI?

On yıllar süren müzakerelerde politika belirleyiciler, paket anlaşmalar ile adım adım güven artırıcı önlemlerin (GAM’lar) görece yararlarını ele aldılar. Kıbrıs’ın bu alandaki tarihine baktığımızda, liderler ne zaman GAM’lar konusuna eğilseler, esas amaçlarının, kapsamlı bir anlaşmaya gidilmesine dair baskıları seyreltmek (hatta bazen kösteklemek) olduğunu görebiliriz.⁸¹ Buna ek olarak, Kıbrıs’ta GAM’lar konusunda yapılan müzakerelerden hiçbir zaman somut bir sonuç elde edilemedi. Şimdiye kadar gerçekleştirilen en ciddi güven artırıcı adım, 2003 Nisan ayında Yeşil Hat’ın açılmasıydı. Bu adım, müzakere ve anlaşma sonucunda değil, tamamen tek taraflı olarak atıldı.

⁸⁰ Türkiye, BM Deniz Kanunu Sözleşmesi’ni imzalamamıştır. Türk yetkililer geçmiş yıllarda yaptıkları açıklamalarda, Yunanistan’ın bu sözleşmeye göre karasularını on iki deniz miline genişletmeye kalkmasının savaş nedeni oluşturacağını, çünkü Türkiye’nin Ege’deki Yunan Ada’larının arkasında fiilen ablukaya alınmış olacağını söylediler. Türkiye ayrıca eskiden beri Yunanistan’ın, hava sahasının sahil şeridinden on deniz mili öteye uzandığı iddiasına karşı çıkmaktadır; Türkiye bu konuda, karasularında da olduğu gibi, sadece altı mili kabul etmektedir.

⁸¹ Lord Hannay’ın Larnaka’daki Wilton Park konferans sunumunda değindiği bir nokta, a.g.e.: “Girilmesini tavsiye etmediğim bir diğer çıkmaz sokak ise, güven artırıcı önlemleri müzakere etmektir. Kapsamlı bir çözüm için müzakerelerde ne zaman bir duraklama veya gerileme olsa, birisi ortaya atılıp, güven artırıcı önlemleri müzakere etmeyi önerir. Bu müzakereler asla bir sonuç vermez, sadece ciddi ölçüde müzakere enerjisi harcar ve ek gerginlik yaratır. Bunun nedeni açıktır. Tarafların biri, hatta bazen ikisi, önerilen önlemler sonucunda diğer tarafın karşılığında bir şey vermeden bir fayda sağlayacağını veya kapsamlı bir çözümün hassas bir yönünün bir şekilde etkileneceğini düşünür. Yakın zamanların en başarılı ve olumlu güven artırıcı önlemi olan Yeşil Hat’ın açılması, hiçbir müzakere yapılmadan gerçekleşti. Hatta iddiaya girilebilir ki, Yeşil Hat’ın açılması müzakere edilmeye kalkışılıysaydı, bu olay asla gerçekleşmeyecekti. Bu tarz güven artırıcı adımlar atmaya mutlaka devam edelim ama geçmişin başarısızlığı uğramış çarelerine geri dönmeyelim, bunlar her koşulda statükoyu sona erdirmekten çok, devam edeceği varsayımına dayanıyor.”

Bu alandaki tarihe baktığımızda önemli bir mesaj görmek mümkündür. Uluslararası toplumun, tarafları, kapsamlı bir anlaşma yerine GAM'lar üzerine doğrudan görüşmelere zorlaması amaca ters düşebilir. Kıbrıs Rum yönetimi bu konuda girişimde bulunmuştur ve yakın zamanda, Kıbrıslı Türklerin Varosha'yı (ki Kıbrıslı Türkler 2005'te burayı önermiştir) Kıbrıslı Rumların yönetimine iade etmesi karşılığında Gazimağusa Limanı'nın Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıslı Türkler tarafından ortak bir şekilde idare edilmesini "elde edebileceğini" önermiştir. Bu veya diğer öneriler üzerine yürütülen görüşmelerin sonuç vermesi zayıf bir ihtimaldir. Hatta bunlar, temel meselelere odaklanması gereken dikkatin dağılmasına neden olabilir.

Bu tespitler, GAM'ların arzulanmayan şeyler olduğu veya tek taraflı olarak uygulanmalarının yanlış olduğu anlamına gelmez. Annan Planı'nın maddeleriyle uyumlu olan ve iki toplum arasında güveni artıran, uzlaşma yolundaki isteği artıran her şey sadece olumlu bir etkiye sahip olabilir. Ama acı tecrübeler göstermiştir ki, temel sorunlar üzerine yürütülen ciddi bir diyalog çerçevesi mevcut değilse, bu tür konularda müzakere yapma girişimleri, muhtemelen sonuçsuz kalacaktır, hatta amaca ters bile düşebilir. Mevcut ortamda ve yakın gelecekte tek seçenek, takip eden bölümde tarif edilen türden, ilgili bütün taraflarca atılacak tek taraflı adımlardır.

VI. ŞİMDİLİK TEK SEÇENEK: TEK TARAFLI ADIMLAR

A. KIBRISLI TÜRKLERİN VE TÜRKİYE'NİN ATABİLECEĞİ TEK TARAFLI ADIMLAR

Kıbrıslı Türklerin barış sürecini yeniden başlatmak için doğrudan yapabileceği pek az şey vardır. Ama tek taraflı olarak atabilecekleri bir dizi somut adım mevcuttur, bu sayede kendi konumlarını güçlendirebilirler, Kıbrıslı Rumların uzlaşma isteklerini artırabilirler ve iki toplum arasında güveni geliştirebilirler.⁸² Öngörülebilir gelecekte bir anlaşmanın sağlanamayacağı ihtimali gözönüne alındığında, Kıbrıs Türk tarafının atacağı adımların Annan Planı'na dayalı bir anlaşmanın önünü açan ve aynı zamanda kendi koşullarının kısa vadede gelişimini sağlayan türden olması gerekmektedir. Bu adımlar, hem Plan'ın taraftarları hem de ada'nın bölünmeye doğru sürüklenmesini görmeyi tercih edenler tarafından desteklenebilecek türden olmalıdır. Bu anlamda yeni Kıbrıs Türk hükümeti tarafından üzerinde durulabilecek dört temel adım bulunmaktadır:

Mülkiyet. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) Kıbrıslı Rumların açtıkları davalar sonucunda Kıbrıslı Türklerin mülkiyet konusunda pazarlık güçleri oldukça zayıflamıştır. Mülklerle ilgili sorunlar ve Türkiye'den gelen göçmenler arasında giderek artan bağlantılar nedeniyle bu alanda daha da güç yitirmektedirler. 1998 yılındaki Loizidou davası ve Türkiye'nin 2004 yılında ona maddi tazminat ödemeyi kabul etmesi, mahkemenin önüne bir dizi benzer dava gelmesine neden oldu; bu da, bu meselenin siyasi bir anlaşmadan çok Strazburg'ta mahkeme aracılığıyla çözülme ihtimalini artırdı.

Türkiye'de bazı kesimler, gelecekte bu tür vakalara karşı moratoryum ilan edilmesini istemektedirler. Ancak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bağımsız bir yargı organı olarak çalışmaktadır ve siyasi baskıya tabi tutulamaz. Bu mahkemenin selahiyeti artık hem Kıbrıs hem de Türkiye tarafından kabul edilmiş olduğundan, mülkiyetle ilgili ihtilaflara taraf Kıbrıslı Rumların, davalarından vazgeçmeleri için bir nedenleri yoktur. Kıbrıslı Türklerin bu tür davalarda AİHM yargı sürecinden kurtulmaları için tek çareleri, kendi içlerinde yeterli bir çözüm sunacak sistem oluşturmalarıdır. 2003 yılında bu amaçla oluşturdukları Mülkiyet Komisyonu, AİHM tarafından yetersiz bulunmakla birlikte, 2005 Aralık ayında Xenides-Arestis davasında mahkeme Türkiye'den de üç ay içerisinde bu konuda bir iç çözüm geliştirmesini talep etti ve bu davayla ilgili olarak da

⁸² Kıbrıs Türk kamu çalışanı ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

ikinci bir üç aylık süre ardından sözkonusu tazminatı ödemesini istedi.⁸³

KKTC 24 Aralık 2005 tarihinde, Xenides-Arestis davasına yanıt olarak, kararın yayınlanmasından iki gün sonra bir kanun çıkardı. Bu kanunun, Xenides-Arestis kararlarında yer alan belirli eleştirilere yanıt verip vermeyeceği konusunda pek bir ipucu mevcut değildir; bu kanun, esas olarak yeni bir Mülkiyet Komisyonu oluşturmayı amaçlamaktadır. Görünüşe bakılırsa, bu komisyon ise, meseleleri kendi bakış açısına göre yorumlamakta oldukça serbest olacaktır.⁸⁴ Kıbrıslı Rum davacıların bu komisyona itiraz edeceği ve bu itirazlarını AİHM'ne kadar taşıyacakları varsayılabilir, bu nedenle bu komisyonun ek olarak gözden geçirilmesi gerekebilir. Bu prosedüre dair yeni değişikliklerin AİHM tarafından kabul edilebilir olması güvence altına almak için Avrupa Konseyi ile yakın bir koordinasyon içinde çalışmak gerekecektir.

Gerçekten de son yıllarda ada'nın kuzey kesimindeki inşaat sektöründe bir canlanma yaşanmaktadır. Kayda değer sayıda vakada bu inşaat çalışmaları, 1974 yılında güney kesime kaçan Kıbrıslı Rumlara ait topraklarda yapılmaktadır. Bu durum işleri daha da karmaşık hale getirdiğinden Kıbrıs Türk yetkilileri, ihtilafli mülkler üzerindeki bütün inşaat çalışmalarını durdurmalıdır. Ancak buradaki önemli nokta, tatminkar bir iç çözüm olasılığının AİHM tarafından sadece kabul edilmekle kalmayıp, aynı zamanda da talep edilmesidir; böyle bir çözüm kapsamında yerlerinden edilmiş Kıbrıslı Rumlar bir Kıbrıs Türk resmi kurumuna başvurmak ve bunun vereceği kararı kabul etmek durumunda kalacaklardır.⁸⁵ Kıbrıslı Türklerin, AİHM'nin onaylayacağı bir çözüm bulmaları, emlak piyasalarında şu anda mevcut olan hukuki belirsizliği

çözerek, kendi ekonomik gelişmelerine hizmet edecektir. Bu durum, Kıbrıslı Rumları kapsamlı bir anlaşma sağlamak için müzakere yapmaya da teşvik edecektir, çünkü muhtemelen AİHM'nin tatminkar bulacağı çözümün bireysel Kıbrıslı Rum davacılarına sağlayacağı faydalar, Annan Planı sayesinde elde edebileceklerinden daha az olacaktır.

Varosha şehrinin statüsü de, mülklerin iadesi sorununda bir diğer unsurdur. 1979 yılından bu yana taraflar, kullanılmayan turistik tatil bölgesi Varosha'nın, yerlerinden edilmiş Kıbrıslı Rumların yerleşimine açılmasını, güven artırıcı bir ara adım olarak kabul etmişlerdir. Kıbrıslı Türkler, uluslararası mali destek alarak, Varosha'nın yeniden inşası ile onarımını gerçekleştirmeyi ve ardından mülkleri, yasal Kıbrıslı Rum sahiplerine iade etmeyi önerebilir. Bu adım, güven artırma açısından kuvvetli bir etki yaratabilir ve yeniden inşa çalışmaları da Kıbrıs Türk kesiminde ekonomik gelişmeyi canlandırabilir. Ancak, kapsamlı bir anlaşma sağlanıncaya kadar, Kıbrıslı Rumların dönüşü, Kıbrıs Türk yönetimi altında gerçekleşecektir. Bu tek taraflı adım da, Kıbrıslı Rumları anlaşma yoluna gitmeye teşvik edecektir, çünkü barış sürecinin askıda kalması durumunda, toprak düzenlemeleri olmaksızın mülklerin iadesi için bir örnek durum oluşturacaktır.

Yönetim. Bir dizi tek taraflı adım atılması mümkün olan ikinci alan ise yönetimdir. On yıllardır kötü idare edilen ekonomi, kuzey kesimdeki ekonomik büyümenin düşük hızla seyretmesine yol açmıştır. Kıbrıs'ın AB'ye girmiş olması, AB hukuğu uyarınca Kuzey Kıbrıs'ın da Birliğin bir parçası sayılması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, AB müktesebatının (*acquis communautaire*) er ya da geç burada uygulanması gerekecektir. Bölgenin küçük olmasına karşın, Kıbrıslı Türklerin etkin bir yönetim kapasitesine sahip olmamaları nedeniyle, müktesebatın (*acquis*) uygulanması hayli çaba gerektirecektir. Müktesebatın (*acquis*) uyumlulaştırılmasına şimdiden başlamaları gerekir. Ticaret gibi bazı alanlardaki AB yasaları hemen uyumlulaştırılabilir. Türkiye'nin, Güney Kıbrıs'ı Gümrük Birliği'ne dahil eden protokolü imzaladığı (ve bu protokolü er ya da geç uygulamak durumunda olduğu) dikkate alındığında, bunun doğru olduğu daha da rahat görülebilir.

Acilen uyumlulaştırılması gereken bir başka alan ise kamu sektörüdür, buradaki ihtiyaç, devletin reel ekonomiye yönelik müdahalesini azaltmaktır. Bankacılık sektöründe reform gerçekleştirilmesi de tavsiye edilebilir.⁸⁶ Başka alanlarda da, halkın farkındalığını artırmak ve uyumlulaştırma çalışmalarının kısa vadedeki masraflarını asgariye indirecek geçiş dönemlerinin nasıl olması

⁸³ Mahkeme'nin şu dava kabul kararına bakınız: "Decision as to the Admissibility of Application no. 46347/99 by Myra Xenides-Arestis against Turkey", 4 Nisan 2005, ayrıca bu davanın 22 Aralık 2005 tarihli kararına bakınız.

⁸⁴ Özellikle, yeni kanun görünüşte AİHM'nin kriterlerini karşılıyor ve bu doğrultuda, taşınabilir mülkler ve maddi olmayan tazminatlar ile ilgili şartlar içeriyor gibi dursa da, bu meselelerde fazla açık ifadeler yer almıyor ve karar Mülkiyet Komisyonu'na bırakılıyor. Mahkeme'nin eleştirisi getirdiği noktalardan ikisi açıkça karşılanıyor; evlerinin sahibi Kıbrıslı Rum olanlar veya evleri Kıbrıslı Rumların mülklerine inşa edilmiş olanlar Komisyon üyeliğinden dışlanıyor, ayrıca Kıbrıs'tan veya garantör güçlerden olmayan en az iki üye için de bir madde var. Bazı kısımları Annan Planı'ndan alınmış. Görünüşe bakılırsa ciddi bir çabanın ürünü.

⁸⁵ Resmi olarak bakıldığında, AİHM kararları sadece Türkiye için bağlayıcı, KKTC için değil (Türkiye Avrupa Konseyi üyesi olduğu, KKTC de olmadığı için), kararın ayrıntılarından açıkça anlaşılıyor ki, AİHM, KKTC'yi, tatminkar bir iç çözüm bulma konusunda muktedir görüyor.

⁸⁶ Komisyon yetkilileri ile Crisis Group röportajı, Brüksel, Nisan 2005.

gerektiğini hesaplamak için hazırlık çalışmaları yapılması gerekmektedir. Başka bir deyişle, kapsamlı bir çözüm sağlanıncaya kadar geçen süre, AB üyeliğinin gerektirdiği şekilde kamu kurumlarının, yasaların ve politikaların gözden geçirilmesine başlamak için faydalı bir ek süre olarak değerlendirilmelidir.

Avrupa Birliği bu süreçte Kıbrıslı Türklere yardımcı olmalıdır. TAİEX, 2004 yılından bu yana 200'den fazla Kıbrıslı Türk kamu çalışanına hizmet vermiştir.⁸⁷ Önümüzdeki aylarda bu çabalar daha da artırılmalıdır ve ilk başta bu amaçla ayrılan 259 milyon euroluk mali yardımdan geriye kalan 139 milyon euro tercihen bu alanda kullanılmalıdır.

Ticaret. Üçüncü grup adım ise ticaret alanıyla ilgilidir. Gümrük protokolü alanındaki tartışmalar sonucunda, Türkiye ve Kıbrıslı Türkler, şu anda Komisyon tarafından önerildiği şekliyle ticari ilişkilerin kurulmasının ötesine geçmek için daha güçlü bir konumdadır; kuzey kesimin AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne fiilen dahil edilmesini talep edebilirler. Bunu sağlamak için uygulamada üç adım gerekmektedir. İlk ve en kolay adım, Kıbrıslı Türklerin tek taraflı olarak Avrupa Birliği'nin Ortak Dış Tarife'sini benimsemesidir (bu adım, basit bir tüzük düzenleyerek atılabilir). Böylece, kuzey kesim ile AB arasındaki gümrük engelleri ortadan kaldırılmış olacaktır. İkinci adım, Yeşil Hat Tüzüğü'nde değişiklik yaparak Türkiye (ve diğer AB ülkeleri) menşeli ürünlerin Yeşil Hat üzerinden her iki tarafa geçebilmesini sağlamaktır. Üçüncü adım ise, Gazimağusa Limanı'nın Kıbrıslı Türkler ile Avrupa Komisyonu gibi kabul edilen bir otorite tarafından ortak bir şekilde idare edilmesini sağlamaktır.

Son iki adım, Kıbrıslı Türkler tarafından tek taraflı olarak atılamaz; bunlar için bir AB kararı gerekmektedir, bu da Kıbrıslı Rumların veto etmesi tehlikesini doğurmaktadır. Ancak, Konsey'in Kıbrıs Türk ekonomisini güçlendirme yönündeki taahhüdü dikkate alındığında, bu türden bir genişletilmiş Gümrük Birliği rahatlıkla savunulabilir; ne de olsa Kıbrıslı Türkler AB üyeliklerinden yararlanma hakkına sahiptirler. (2006 Ocak ayında Türklerin sunduğu eylem planındaki önerilerden biri de buydu.)⁸⁸ Bu

süreçteki ikinci ve üçüncü adımları atma konusunda AB'yi ikna etmekte zorluklar yaşansa bile, Kıbrıslı Türklerin, AB'nin uyguladığı gümrük vergilerini benimsemesi, er ya da geç girecekleri Gümrük Birliği'ne hazır oldukları yönünde kuvvetli bir siyasi mesaj verecektir ve muhtemelen yatırımcılar üzerinde de olumlu etki yaratacaktır.

İki toplum arasında güven tesisi. Burada önerilen son grup adımın amacı, iki toplum arasındaki güveni geliştirmektir. Bu adımlar birer taviz niteliğinde olmaktan çok, Kıbrıs Türk liderlerinin uluslararası alandaki görüntülerini güçlendirecektir.

Öncelikle yetkililer, Kuzey Kıbrıs'ta bir nüfus sayımı gerçekleştirmelidir; bu süreçte AB denetçilerinden yardım alınmalı ve mümkünse mali alanda AB desteği sağlanmalıdır. Böylece, Türk yerleşimcilerin sayısı konusundaki ihtilaf sona erecektir; bu konu iki toplum arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir ve Kıbrıs Türk liderleri ile Türkiye'nin inandırıcılığını zedelemiştir. Kıbrıslı Rumlar, şu anda yerleşimcilerin sayısının Kıbrıslı Rumlardan fazla olduğunu iddia etmektedir (Türkiye'den 120,000 kişi). Kıbrıslı Türkler ise bu sayıların daha az olduğunu, kuzey kesimdeki yerleşimci sayısının 40 ila 60 bini geçmediğini iddia etmektedir. Annan Planı, her iki tarafta da 45 bin yabancıların yurttaşlık hakkı kazanmasını öngörmekteydi. Buna ek olarak, ondokuz yıl boyunca (ya da Türkiye AB'ye üye oluncaya dek), Kıbrıslı Türk yurttaşların yüzde beşine kadar Türk uyrukunun (aynı zamanda Kıbrıslı Rum yurttaşların yüzde beşine kadar Yunan uyrukunun) ada'da oturmasına izin verilecekti. Eğer Kıbrıslı Türklerin rakamları gerçeğe daha yakınsa, bir Annan Planı'na göre Türkiye'den gelenlerin çoğu muhtemelen Kıbrıs yurttaşlığı veya oturma hakkı elde edecektir. Eğer Kıbrıslı Rumların rakamları gerçeğe daha yakınsa, yerleşimcilerin çoğunun Türkiye'ye geri dönmesi gerekecektir. Bir nüfus sayımı yapılsa, bu tartışma daha dürüst bir zeminde yürütülebilir.

İkinci olarak, Kıbrıslı Türkler, Karpas Yarımadası'ndaki Kıbrıs Rum toplumu ile Maronit toplumunun koşullarını ve haklarını geliştirmeye yönelik ek adımlar atabilir. Kıbrıs Türk hükümeti daha şimdiden Karpas'da bir Kıbrıs Rum okulu açmış, Maronit toplumuna mülklerini iade etmiş ve dini liderlerini seçme hakkını tanımıştır. Bundan öte atılabilecek adımlar arasında, bölgedeki kiliselerin açılması ve (uluslararası mali destekle) restore edilmesi ve günlük dini faaliyetlere izin verilmesi, ayrıca yarımadayı korumak için daha kapsamlı önlemler alınması (bölgenin bir kısmını askerden arındırılmış bir ulusal parka çevirmek gibi) bulunmaktadır. Bu adımlar bir yandan iki toplum arasındaki güveni artırırken, Kıbrıs Türk

⁸⁷ TAİEX, Avrupa Komisyonu bünyesinde genişleme direktörlüğüne bağlı Technical Assistance and Information Exchange Instrument organıdır. Bu organ, mevzuatın geliştirilmesi, uygulanması ve icrası amacıyla kısa vadeli teknik destek sağlar.

⁸⁸ Hem Yeşil Hat Tüzüğü'nün değiştirilmesi hem de limanın ortak yönetimi için Kıbrıs Rum onayı gerekecektir, bunun elde edilmesi de kolay olmayacaktır. Ama artık doğrudan ticaret yönetmeliği bile oybirliği gerektirmektedir (ister Üyelik Anlaşması'nın 10. Protokolü'nin 1. Maddesine göre, ister Anlaşmanın 133. ve 308. Maddelerinin ortak kullanıma göre olsun). Komisyon, bu meseleyi doğrudan ticaret ile

kısıtlayacağına, Kuzey Kıbrıs'ın Gümrük Birliği'ne fiilen dahil edilmesi üzerinde durmalıdır.

yetkililerinin inandırıcılığı ve meşruiyetini güçlendirecektir ve kapsamlı bir çözüm durumunda Karpaz'ın kendi denetimleri altında kalması doğrultusundaki tezlere destek verecektir. Buna ek olarak, Kıbrıslı Türkler güney kesimdeki çözüm yanlısı kuvvetler ile birlikte eşgüdüm içerisinde, insanların taşınmaya istekli oldukları durumlarda karma nüfuslü köylerin oluşturulmasına yönelik planlar yapmaya başlayabilir. Örneğin Pile köyü bu türden birlikte yaşama açısından cesaret verici bir örnektir.

Üçüncü olarak başka bir grup tek taraflı GAM'lar da Yeşil Hat ile ilgili işleyişi rahatlatmaya yönelik olabilir, örneğin (söz verildiği gibi) daha fazla geçiş noktası oluşturulabilir ve AB'nin mali desteği ile tampon bölge boyunca yürütülen mayından arındırma çalışmaları aktif olarak desteklenebilir.⁸⁹ Lefkoşa'nın batısındaki Ledra Sokağı geçiş noktası da açılmalıdır, bu adım, başkentin yeniden birleşmesini sembolize edecektir.⁹⁰

Dördüncü olarak, yine tek taraflı bir güven artırıcı adım anlamında, Türkiye kuzey kesimdeki askerlerinin bir kısmını geri çekebilir. Buradaki Türk askerlerinin sayısı 35 ile 40 bin arasında değişmektedir, bu rakam, Kıbrıs Ulusal Muhafız Birliği'nin ve güney kesimdeki Yunan ordusunun toplam askeri gücünün yaklaşık iki katıdır. Annan Planı'nda 2011 yılına kadar 6 bin Türk askerinin ada'da kalması öngörülmüştü (takip eden yıllarda bu sayı azaltılacaktı). Bir anlaşma sağlanamamış olsa bile Türkiye, iki taraftaki asker sayıları ve Türk anakarasının yakınlığı dikkate alındığında, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini pek tehlikeye atmadan askeri gücünü azaltabilir.

Son olarak, Türkiye; ada'nın kuzey kesiminde bir nüfus sayımı düzenlenir düzenlenmez belirli bir sayıda yerleşimcinin Türkiye'ye dönmesine; ayrıca çalışma amacıyla ada'nın kuzey kesimine gelen Türklerin sayısını denetlemek için daha sıkı bir kontrol sistemi uygulanmasına yönelik tek taraflı bir plan önerilebilir. İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası Dış İlişkiler Komisyonu tarafından hazırlanmış raporun vurguladığı gibi Türkiye'den ada'ya sürekli olarak bir nüfus akışı mevcuttur. Diğer taraftan Kıbrıslı Türklerin başka ülkelere göç oranı, hele artık AB pasaportu ile AB yurttaşlığı haklarını kazandıktan sonra, artmaktadır; Kıbrıslı Türkler, yaşadıkları bölgede bir azınlık durumuna düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

B. KIBRISLI RUMLARIN VE YUNANİSTAN'IN ATABİLECEĞİ TEK TARAFLI ADIMLAR

Kıbrıs Rum liderlerinin çözüm sürecini ciddi olarak yeniden başlatmak istemeleri durumunda yapabilecekleri pek çok şey mevcuttur, bunların en başında, çözümün Annan Planı'na dayanmasını desteklediklerini alenen açıklamak gelmektedir. Kıbrıs Rum yetkililerinin, Ercan havaalanının uluslararası uçuşlar için kullanılmasına izin vermesi, Gazimağusa Limanı'nın Kıbrıs Türk yönetimi ve Avrupa Komisyonu'nun ortak idaresi altında kullanılmasına rıza göstermesi, Yeşil Hat Tüzüğü'nün serbestleştirilmesini desteklemesi ve Kıbrıs Türklerinin AB ile doğrudan ticaret yapmalarını veto etmemesi, elverişli bir çözüm zeminini güçlendirecek ve kendi itibarlarını ciddi ölçüde artıracaktır.

Mevcut yaklaşımları dikkate alındığında, şu andaki liderlerin bu adımlardan herhangi birini atmaya gönüllü olması zayıf bir ihtimaldir. Kısa vadede gerçekçi olarak umut edilebilecek en iyi şey, kendilerinden istenildiği üzere BM Genel Sekreteri'ne Annan Planı ile ilgili kaygılarını önceliklendirilmiş bir liste halinde sunmalarıdır. Bu koşullar altında gerçekleştirilecek dahili eylemler, liderlerin ya da halkın yaklaşımını değiştirmeye odaklanmalıdır; bu bağlamda kritik önem taşıyan taraflar Kıbrıs Rum muhalefeti ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Kuzey kesimden farklı olarak güney kesimde, ne toplumun amaçları ne de bu amaçlara ulaşmanın en iyi yolu üzerine anlamlı bir tartışma yürütülmemiştir. Şu andaki liderler, kendi stratejilerinin başarılı olduğunu ilan etmektedir ve bu iddiaya karşı çıkan kişilerin sayısı şaşırtıcı ölçüde azdır. Atılabilecek ve atılması gereken adımların bazıları şunlardır:

- Sivil toplum kuruluşları, ihtilafın tarihsel olarak ele alınışına dair resmi bir gözden geçirme başlatmaları için yetkililere baskı uygulamalıdır. Hem bir anlaşma sağlanması hem de bu anlaşmanın sürdürülebilir ve başarılı olması açısından, tarihsel anlatımların yeniden gözden geçirilmesine ve iktidarın paylaşımı ile uzlaşmanın taşıdığı faydaların ele alınmasına yönelik eğitsel ve medya projeleri kilit öneme sahiptir. Bir başka önemli nokta ise, Kıbrıslı Rumların söylemine göre bile Kıbrıs ve AB yurttaşları sayılması gereken Kıbrıslı Türklerin, sportif ve kültürel etkinliklere dahil edilmesidir (2006 Ocak ayında sunulan Türk eylem planında yer alan maddelerden biri de buydu).
- Kıbrıs Rum tarafındaki muhalefet partileri, siyasi yelpazenin her kesiminden ılımlılar ve sivil toplum liderleri, Yunanistan'daki hükümet ve hükümet dışı taraflarla birlikte ekonomik stratejiyle ilgili tartışmalara daha aktif olarak katılmalıdır.

⁸⁹ Bu amaçla 2,5 milyon € zaten ayrılmıştır.

⁹⁰ Kıbrıs Türk siyasetçi ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

Özellikle de Kıbrıs Türk kesimin ekonomik açıdan gelişmesi ada'nın tümü için arzulanır bir hedef olarak görülmelidir. Kıbrıslı Türkleri boyun eğmeye zorlamak için ekonomik açıdan zora koşmayı tercih eden zayıflatma yaklaşımının sonuç verme ihtimali zayıftır. Gerek anlaşma öncesinde gerek sonrasında Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik açıdan gelişmesi her iki tarafın çıkarına olacaktır. Kuzey kesimin doğal güzelliği ve tarihi alanlar sayesinde Kıbrıs'ın turizm sektörü yeni ve özelleşmiş pazarlara yönlenebilir.⁹¹ Kıbrıslı Rumlar kuzey kesimi bir rakip olarak görmektense, kuzeyin ekonomik açıdan gelişmesini, bölgedeki başka ülkelerde (özellikle de Türkiye'de) hızla büyüyen turizm endüstrisi ile daha etkin bir şekilde rekabet etme açısından bir destek olarak görmelidirler. Kıbrıs, bir bütün olarak ekonomik gelişme gösterdiğinde, Doğu Akdeniz'de bir merkez olarak refaha kavuşacaktır. Kuzey kesimde güney kesime paralel bir ekonomik gelişme olmazsa, güney kesim rekabetten uzak bir rahatlığa gömülebilir ve ticaret ile turizm alanında olduğu kadar siyaset ve güvenlik alanlarında Türkiye'nin gölgesinde kalabilir. Güney kesimde ekonomik alanda şu anda yaşanan görece durgunluk dikkate alındığında bu özellikle doğrudur.

- Muhalefet partileri, Yunanistan'ı örnek alarak Türkiye'ye karşı izledikleri stratejiyi açıkça yeniden değerlendirmeli ve bu konuda tartışma yürütmelidir. Yunanistan açısından ise, Türkiye'nin demokratik ve Avrupalı olması, Kıbrıslı Rumların menfaatindedir çünkü onlar, bu büyük ve güçlü ülkeyle komşu olmaya mahkumdur. Kıbrıs Rum kesiminde birçok siyasetçi bu gerçeğin farkındayken, Kıbrıs Rum kesiminin liderleri, Türkiye'den taviz elde etmenin bir yolu olarak baskıyı kullanmayı öngören karşı tarafı zayıflatma yaklaşımına bağlı kalmaktadır. Yunanistan'ın stratejisini değiştirmesi için AB'ye üye olmasının ardından neredeyse 20 yıl geçmesi gerekti; ancak yüz yılın başından bu yana AB içerisinde Türkiye'nin başlıca destekçilerinden biri de Yunanistan oldu. Güney Kıbrıs'taki muhalefet partilerinin bu mantığı kavradıklarına dair işaretler mevcuttur, bu partiler hükümetin taktiklerini kuvvetli bir şekilde sorgulamalıdır. Görünüşe bakılırsa referandumda "hayır" oyu verenlerin başlıca kaygısı olan Kıbrıs Rum kesiminin güvenliğini sağlamanın en iyi garantisi, Türkiye'ye Avrupa yolunda destek vermek olacaktır. Bu zeminde değerlendirildiğinde, Annan Planı'na göre yurttaşlık hakkı elde etmiş olacak Türk

yerleşimcilere vize istenmeden erişim sağlamak, uzlaşma yolunda olumlu bir adım olacaktır.⁹²

- Yunanistan Kıbrıs sorununa yaklaşımını gözden geçirmelidir. Eğer Türkiye'nin AB üyeliği Yunanistan'ın jeopolitik açıdan menfaatineyse (son dönemdeki hükümetlerin açıklamaları ve eylemlerinin işaret ettiği üzere), Yunanistan, Avrupa Birliği'nin 2004 yılında Kıbrıslı Türklere verdiği taahhütleri yerine getirip ticaret tüzüğü'nün (yukarıda önerildiği şekilde) kabul edilmesi ve mali yardım tüzüğü'nün de uygulanması için hem alenen hem de özel olarak en çok çaba sarfeden AB ülkeleri arasında yer almalıdır. Yunanistan ayrıca Kıbrıs ile Ortak Savunma Doktrini'ni gözden geçirmelidir⁹³; zaten her koşulda bu durum iki ülkenin 1960 yılındaki antlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerine aykırıdır. Yunanistan ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti Ulusal Muhafız Birliği'nin operasyonlarına katılmayı ve bu kuvvete eleman yerleştirmeyi durdurmalıdır.

C. ULUSLARARASI TOPLUMUN KİLİT ÜYELERİNİN ATABİLECEĞİ TEK TARAFLI ADIMLAR

Kıbrıs'ta sürdürülebilir bir çözüm için gerekli koşulları yaratma açısından uluslararası toplumun rolü, özellikle de AB ile BM'nin rolü kilit öneme sahiptir. Bu anlamda kilit aktörler, Avrupa Komisyonu ve Konseyi; garantör devletler olan Yunanistan, Türkiye ve Birleşik Krallık; BM Genel Sekreteri, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul ile ABD'dir.

Avrupa Birliği. Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne bölünmüş bir şekilde girdiği dikkate alındığında, artık Avrupa Birliği bu ihtilafın bir tarafı haline gelmiştir ve inandırıcı bir şekilde bir arabulucu rolü üstlenemez; bu rolü devam ettirmek BM'nin sorumluluğu olacaktır. Avrupa Birliği esas olarak, Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik gelişimini ve Avrupa'ya entegrasyonunu sürdürmeye yönelik çalışmalı ve ada'da fazlasıyla suistimal edilen "Avrupa Çözümü" sloganını yapıcı bir şekilde yeniden tanımlamaya katkıda bulunmalıdır.⁹⁴ Aşağıda sıralanan önerilerin çoğu Kıbrıslı

⁹¹ Komisyon yetkilileri ile Crisis Group röportajı, Brüksel, Nisan 2005.

⁹² Kıbrıs Türk parlamenter ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005.

⁹³ Dönemin Yunan Başbakanı Andreas Papandreu tarafından 1993 yılında geliştirilen ortak savunma doktrini, Türk saldırganlığına karşı Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin savunacağı ortak bir alan belirliyordu.

⁹⁴ 1990'lı yılların ortalarından bu yana, Kıbrıs Rumların söyleminde, bu ihtilafa "Avrupa çözümü" bulunması savunulmaktadır, ayrıca AB'nin aktif bir şekilde doğrudan arabuluculuk görevi üstlenmesi öngörülmekte; dolaşım, yerleşim ve mülk edinme özgürlüklerinin derhal ve tam olarak

Rumların onayını gerektirmektedir, bunun da yakın zamanda gerçekleşmesi zayıf bir ihtimaldir. Ancak bu durum, AB kurumlarını ve diğer üye ülkeleri, kuzey kesimle ilgili ortak görüşler ile eylem önerileri geliştirmekten ve pekiştirmekten alıkoymamalıdır; bu anlamda özellikle ticaret tüzüğünü kabul etme konusunda mevcut taahhüdünü tekrar teyit edebilir, 2006 ocak ayında Türkiye'nin sunduğu önerileri en azından bir görüşme zemini olarak olumlu karşılayabilir, Kıbrıslı Türk siyasetçilerle ikili ilişkileri sürdürebilir veya artırabilir ve genel olarak uzlaşmaz tutumunu uzlaşmaya açık bir noktaya çekmesi için Kıbrıs Rum hükümetine sürekli olarak baskı uygulayabilirler.

Atılabilecek en kolay adım, mali yardım ve teknik destekle ilgilidir. Aylar süren engellemeden sonra, AB'nin mali yardım tüzüğündeki fonların şimdi, kuzey kesimdeki uyumlulaştırma çalışmalarının sürdürülmesine ve Gazimağusa Limanı'nın yeniden inşası ile onarımına aktarılması zorunludur. Bu fonlar aynı zamanda kuzey kesimde bir nüfus sayımı yapılmasını ve Yeşil Hat'tın mayından arındırılmasını desteklemek için kullanılabilir.

Komisyon, Kuzey Kıbrıs'ın AB'ye fiilen entegrasyonunu etkin bir şekilde sağlamak amacıyla, Kıbrıs delegasyonunun kuzey kesimde bir şubesini açmalıdır. Böylece teknik destek ve müktesebatın (*acquis*) uyumlulaştırılmasına yönelik mali yardımın kullanılmasını daha etkili bir şekilde koordine edebilecektir. Bunun gerçekleşmesi için, AB kurumlarının Kuzey Kıbrıs'ı tanıma konusundaki hassasiyetini yenmesi gerekecektir. AB tarafından savunulduğu üzere, Türkiye'nin Kıbrıs hükümetiyle çok taraflı bir uluslararası antlaşmayı imzalaması (Gümrük Birliği'nin kapsamının genişletilmesine dair) bu hükümeti tanımaya yönelik bir adım teşkil etmiyorsa, komisyonun Kıbrıslı Türklerle sadece yönetsel düzeyde kuracağı basit bir etkileşimin KKTC'nin tanınması anlamına nasıl gelebileceğini görmek zordur.

AB kurumları ve üye ülkeler ayrıca Avrupa Konseyi (örneğin buradaki Parlamenter Meclisi'nde Kıbrıs Türk kesiminden iki gözlemci bulunmaktadır) gibi kurumları örnek alarak, Kıbrıs Türk yurttaşlarının, AB kurumları içerisinde Kıbrıs'a ayrılan kotalardaki paylarından yararlanmalarını sağlamalıdır. Avrupa Parlamentosu Kuzey Kıbrıs ile ilişkiler alanında Üst Düzey Temas Grubu oluşturmuştur, bu bünye içerisinde her bir ana siyasi gruptan bir üye bulunmaktadır. Bu organ Kıbrıs Türk yetkilileri ile sivil toplum kuruluşları

sağlanması talep edilmektedir. AB'nin bu davete olumlu yanıt vermesi zayıf bir ihtimaldir ancak AB'nin genişlemeden sorumlu yeni komiseri Olli Rehn hiç değilse Kıbrıs konusunda Finlandiya elçisi Jaakko Blomberg'i özel danışman olarak atamıştır.

ve Avrupa Parlamentosu arasında resmi etkileşim gerçekleştirilmeye yönelik çalışmalıdır. Daha şimdiden iki Kıbrıslı Türk meclis üyesi Avrupa Parlamentosu'ndaki en büyük iki siyasi grubun faaliyetlerine kısıtlı ölçüde katılmaktadır.⁹⁵

Üzerinde anlaşma sağlanması en zor olsa da, anlaşma sağlanması en önemli adımlar turizm ve ticaretle ilgili olanlardır. Doğrudan uçuşlar söz konusu olduğunda, hukuki engeller ışığında Kıbrıslı Rumların Ercan Havaalanı'nı tanımaması sorununu aşmanın basit bir yolu görünmemektedir.⁹⁶ Avrupa Komisyonu Kıbrıs Türk yetkilileriyle görüştüğünden sonra, doğrudan ticaretle ilgili önerilerini değiştirip, bunları, AB-Türkiye Gümrük Birliği'ne kuzey kesimin fiilen dahil edilmesini kapsayacak şekilde genişletmelidir. Bu kapsamda, komisyon, (bu yetki kendisine verilirse) Kıbrıs Türk yetkilileriyle birlikte Gazimağusa Limanı'nın yönetimine ortak olmaya gönüllü olduğunu açıklamalıdır.

AB Üyesi Ülkeler. Yunanistan ile Türkiye'nin belirli sorumlulukları yukarıda ele alınmıştır. Diğer AB üyesi ülkelerin ya da ABD'nin Yeşil Hat'tın kuzey tarafında, Lefkoşa'da elçilik şubesi açmalarına ve Kıbrıs Türk kesimine uygulanan izolasyonu aşmak için toplum liderleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla daha yoğun temas kurmalarına yönelik hiç bir pratik ya da hukuki itiraz getirilemez.

Ada topraklarının yüzde 3'ünü kaplayan iki egemen üs bölgesine sahip Birleşik Krallık, Annan Önerileri kapsamında bu toprakların neredeyse yarısını Kıbrıs'a iade etmeyi teklif etmişti. Birleşik Krallık bu teklifini devam ettirmelidir.

Birleşmiş Milletler. Son olarak Birleşik Krallık ile ABD, BM içerisinde, Genel Sekreter'in 2004 Mayıs ayında yayınladığı ve kuzeye uygulanan izolasyonun

⁹⁵ Avrupa Parlamentosu'ndaki Üst Düzey Temas Grubu, geçmişte hem Türkiye'nin AB üyeliğine hem de Annan Planı'na şiddetle karşı çıkmış olan bazı parlamenterler içermektedir, diğer yandan bazı diğer parlamenterler de daha çok Türkiye yanlısı olarak algılanmaktadır. Bu nedenle grubun kendi çalışma tarzı hakkında bir iç mutabakat sağlaması pek de kolay olmayabilir.

⁹⁶ İlkesel olarak uluslararası uçuşlar Kuzey Kıbrıs'a yönlendirilebilir; bunun için uçağın resmi olarak bildirilmiş varış yerinin havadayken değiştirilmesi gerekecektir. Komisyon yetkilisi ile Crisis Group röportajı, Lefkoşa, Nisan 2005. Ancak bu uygulama, ister planlı olsun, ister charter, ticari uçuşlar için hiç pratik olmayacaktır. Bir başka kökten seçenek ise, Kıbrıs hükümetinin uluslararası denetim kapsamına girmeyen, Birleşik Krallık'ın Dikelya'daki egemen üs bölgesinin, kuzeye gelen sivil uçuşlara iniş izni vermesidir. Bunun için, Dikelya'da inen sivillerin sadece üs bölgesinde gezinmeyip, doğrudan kuzey kesime çıkışlarına izin veren bir düzenleme gerekecektir.

sona erdirilmesi çağrısını yaptığı rapordaki önerilerin benimsenmesi için çalışmalıdır. Güvenlik konseyinde veto hakkı olan Rusya'nın ikna edilmesi gerekecektir. Aynı durum, statüsü zaten BM Güvenlik Konseyi Kararlarınca (550/1984 ve 789/1992) belirlenmiş Varosha hakkındaki tek taraflı Kıbrıs Türk teklifleri için de geçerlidir.

BM'nin bu safhada yeni bir tam zamanlı arabulucu ataması anlamsız olacaktır. UNFICYP şefi (Danimarkalı BM yetkilisi Michael Moller) aynı zamanda BM'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi görevini yürütmektedir ve her iki tarafın da görüşmelere ciddi olarak yeniden başlamaya niyetli olduğuna dair ciddi kanıtlar oluşuncaya dek BM'nin ada'daki durumu takip etmenin ötesine geçmesi gerekmemektedir. Görünüşe bakılırsa ada'da güçlü bir uluslararası askeri varlık gerekmemektedir; BM, ada'daki gücünü silahsız bir denetleme misyonuna indirgeme fikrini ele almalıdır. Ancak BM bütün taraflarla temaslarını sürdürmeli ve koşullar olumlu yönde değişirse müzakere sürecini yeniden başlatmaya hazır olmalıdır.

Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) Kuzey Kıbrıs'ın ekonomik kalkınması için kurmakta olduğu mali fonun oluşturulmasına devam etmelidir. BMKP zaten Kıbrıs'ın her iki kesiminde destek programları yürütmektedir; önerilen bu kalkınma fonuna öngörülebilir kesimlerden itiraz gelmiş olsa da, böyle bir fonun varlığı siyasi açıdan pek bir sonuç doğurmayacak ve kuzey kesimin ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Ortaya atılmış olsa da şartlar olgunlaşmadığı için şu anda önerilemeyecek başka bir uç seçenek, BM'nin başka bir rol üstlenmesidir; eğer mevcut durum sonu gelmez bir şekilde sürmeye meylederse ve uluslararası toplum, Kıbrıslı Rumlara karşı sabrını oldukça yitirirse bu seçenek ele alınabilir. Bu kapsamda, birkaç BM üyesinin önerisi üzerine, BM Genel Kurulu, Kıbrıs delegasyonunun ancak her iki toplumdaki temsilci içermesi durumunda Genel Kurul'da bulunma hakkı elde edebileceğine karar verebilir. Avrupa Konseyi gibi diğer hükümetler arası kurumlar da buna benzer kararlar alabilirler. Bunun iki değişik sonucu olabilir. Kıbrıs Rum hükümeti baskıya boyun eğerek bu koşulu kabul edebilir ve bu durumda Kıbrıslı Türklerin uluslararası platformda elde edecekleri söz hakkı, temsil ediyor oldukları devletin statüsüyle ilgili tartışmaları mutlaka hızlandırır. Diğer olasılık ise Kıbrıs Rum hükümetinin bu koşulu reddetmesidir, bu durumda Kıbrıslı Türklerin uluslararası siyasi platformlarda ayrı temsiline ve bunun doğuracağı tüm diğer sonuçlara giden yol açılmış olacaktır.

Bir müzakerecinin belirttiği gibi Kıbrıs sorununun özünde yatan durum "statükonun acilen değiştirilmesini gerektiren

bir durum olmamasıdır".⁹⁷ Kıbrıslı Rumlara, Türkiye'nin ada'daki askeri egemenliğine inandırıcı bir şekilde meydan okuyamayacaktır çünkü onlar artık AB'nin en zengin yeni üyelerden biri olmuşlardır. Sorunun bir türlü çözülmemesinden ve özellikle de Papadopoulos hükümetinin 2004 yılında çözüm sürecine çıkardığı engelden rahatsızlık duyan uluslararası yetkililer, tam da bu yüzden, bu konuda ilerleme sağlanabileceğine dair gerçek işaretler mevcut olmadan (ve şu anda mevcut değildir) bu süreci tekrar gündeme getirmeye istekli değildir.

Ancak mevcut statüko sonsuza kadar sürdürülemez. Kıbrıs, Annan Planı'na giden yolda arka arkaya önerilen anlaşmalarda öngörülen türden bir yeniden birleşmeye doğru ilerleyemezse, dünyada genel istikrarsızlığı ile bilinen bir bölgede, Avrupa Birliği içerisinde potansiyel olarak karışıklığa yol açıcı bir unsur olarak kalmaya devam edecektir. Bu problemin daha fazla zaman yitirmeden çözülmesi Yeşil Hat'ın her iki tarafındaki Kıbrıslıların ve onların uluslararası ortaklarının menfaatinedir.

Görünüşe göre şu anda yol almanın tek yolu, yukarıda önerilen tek taraflı adımları atarak, kuzey kesimde çözüm taraftarı yöneliminin devam etmesini sağlamak, güney kesimde siyasi değişim gerçekleştirmek ve iki toplum arasındaki uzlaşmayı ilerletmektir. Dış aktörler, imkanları ölçüsünde, müzakerelerin yeniden başlaması için her iki toplumun siyasi elitine baskı uygulamaya çalışmalı ve kuzeye uygulanan izolasyonun azaltılması için ellerinden gelen her şeyi yapmalıdır.

Brüksel/Lefkoşa, 8 Mart 2006

⁹⁷ Hannay, *Cyprus*, a.g.e., s. 228.

APPENDIX A

KIBRIS HARİTASI

